

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑ Β΄ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2015 -2016

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Αθηνάς Γεωργίου Παπαδοπούλου

Α.Μ.: 1651

Τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα

Επιβλέποντες:

Φλώρα Τριανταφύλλου – Αλμπανίδου

Αθήνα, 2017

Copyright © Αθηνά Γεωργίου Παπαδοπούλου, 2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Αιτ. Εκθ.	Αιτιολογική Έκθεση
α.ν.	αναγκαστικός νόμος
Αναμν. Τόμ	Αναμνηστικός Τόμος
ανωτ.	ανωτέρω
ΑΠ	Άρειος Πάγος
αρθ.	άρθρο
β.δ.	βασιλικό διάταγμα
βλ.	βλέπε
ΓαλλΑΚ	Γαλλικός Αστικός Κώδικας
ΔΠΘ	Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
ΔΣΑ	Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών
εδαφ.	εδάφιο
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕμπορΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕισΕκθ	Εισηγητική Έκθεση
ΕισΝΚΠολΔ	Εισαγωγικός Νόμος Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας
εκδ.	εκδόσεις
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΕργΔ	Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου
επ.	επόμενα
ΕΠολΔ	Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφΘεσ	Εφετείο Θεσσαλονίκης
ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιά
κ.α.	και άλλα
κεφ.	κεφάλαιο
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
κλπ .	και λοιπά
λ.χ.	λόγου χάρη
ν.	νόμος
ν.δ	νομοθετικό διάταγμα
ΝοΒ	Νομικό Βήμα

ΟΛΑΠ	Ολομέλεια του Αρείου Πάγου
όπ.π.	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
π.δ.	προεδρικό διάταγμα
περ.	περίπτωση
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
Ποιν. Χρον.	Ποινικά Χρονικά
ΠολΔ	Πολιτική Δικονομία
ΠΠρΑθ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΠρΑνΕπ	Πρακτικά Αναθεωρητικής Επιτροπής
πρβλ.	παράβαλε
ΠτΚ	Πτωχευτικός Κώδικας
π.χ.	παραδείγματος χάρη
σ.	σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣχΠολΔ VI	Πρακτικά Συντακτικής Επιτροπής Σχεδίου ΚΠολΔ 1961
τεύχ.	Τεύχος
τμ.	τμήμα
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
1.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	6
2. ΤΑ ΙΣΧΥΟΝΤΑ ΣΤΟΝ ΚΠΟΛΔ ΕΙΔΗ ΑΠΟΔΕΙΞΗΣ.....	7
2.1. Έννοια και είδη δικονομικής απόδειξης.....	7
2.2. Αυστηρή – ελεύθερη – εν μέρει ελεύθερη απόδειξη	8
2.3. Η τάση για ελεύθερη απόδειξη.....	13
3. ΤΑ ΜΗ ΠΛΗΡΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ.....	14
3.1. Η εξέλιξη του νομοθετικού καθεστώτος.....	14
3.2.Σημεία τομής και διάκρισης των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και των δικαστικών τεκμηρίων.....	17
3.3. Εννοιολογικό εύρος.....	22
3.4. Η ένταξη των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων στο παλαιό άρθρο 270 ΚΠολΔ.....	23
3.5 Μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα που έχουν γίνει δεκτά από τη νομολογία.....	27
4. ΠΑΡΑΝΟΜΩΣ ΑΠΟΚΤΗΘΕΝΤΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ.....	36
5. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΝΑΙΡΕΤΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ.....	38
6. ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	47
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	50

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Για την προσέγγιση οποιουδήποτε θεσμού, εκτός από την έρευνα του θεωρητικού του θεμελίου, έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμη και η αναφορά στην νομοθετική και νομολογιακή του διαδρομή. Για το λόγο αυτό, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, η απόπειρα οριοθέτησης της έννοιας των αποδεικτικών μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου και αποσαφήνισης της από συγγενείς έννοιες όπως εκείνης των δικαστικών τεκμηρίων, θα στηριχθεί σε θεωρητικά, νομοθετικά και νομολογιακά δεδομένα¹.

Κατά τη θεωρία, η εξέταση των αποδεικτικών μέσων, γίνεται σε σχέση είτε προς το παραδεκτό, είτε προς την εγκυρότητα αυτών². Η διαπίστωση έλλειψης οιασδήποτε προϋποθέσεως του παραδεκτού ή του κύρους τους, μετάγει αυτά στην κατηγορία των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων³. Τέτοια μέσα λοιπόν είναι όσα παρουσιάζουν ελλείψεις ως προς τις προϋποθέσεις, είτε του επιτρεπτού, είτε της διαδικασίας παραγωγής τους. Οι πρώτες των προϋποθέσεων αυτών αφορούν αποδεικτικά μέσα τα οποία εκφεύγουν του καταλόγου του άρθρου 339 ΚΠολΔ, ενώ οι δεύτερες ανάγονται στη νομότυπη παραγωγή των επώνυμων αποδεικτικών μέσων. Κατά τον τρόπο αυτό λοιπόν κατά την επιστημονική θεωρία, τα ελαττωματικά επώνυμα αποδεικτικά μέσα ανήκουν στην κατηγορία των μη πληρούντων τους όρους του νόμου⁴ αποδεικτικών μέσων, ενώ τα ανώνυμα μέσα εμπίπτουν στην κατηγορία των δικαστικών τεκμηρίων. Ο όρος μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, αποδίδει το γερμανικό όρο “Beweisbehelfe”⁵ (βοηθήματα αποδείξεως), ο οποίος υπήρχε στη γερμανική διάταξη για την πιθανολόγηση, που μεταφέρθηκε αυτούσια στο άρθρο 255ΠολΔ/1835⁶, και συστεγάζει όλες τις αποδείξεις είτε αυτές είναι

¹ Βλ. Παϊσίδου Ν., Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και η ένταξη τους στο νέο άρθρο 270 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2002, σ. 647.

² Βλ. Κονδύλη και Ποδηματά, σε Κεραμέα – Κονδύλη – Νίκα, άρθρα 671 και 650 αντιστοίχως, καθώς και Σιναιώτη, Ειδικά διαδικασίας, έκδοση Β', σ. 263 επ., 327 επ.

³ Βλ. Ρήγας Β., Η θέση της Ελληνικής νομολογίας ως προς τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τεκμήρια, Πρακτικά 27⁰⁰ Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ., εκδ. Αντ Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σ. 228

⁴ Βλ. Δεληκωστόπουλος Ι., Από την προβληματική της αλήθειας στην πολιτική δίκη, ΕΠολΔ 2012, σ.422.

⁵ Βλ. Μητσόπουλο, Η πιθανολόγηση εν τω αστικώ δικονομικώ δικαίω, 1952, Κλασική Νομική Βιβλιοθήκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2004.

⁶ «Wenn die Gesetze blosse Bescheinigung erfolden, so genügen solche Beweise oder Beweisbehelfe, dur welche hinischlich der in frage stehenden Thatsachen nach richterlichem Ermessen eine Wahrscheinlichkeit begründet wird». Το γεγονός ότι στις ειδικές διαδικασίες και στην τακτική των ειρηνοδικείων και μονομελών πρωτοδικείων επιτρέπονται τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, δεν σημαίνει ότι αρκεί και η πιθανολόγηση των ισχυρισμών.

επώνυμες ελαττωματικές είτε είναι ανώνυμες, που εμφανίζονται μεταξύ άλλων με τις ονομασίες «ατελή», «άκυρα» αποδεικτικά μέσα⁷.

2. ΤΑ ΙΣΧΥΟΝΤΑ ΣΤΟΝ ΚΠΟΛΔ ΕΙΔΗ ΑΠΟΔΕΙΞΗΣ

2.1. Έννοια και είδη δικονομικής απόδειξης

Διατρέχοντας κανείς το Δεύτερο Βιβλίο του ΚΠολΔ στα περί Απόδειξης άρθρα 335 – 465, παρατηρεί ότι, αν και υπάρχει η περιοριστική απαρίθμηση των αποδεικτικών μέσων από το άρθρο 339 ΚΠολΔ⁸ και γίνεται ρητή αναφορά στα συστήματα εκτίμησής τους από το άρθρο 340, εντούτοις δεν υπάρχει επώνυμη και καθοριστική παράθεση των ειδών της απόδειξης⁹. Η εν λόγω διάκριση μόνο μέσα από τα κατ' ιδίαν Βιβλία του ΚΠολΔ δύναται να προκύψει ενώ πρέπει να υπογραμμισθεί ότι τα κριτήρια διάκρισής τους ποικίλλουν¹⁰. Από το γεγονός αυτό συνάγεται ότι ο δικονομικός νομοθέτης προτίμησε, αλληλοσυνδυάζοντάς τα να διαμορφώνει την αποδεικτική διαδικασία, ανάλογα με τη φύση, το σκοπό αλλά και την κοινωνική σημασία της διαφοράς. Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι οι σχετικές ρυθμίσεις του ΚΠολΔ εντοπίζονται σε όλο το φάσμα των διαδικασιών, στην τακτική διαδικασία¹¹, στις ειδικές διατάξεις περί μικροδιαφορών¹² και ασφαλιστικών μέτρων¹³, στην εκούσια δικαιοδοσία¹⁴.

Έτσι λοιπόν με κριτήριο το χρόνο προσαγωγής των αποδεικτικών μέσων, βασική διάκριση της δικονομικής απόδειξης μέχρι και την 01.01.2002, χρόνο έναρξης ισχύος του Ν. 2915/2001 (ΦΕΚ Α' 109/29-05-2001), ήταν αυτή σε τακτική και έκτακτη απόδειξη¹⁵ ενώ περαιτέρω η έκτακτη απόδειξη διακρινόταν σε προαπόδειξη (probation anticipata) και συντηρητική (probation in perpetuan rei memoriam)¹⁶. Με κριτήριο το βαθμό της σχηματιζόμενης πεποίθησης

⁷ Βλ. Παϊσίδου Ν., ΕλλΔνη 43, σ. 651 επ., Βλ. Ρήγας Β., Η θέση της Ελληνικής νομολογίας ως προς τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τεκμήρια, Πρακτικά 27^ο Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ., εκδ. Αντ Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σ. 228.

⁸ Κατά το άρθρο 339 ΚΠολΔ όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 36 του Ν. 3994/2011 «Αποδεικτικά μέσα είναι η ομολογία, η αυτοψία, η πραγματογνωμοσύνη, τα έγγραφα, η εξέταση των διαδίκων, οι μάρτυρες, τα δικαστικά τεκμήρια και οι ένορκες βεβαιώσεις.

⁹ Βλ. ΣχΠολΔ, VI, σ. 161, όπου ο Γ. Οικονομόπουλος επισημαίνει ότι δεν είναι σκόπιμη η ύπαρξη συγκεκριμένης διάταξης.

¹⁰ Βλ. αναλυτικά, Π. Γέσιου – Φαλτσή, Δίκαιο Απόδειξεως, σ.53-78, με περαιτέρω παραπομπές.

¹¹ Μέχρι το Ν.4335/2015 υπήρχαν χωριστές διατάξεις και στις ειδικές διαδικασίες.

¹² Βλ. άρθρο 469 παρ.2 ΚΠολΔ «Ο ειρηνοδίκης δικάζοντας τις διαφορές που αναφέρονται στο άρθρο 466 μπορεί να αποκλίνει από τις δικονομικές διατάξεις, να λαμβάνει υπόψη και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου και να ακολουθεί κάθε φορά κατά την ελεύθερη κρίση του τη μέθοδο εκείνη που ασφαλέστερα, γρηγορότερα και με λιγότερες δαπάνες μπορεί να οδηγήσει στην ανεύρεση της αλήθειας».

¹³ Βλ. άρθρο 690 ΚΠολΔ «Σε υποθέσεις που αφορούν ασφαλιστικά μέτρα αρκεί η πιθανολόγηση των ισχυρισμών.

¹⁴ Βλ. άρθρο 759 παρ.3 ΚΠολΔ «Το δικαστήριο, ακόμη και αποκλίνοντας από τις διατάξεις που ρυθμίζουν την απόδειξη, διατάζει αυτεπαγγέλτως κάθε τι που κατά την κρίση του είναι απαραίτητο για την εξακρίβωση της αλήθειας των πραγματικών γεγονότων.».

¹⁵ Βλ. Νικολόπουλος Γ., Το Δίκαιο της απόδειξεως, σ.104 επ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2005.

¹⁶ Βλ. Ράμμος Γ., Εγχειρίδιον Αστικού Δικονομικού Δικαίου, Τόμος Δεύτερος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα 1980.

του δικαστή ως προς την αλήθεια του αποδεικτέου γεγονότος, διακρίνεται η πλήρης απόδειξη, η οποία δημιουργεί πλήρη (τέλεια) δικανική πεποίθηση στο δικαστή, ώστε ουδείς λογικός και πεπειραμένος άνθρωπος να αμφιβάλλει πλέον σοβαρώς περί της αλήθειας του αποδεικτέου θέματος¹⁷, και η ατελής απόδειξη ή πιθανολόγηση¹⁸ γνώρισμα της οποίας είναι η δημιουργία «ήσσονος βαθμού δικανικής πεποίθησης»¹⁹. Μια ακόμη διάκριση είναι αυτή σε κύρια απόδειξη και ανταπόδειξη, διάκριση που γίνεται ανάλογα με το διάδικο που προσάγει την απόδειξη καθώς και το αντικείμενο αυτής. Περαιτέρω με κριτήριο τον τρόπο διεξαγωγής, η απόδειξη διακρίνεται σε άμεση ή ευθεία απόδειξη, η οποία οδηγεί αμέσως στη διαπίστωση του αποδεικτέου θέματος και έμμεση ή έντεχνη ή δια τεκμηρίων απόδειξη²⁰, με την οποία η αλήθεια ή αναλήθεια του αποδεικτέου θέματος συνάγεται συμπερασματικώς διά της απόδειξης άλλων γεγονότων. Τέλος διακρίνεται η **τυπική ή αυστηρή απόδειξη**²¹ η οποία διεξάγεται με βάση τους κανόνες που θεσπίζει ο δικονομικός νομοθέτης ως προς τα αποδεικτικά μέσα και την αποδεικτική διαδικασία από τη λεγόμενη **ελεύθερη ή άτυπη ή αδέσμευτη απόδειξη**, η οποία δεν υπόκειται στους προαναφερόμενους περιορισμούς, αλλά λαμβάνει χώρα με τους τρόπους και τα μέσα τα οποία κρίνει εκάστοτε πρόσφορα ο δικαστής²². Ως ενδιάμεσο είδος απόδειξης συναντάται η **περιορισμένη ή εν μέρει ελεύθερη απόδειξη**, στην οποία ο δικαστής δεν απαλλάσσεται πλήρως από τους κανόνες που διέπουν την αποδεικτική διαδικασία, ωστόσο δεν είναι και πλήρως δεσμευμένος από αυτούς.

2.2.Αυστηρή – ελεύθερη – εν μέρει ελεύθερη απόδειξη.

Ο υπό εξέταση θεσμός των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων συνδέεται κυρίως με τη διάκριση της απόδειξης σε αυστηρή, εν μέρει ελεύθερη και ελεύθερη. Η αυστηρή απόδειξη, η οποία ίσχυσε ενώπιον των πολυμελών δικαστηρίων μέχρι τη θέση σε ισχύ του Ν. 2915/2001, χαρακτηρίζεται από την προκαθορισμένη τυπολογία των αποδεικτικών μέσων και τη διεξαγωγή της απόδειξης μέσα σε ένα αυστηρά προσδιοριζόμενο δικονομικό

¹⁷ Φραγκίστας Χ./Γέσιου Φαλτσή Π., Δίκαιον Αποδείξεως, β' έκδοση, εκδ. Αφοί Σάκκουλα Θεσσαλονίκη – Αθήναι 1975.

¹⁸ Υπό την ΠολΔ γίνονταν χρήση του όρου «βεβαίωση», ο οποίος προήλθε από τον όρο «Bescheinigung» της κοινής γερμανικής δικονομίας. Ο όρος αυτός θεωρήθηκε αδόκιμος για να δηλώσει την πιθανότητα υπό τον ΚΠολΔ, βλ. Μητσόπουλος Γ., Η πιθανολόγησης εν τω αστικώ δικονομικώ δικαίω, 1952, Κλασική Νομική Βιβλιοθήκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2004, σ.13. και 17

¹⁹ Βλ. Νικολόπουλο Γ. σ.113 ,όπ.π. με περαιτέρω παραπομπές.

²⁰ Η έμμεση ή δια τεκμηρίων απόδειξη ως συλλογιστική μέθοδος διακρίνεται κατά την κρατούσα άποψη από τα δικαστικά τεκμήρια, τα οποία υπό την πίεση κυρίως της νομολογίας, καθιερώθηκαν ως επώνυμα αποδεικτικά μέσα ικανά να στηρίξουν τόσο άμεση όσο και έμμεση απόδειξη.

²¹ Μπέης Κ., Πολιτική Δικονομία, Απόδειξη και Ειδικές Διατάξεις, Κεφάλαιο ΙΒ', υπό Ι. Γενικές Διατάξεις, χρησιμοποιεί τον όρο δικονομική απόδειξη σε αντιδιαστολή προς την ελεύθερη απόδειξη.

²² Ράμμος Γ., όπ.π., §255, σ. 730-732

πλαίσιο²³. Ο δικαστής στο πλαίσιο της αυστηρής απόδειξης δεσμεύεται να σχηματίσει γνώση για το αποδεικτέο πραγματικό γεγονός με βάση αποκλειστικώς τα αναφερόμενα στο άρθρο 339 ΚΠολΔ²⁴ επώνυμα αποδεικτικά μέσα τηρώντας τους κανόνες της αποδεικτικής διαδικασίας και γενικώς τους τύπους της αποδείξεως²⁵. Η αυστηρή απόδειξη συνεπώς συνιστά περιορισμό στην πορεία του δικαστή για την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι κατά αυτόν τον τρόπο προσβάλλεται το συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα της αποδείξεως. Η τυπικότητα της αυστηρής απόδειξης, ως μερικότερης εκδήλωσης της τυπικότητας, που διατρέχει το δικονομικό δίκαιο εν γένει, στοχεύει στη δικαυκή ασφάλεια, εφόσον εγγυάται τόσο τα δικαιώματα ακρόασης και ανταπόδειξης όσο και την προσφορότητα των αποδεικτικών μέσων²⁶.

Στον αντίποδα της αυστηρής απόδειξης βρίσκεται η ελεύθερη απόδειξη²⁷ η οποία μπορεί να διεξαχθεί χωρίς δεσμεύσεις και περιορισμούς ως προς το παραδεκτό, την αποδεικτική δύναμη των αποδεικτικών μέσων²⁸ και τους κανόνες της αποδεικτικής διαδικασίας²⁹. Ο δικαστής στην ελεύθερη απόδειξη³⁰ είναι συνεπώς ελεύθερος να χρησιμοποιήσει οποιαδήποτε μέσα κρίνει πρόσφορα προς τον σκοπό αυτόν και όχι μόνο τα αποδεικτικά μέσα που προβλέπει η διάταξη του άρθρου 339 ΚΠολΔ. Δύναται επομένως να χρησιμοποιήσει ανυπόστατα αποδεικτικά μέσα όπως λ.χ. ένορκες βεβαιώσεις για τις οποίες δεν έχουν τηρηθεί οι διατυπώσεις του άρθρου 422 ΚΠολΔ· αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου· καθώς και οποιοδήποτε

²³ Βλ. Παϊσίδου Ν., Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και η ένταξη τους στο νέο άρθρο 270 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2002, σ. 649.

²⁴ Βλ. παραπάνω υποσημείωση 6.

²⁵ Στο πλαίσιο της αυστηρής απόδειξης βρίσκουν την απόλυτη εφαρμογή τους οι κανόνες του υποστατού και του εγκύρου των αποδεικτικών μέσων. Σύμφωνα με τον πρώτο κανόνα υποστατά ή επώνυμα θεωρούνται τα αποδεικτικά μέσα που περιλαμβάνονται στον κατάλογο του άρθρου 339 ΚΠολΔ. Η πρόβλεψη στον ανωτέρω κατάλογο και τον δικαστικών τεκμηρίων συμβιβάζεται με την αυστηρή απόδειξη, χωρίς να αναιρεί τον κανόνα του υποστατού, αφού πρόκειται για επώνυμα αποδεικτικά μέσα, τα οποία υπόκεινται και σε διαδικαστικούς κανόνες του επιτρεπτού τους (άρθρο 395 ΚΠολΔ). Σύμφωνα με τον δεύτερο κανόνα, το έγκυρο αναφέρεται στις προϋποθέσεις του κύρους των αποδεικτικών μέσων όπως αυτές διαγράφονται από τον ΚΠολΔ. Για να θεωρείται ένα αποδεικτικό μέσο έγκυρο, είναι αναγκαίο να έχουν τηρηθεί όλοι οι όροι που απαιτούνται από το δικονομικό νομοθέτη για να τους αποδίδεται η εκάστοτε προβλεπόμενη αποδεικτική δύναμη. Ο κανόνας αυτός εφαρμόζεται απόλυτα μόνο στην αυστηρή απόδειξη.

²⁶ Βλ. Παϊσίδου Ν., Τα δικαστικά τεκμήρια στην πολιτική δικονομία, εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη 1991, σ. 127 με περαιτέρω παραπομπές.

²⁷ Επισημαίνεται ότι η ελεύθερη απόδειξη διακρίνεται από την πιθανολόγηση, καθώς και στην περίπτωση αυτή καταρχήν σκοπείται ο σχηματισμός πλήρους δικανικής πεποίθησης από το δικαστή, εκτός αν άλλως ορίζεται στο νόμο.

²⁸ Είναι προφανές πως σε είδος αυτό της απόδειξης ο κανόνας του εγκύρου αναιρείται αφού ο δικαστής αναδεικνύεται σε αδέσμευτο κριτή της προσήκουσας διαδικαστικής πορείας.

²⁹ Βλ. ΑΠ 406/1998 ΕλλΔνη 1999.84. Για την έννοια της ελεύθερης αποδείξεως βλ. Μπέη, Απόδειξη, Μαθήματα Πολιτικής Δικονομίας, β' έκδοση, εκδ. οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1983, σ.1379-1380. Επίσης Κεραμέα/Κονδύλη/Νίκα (- Νίκα), ΚΠολΔ Ι άρθρ.8 αριθ.1

³⁰ Ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιείται για αυτό το είδος απόδειξης από την Π. Γέσιου – Φαλτσή, Δίκαιο Αποδείξεως, σ.77· ο Κ. Μπέης (Δ 1985.11) την αποκαλεί περιορισμένη ελεύθερη απόδειξη· ο Λ. Σινανιώτης (Ερμηνεία, Γ. άρθρο 347, σ.221) χρησιμοποιεί τον όρο μερική ελευθέρη απόδειξις· ο Ν. Βερβεσός (Αναμν. Τομ. Ε. Μιχελάκη, σ.602) θεωρεί ότι το είδος αυτό της απόδειξης το οποίο αποκαλεί «τέταρτο», καλύπτει την «εκ των ενόντων κρίση» του προϊσχύσαντος δικαίου·

άλλο αποδεικτικό στοιχείο. Ο δικαστής ενεργεί αυτεπαγγέλτως, με ελεύθερη εκτίμηση του αποδεικτικού υλικού, χωρίς να δεσμεύεται από την αυξημένη αποδεικτική δύναμη της δικαστικής ομολογίας και των δημοσίων εγγράφων³¹.

Σύμφωνα τέλος με την περιορισμένη ή εν μέρει ελεύθερη απόδειξη³², που συνιστά ενδιάμεσο μέσο αποδείξεως³³, ο δικαστής δεν είναι τελείως δεσμευμένος από τους κανόνες που διέπουν την αυστηρή απόδειξη³⁴, ούτε όμως και εντελώς απαλλαγμένος από αυτούς³⁵. Ενώ δηλαδή η γνώση του δικαστή, στο εν λόγω είδος απόδειξης, σχηματίζεται με βάση τα αποδεικτικά μέσα που απαριθμούνται περιοριστικά στο άρθρο 339 ΚΠολΔ, του παρέχεται η δυνατότητα από τον νόμο να χρησιμοποιήσει και να εκτιμήσει ελεύθερα τα παραπάνω αποδεικτικά μέσα, ακόμη και αν για την παραγωγή τους δεν τηρήθηκαν οι απαιτούμενες δικονομικές διατυπώσεις· έστω δηλαδή και αν τα υποστατά αυτά μέσα «δεν πληρούν τους όρους του νόμου». Ο κανόνας του υποστατού ισχύει και στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη^{36,37}. Επομένως τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, που χαρακτηρίζουν αυτό το είδος της απόδειξης είναι – σε κάθε περίπτωση υποστατά.

Το σύστημα της αυστηρής αποδείξεως, που υιοθετήθηκε αρχικά από τους συντάκτες του ΚΠολΔ για την τακτική διαδικασία, με την έννοια της αυστηρής εφαρμογής προδιαγεγραμμένων αποδεικτικών κανόνων χρήσεως αποδεικτικών μέσων, που περιοριστικά προσδιορίζονταν στον νόμο, συνέκλινε σταδιακά προς τον αντίθετο πόλο, την ελεύθερη απόδειξη, με τη διεύρυνση

³¹ Βλ. Νικολόπουλο Ν. ό.π., σ.123 με περαιτέρω παραπομπές.

³² Η εν μέρει ελεύθερη απόδειξη διακρίνεται σαφώς από την πιθανολόγηση στα ακόλουθα σημεία:

i. Στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη απαιτείται ο σχηματισμός πλήρους δικανικής πεποίθησης, σε αντίθεση με την πιθανολόγηση που αρκεί ο σχηματισμός ήσσονος βαθμού πεποίθησης. **ii.** Στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη ο δικαστής λαμβάνει υπ' όψιν τα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339 ΚΠολΔ σύμφωνα με την αποδεικτική τους δύναμη, ενώ στην πιθανολόγηση, ο δικαστής δεσμεύεται μεν από τη δικαστική ομολογία, κατά μία άποψη, όχι όμως και από την αποδεικτική δύναμη των εγγράφων τα οποία εκτιμώνται ελεύθερα. **iii.** Στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη επιτρέπονται τα ατελή όχι όμως και τα ανυπόστατα αποδεικτικά μέσα, τα οποία ωστόσο επιτρέπονται όπου ο νόμος αρκείται σε πιθανολόγηση **iv.** Στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη τα μη πληρούντα τους όρους αποδεικτικά μέσα λαμβάνονται υπ' όψιν μόνον υπό την προϋπόθεση ότι επιτρέπεται η εμπάρτυρη απόδειξη, ένας περιορισμός που δεν τίθεται όπου ο νόμος αρκείται σε πιθανολόγηση και ισχύει η ελεύθερη απόδειξη.

³³ Βλ. Πάρις Σ. Αρβανιτάκης, Αρχή των νομικών αποδείξεων και μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα (μετά τον ν.2915/2001), Σύγχρονα Ζητήματα Αποδείξεως στην Πολιτική Δίκη – Αφιέρωμα στην Καθηγήτρια Π.Γέσιου – Φαλτσή, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006 σ.133.

³⁴ Ο κανόνας του εγκύρου που αναφέρεται στις προϋποθέσεις του κύρους των αποδεικτικών μέσων αναιρείται στο εν λόγω είδος απόδειξης, λόγω της ευχέρειας του δικαστή να εκτιμά και μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα,

³⁵ Βλ. χαρακτηριστικά ΑΠ 1002/2001, ΕλλΔνη 2003.423, κατά την οποία, η λήψη υπόψη αποδεικτικών μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου ενέχει αποδέσμευση του δικαστηρίου, από τις διατάξεις περί αποδείξεως, που περιορίζεται μόνο στο είδος των αποδεικτικών μέσων, τα οποία μπορούν αν ληφθούν υπόψη· δεν ενέχει όμως αποδέσμευση του δικαστή από την υποχρέωση να προσδώσει σε ορισμένα, όπως λχ. Τη δικαστική ομολογία, την προβλεπόμενη από τον νόμο αυξημένη αποδεικτική δύναμη.

³⁶ Μετά το ν.2915/2001 η εν μέρει ελεύθερη απόδειξη υφεισλήθη και στην τακτική διαδικασία του Πολυμελούς.

³⁷ Τόσο στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη όσο και στην απόδειξη όπου ο νόμος αρκείται σε πιθανολόγηση γίνεται δεκτό ότι ισχύουν θεμελιώδεις κανόνες της δικονομικής τάξεως, όπως η κατανομή του βάρους απόδειξης και το ανεπίτρεπτο της χρήσης της ιδιωτικής γνώσης του δικαστή.

όμως μόνον των επιτρεπόμενων αποδεικτικών μέσων και όχι την πλήρη απαγκίστρωση από οποιονδήποτε αποδεικτικό κανόνα χρήσεως των μέσων αυτών, όπως αντίθετα ισχύει στην ελεύθερη απόδειξη. Το νέο αυτό είδος αποδείξεως χαρακτηρίστηκε όπως αναφέρθηκε και παραπάνω με τον όρο «εν μέρει ελεύθερη απόδειξη», ακριβώς για να προσδιορίσει την μερική αποδοχή των κανόνων της ελεύθερης αποδείξεως, μόνον δηλαδή αυτών που επιτρέπουν τη χρήση και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων. Ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύθηκε το σύστημα της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης ιδίως από τη νομολογία, συνδέθηκε με αντίστοιχο περιορισμό της αρχής των νομικών αποδείξεων και για τα αποδεικτικά μέσα, που εξόπλισε ο νομοθέτης με αυξημένη δύναμη³⁸. Η παρατήρηση αυτή ισχύει, ειδικότερα για τα έγγραφα, για τα οποία έγινε δεκτή η παράκαμψη της πλήρους αποδεικτικής δυνάμεως τους, όταν επιτρεπόταν η χρήση και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων. Έτσι διαπλάσθηκε νομολογιακά ο κανόνας, ότι οι περιορισμοί της εμπάρτυρης απόδειξης αδρανούν στις διαδικασίες όπου εφαρμόζεται η εν μέρει ελεύθερη απόδειξη, με απώτερη συνέπεια, όταν υπάρχει αμφισβήτηση, να απολύει το έγγραφο την αυξημένη αποδεικτική του δύναμη, καθώς θεωρήθηκε επιτρεπτή η ανταπόδειξη κατά αυτού με κάθε ελευθέρως εκτιμώμενο αποδεικτικό μέσο, συμπεριλαμβανομένων των μαρτύρων και των δικαστικών τεκμηρίων. Η με τον τρόπο αυτόν παράκαμψη της αρχής των νομικών αποδείξεων στις διαδικασίες όπου εφαρμόζεται η εν μέρει ελεύθερη απόδειξη, επιβεβαιώθηκε και σε επίπεδο αναιρετικού ελέγχου. Ο Άρειος Πάγος, ήδη από την εποχή του περιορισμού της εν μέρει ελεύθερης αποδείξεως στις ειδικές διαδικασίες, αρνήθηκε σταθερά να υπαγάγει στον κατ' εξοχήν συνδεδεμένο με την αρχή των νομικών αποδείξεων λόγο αναιρέσεως του άρθρου 559 αριθ. 12 ΚΠολΔ την παραβίαση του περιεχομένου εγγράφου, όταν στη συγκεκριμένη διαδικασία επιτρεπόταν η χρήση και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων³⁹.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ιστορικά, η μέθοδος της ελεύθερης προηγήθηκε αυτής της τυπικής αποδείξεως. Πιο συγκεκριμένα στο ρωμαϊκό δικονομικό δίκαιο της περιόδου της formula, ίσχυε η αρχή της ελεύθερης χρήσης και εκτίμησης των αποδείξεων, εναπόκειτο δηλαδή στην κρίση του δικαστή να εκτιμήσει τις προσαγόμενες αποδείξεις, οι οποίες εκτός από τα μέσα αποδείξεως των μαρτύρων, τα κάθε είδους έγγραφα, την ομολογία, τον όρκο, τις αυτοψίες και τις πραγματογνωμοσύνες, περιελάμβαναν και τα τεκμήρια (preasumptiones) αλλά και οιοδήποτε άλλο στοιχείο ικανό προς απόδειξη⁴⁰. Το ίδιο συνέβαινε και στη διαδικασία extra ordinem των κλασικών χρόνων όπου ίσχυε η αρχή της ελεύθερης απόδειξης. Περαιτέρω, κατά τη διάρκεια της

³⁸ Η ερμηνεία αυτή βασίσθηκε σε εγκύκλιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τον ν. 1478/1984.

³⁹ Βλ. Αρβανιτάκη. Πάρη, ΕΠολΔ 2008 (2) σ. 681 Παρατηρήσεις, στην ΑΠ 1071/2008 Τμ.Δ.

⁴⁰ Βλ. Γκόφας Δ., Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου IV, β' /γ' έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σ.45-46, 66 και 69-71.

μετακλασικής περιόδου για τη διεξαγωγή των αποδείξεων στην *extra ordinem* διαδικασία, υιοθετήθηκε το ανακριτικό σύστημα, με το δικαστή να έχει την πρωτοβουλία για τη διεξαγωγή των αποδείξεων. Τα ως άνω στοιχεία αποτελούν δείγμα της εμπιστοσύνης στο πρόσωπο του δικαστή, κάτι που δυστυχώς άλλαξε ριζικά τις επόμενες περιόδους.

Η συγκέντρωση της εξουσίας στον αυτοκράτορα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο δικαστής άρχισε να λειτουργεί ως δημόσιος υπάλληλος, είχε ως αποτέλεσμα η αυτοκρατορική εξουσία να γίνει καχύποπτη απέναντι του και, σταδιακά, το πεδίο της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων να περιορίζεται. Η πορεία αυτή προς την κατάργηση του συστήματος της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων κορυφώθηκε το Μεσαίωνα στους κόλπους του κανονικού δικαίου⁴¹, ενώ καταργήθηκε πλήρως από την κοινή γερμανική δικονομία με τη θέσπιση του κανόνα του κλειστού αριθμού και της αυστηρής τυπολογίας των μέσων αποδείξεως⁴². Επομένως, ιστορικά, η εγκατάλειψη της αρχής της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων συνδέεται στην κεντρική Ευρώπη, εκτός των άλλων, και με τη δυσπιστία απέναντι στο πρόσωπο του δικαστή και την υποβάθμιση του *status* του.

Στο ευρωπαϊκό αστικό δικονομικό δίκαιο παρατηρείται μια τάση απομάκρυνσης από το σύστημα των νομικών αποδείξεων, όπως αυτό ίσχυσε κατά το κοινό γερμανικό δίκαιο με παράλληλη κατεύθυνση προς ένα σύστημα ελεύθερης απόδειξης. Βασικά επιχειρήματα των υποστηρικτών της άρσης των νομικών εμποδίων που περιορίζουν την απόδειξη είναι τα ακόλουθα: *πρώτον*, ο σκοπός ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας, *δεύτερον*, η αποτελεσματική άσκηση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος της απόδειξης (άρθρο 20 παρ. 1 Συντάγματος αλλά και άρθρο 6 της ΕΣΔΑ) και, *τρίτον*, η εναρμόνιση με τη θεμελιώδη αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων. Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ότι τα αυστηρά καθορισμένα πλαίσια της τυπικής απόδειξης εξυπηρετούν καλύτερα τόσο την αρχή της οικονομίας της δίκης, την ασφάλεια δικαίου, όσο και το δικαίωμα ακρόασης και ανταπόδειξης των διαδίκων⁴³. Εν μέσω λοιπόν αυτής της εξέλιξης, στα περισσότερα ευρωπαϊκά συστήματα ισχύει ως γενικός κανόνας η ελεύθερη εκτίμηση των αποδείξεων, άλλοτε ρητά όπως στη Γερμανία, την Ιταλία, την Αυστρία, την Ελλάδα και την Ισπανία, και άλλοτε ερμηνευτικά συναγόμενη όπως στη Γαλλία, με ειδικότερες ρυθμίσεις όσον αφορά την αποδεικτική δύναμη και το επιτρεπτό ορισμένων αποδεικτικών μέσων⁴⁴.

⁴¹ Βλ. Ποδηματά Ευ., Ορισμένα ιστορικά και δικαιοπολιτικά στοιχεία σχετικά με τα δύο θεμελιώδη συστήματα εκτίμησης των αποδείξεων, Παρέμβαση, Πρακτικά 27^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ. . εκδ. Αντ Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σ.195-197.

⁴² Βλ. Κολοτούρος Π., Πρακτικά 27^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ. . εκδ. Αντ Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σ.64.

⁴³ Βλ. Κολοτούρος Π. *ibid*, σ. 113

⁴⁴ Βλ. Stürmer R., Εκτίμηση αποδείξεων, αποδεικτικοί κανόνες και μέτρο απόδειξης στο Ευρωπαϊκό Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, ΕΠολΔ 2009, σ.421.

2.3 Η τάση για ελεύθερη απόδειξη

Ανεξάρτητα της όποιας νομοθετικής αμφιταλάντευσης σχετικά με την εξέλιξη της χρήσης των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, δογματικά και μόνο, κομβικό σημείο επαφής των ρυθμίσεων των άρθρων 340 παρ.1 εδαφ. β' ΚΠολΔ που αφορά την ισότιμη ελεύθερη εκτίμηση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, 340 παρ.2 ΚΠολΔ που αφορά την ελεύθερη εκτίμηση των αποδείξεων από το δικαστή και 415 ΚΠολΔ (για την εξέταση των διαδίκων), είναι η προσπάθεια ανεύρεσης της αλήθειας στην πολιτική δίκη, δηλαδή η μείωση κάθε ιδέας δικονομισμού⁴⁵. Η τάση που επικρατεί διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα, είναι αυτή του περιορισμού των νομικών εμποδίων που αποκλείουν την απόδειξη, με απώτερο σκοπό την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Βέβαια η ανάγκη προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπερτερεί έναντι των παραπάνω. Η γενικότερη τάση είναι αυτή της ελεύθερης απόδειξης, αφού και στην ημεδαπή τακτική διαδικασία εφαρμόζεται ένα είδος μικτής απόδειξης και όχι η αυστηρή απόδειξη. Μια τέτοιου είδους νομοθετική εξέλιξη σε συνδυασμό με την καθιερωμένη αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 340 παρ.2 του ΚΠολΔ, προσθέτει παρά περιορίζει στο δικαίωμα αποδείξεως των ενδιαφερομένων. Όλα τα παραπάνω σε συσχετισμό πάντοτε, με την ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού στο χώρο της δικαιοσύνης⁴⁶. Η κρατούσα στο ενωσιακό δίκαιο αρχή είναι αυτή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδεικτικών στοιχείων (the unfettered evaluation of evidence). Αξιοσημείωτο καθίσταται το γεγονός ότι οι ενωσιακές αρχές στο δίκαιο της απόδειξης είναι αποτέλεσμα νομολογιακής διάπλασης. Η προσέγγιση που υιοθετούν στα ζητήματα δικονομικής αποδείξεως, τόσο το ΔΕΕ όσο και το ΕΔΔΑ, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ευέλικτη αφού καταβάλλεται εκ μέρους τους προσπάθεια συγκερασμού των αρχών που επικρατούν τόσο στο αγγλοσαξονικό όσο και στο ηπειρωτικό και ιδίως στο γαλλικό δίκαιο. Για την διαμόρφωση της δικανικής τους πεποιθήσεως⁴⁷ δεν εξετάζονται συγκεκριμένοι δικονομικοί κανόνες αλλά σταθμίζονται ad hoc οι συνθήκες της εκάστοτε εξεταζόμενης υποθέσεως καθώς και η σοβαρότητα της καταγγελομένης υπόθεσης.

⁴⁵ Βλ. Δεληκωστόπουλος, Η αναζήτηση της αλήθειας στην πολιτική δίκη, δικονομικοί μηχανισμοί και νέες διατάξεις του ΚΠολΔ, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2016, σ. 65 -66.

⁴⁶ Βλ. Δεληκωστόπουλος, όπ.π, σ.67· Βλ. Μανιώτη, Αρχές του δικαίου αποδείξεως στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2013, σ.102-103. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η επιτυχής διαχείριση από το δικαστή της περιπτώσιολογικής ανεύρεσης των ορίων του παραδεκτού περιορισμού του δικαιώματος αποδείξεως, που επέρχεται και ως επακόλουθο της δυνατότητας χρήσεως (από το δικαστήριο) άτυπων αποδεικτικών μέσων, απαιτεί «ιδιαιτέρη μέριμνα για την κατοχύρωση της δικαστικής αμεροληψίας».

⁴⁷ Περί της δικανικής πεποιθήσεως βλ. Ρήγα Β. , Περί της Δικανικής πεποιθήσεως, Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νικόλαο Κ. Κλαμαρή, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016, σ. 973 – 982.

3. ΤΑ ΜΗ ΠΛΗΡΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

3.1 Η εξέλιξη του νομοθετικού καθεστώτος

Ο νομοθέτης του ΚΠολΔ σταδιακά ακολούθησε την πορεία που επικράτησε στον Ευρωπαϊκό χώρο⁴⁸ προς ένα απλοποιημένο σύστημα δικονομικής απόδειξης⁴⁹. Οι ισχύσασες κατά καιρούς και ισχύουσες σήμερα διατάξεις, περί των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, έχουν ως εξής:

Υπό την ισχύ της δικονομίας του **Maurer**, ο νομοθέτης είχε υιοθετήσει το σύστημα του κλειστού αριθμού και της αυστηρής τυπολογίας, στο οποίο δεν επιτρεπόταν η χρήση ατελών αποδεικτικών μέσων. Υπό την ΠολΔ 1834, ο όρος «μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα» δεν υφίστατο. Η έννοια των μέσων αυτών⁵⁰, ενυπήρχε στο αποδεικτικό σύστημα διαγνώσεως πολλών διαφορών, όπως επί δικών στις οποίες αρκούσαν οι απλές βεβαιώσεις (πιθανολόγηση), επί της εκ των ενόντων κρίσεως⁵¹, των συνοπτικών δικών, των προφυλακτικών μέτρων, των μικροδιαφορών, των διαφορών εξ αμοιβών μηχανικών, ιατρών κλπ, των προσωρινών μέτρων σε διαφορές νομής, των εργασιακών διαφορών⁵² καθώς και άλλων περιπτώσεων. Ο όρος «μη πληρούντα τους όρους του νόμου» αποδεικτικά μέσα υιοθετήθηκε τόσο από τη Συντακτική όσο και από την Αναθεωρητική Επιτροπή του ΚΠολΔ. Συγκεκριμένα ο όρος εμφανίζεται πλέον για πρώτη φορά πανηγυρικός στο άρθρο 14 του Σχεδίου του εισηγητή της απόδειξης Ε. Μιχελάκη, το οποίο αναφερόταν στην πιθανολόγηση και ανέφερε κατά λέξη τα εξής: *«Όπου ο νόμος αρκείται εις πιθανολόγησιν των ισχυρισμών, ο δικαστής δύναται να λάβη υπόψη και τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, εφ' όσον όμως ένεκα τούτου δεν αναιρείται η αποδεικτική αξία αυτών»*. Περαιτέρω εξαιτίας της διατύπωσης του άρθρου 12 §1 ν. Γ3ΟΔ/1911-1912⁵³, το οποίο αφορούσε τη διαδικασία των εργατικών

⁴⁸ Οι ενωσιακές αρχές στο δίκαιο της απόδειξης αποτελούν αποτέλεσμα νομολογιακής διάπλασης, βλ. ενδεικτικά Nachova κλπ. Κατά Βουλγαρίας, nos 43577/98 και 43579/98 §147, ΕΔΔΑ 6 Ιουλίου 2005

⁴⁹ Η κρατούσα στο ενωσιακό δίκαιο αρχή είναι αυτή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδεικτικών μέσων (the unfettered evaluation of evidence), από την οποία πηγάζουν δύο κύριες έννομες συνέπειες :α) ότι όταν τα αποδεικτικά μέσα έχουν αποκτηθεί με νόμιμο τρόπο, η προσκόμισή τους δεν μπορεί να αποκρουσθεί από το Δικαστήριο και β) ότι το μόνο σχετικό κριτήριο για την εκτίμηση της αποδεικτικής αξίας των αποδεικτικών μέσων που έχουν νόμιμα προσαχθεί αφορά την αξιοπιστία τους.

⁵⁰ Βλ. Ρήγας Β., όπ.π., σ. 229.

⁵¹ Βλ. Τσόγιας Π., Οι ειδικές διαδικασίες μετά τον ν. 4335/2015 όπου ο συγγραφέας αναφέρει κατά λέξη: «...την απόλειψη του όρου “εκ των ενόντων κρίσις” και την εισαγωγή του όρου μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, που διευρύνει την ελευθερία κίνησης του δικαστή στο χώρο των αποδείξεων

⁵² Βλ. άρθρα 255, 557, 618, 621, 630, 1028 ΠολΔ, 28 και 33 ν.δ. 9/16.11.1925, 4 ν.δ. 30.4/21.5.1926, 37 α.ν. 1565/1939, 3 ν. ΓΨΚΖ/1911, 12 β.δ. 1.8.1920.

⁵³ Ο δικαστής «...καταβάλλει πάσαν προσπάθειαν όπως η υπόθεσις περατωθεί κατά το δυνατόν εν μια και τη αυτή συνεδριάσει, μη δεσμευόμενος υπό διαδικαστικών τύπων, αλλ' ακολουθών εκάστοτε την οδόν, δι' ης νομίζει ότι ασφαλέστερον, ταχύτερον ολιγοδαπανώτερον δύναται να φθάσει εις ανεύρεσιν της αληθείας».

διαφορών και των μικροδιαφορών⁵⁴ και αποδέσμευε το δικαστή από τους αποδεικτικούς τύπους, είχε γίνει νομολογιακά δεκτή η εκ των ενόντων απόδειξη υπό τη μορφή της πιθανολόγησης⁵⁵. Εν συνεχεία στο πεδίο των ειδικών εν γένει διαδικασιών και των μικροδιαφορών⁵⁶, αποκλείσθηκε η πιθανολόγηση ενώ διατηρήθηκε στο πεδίο των μικροδιαφορών η ελεύθερη απόδειξη⁵⁷. Από τις συζητήσεις της Συντακτικής Επιτροπής προκύπτει πως σε ότι αφορά τις ειδικές διαδικασίες, γνώμονας των μελών της, υπήρξε το άρθρο 12 του ν. ΓΠ'ΟΔ/ 1911-1912, οπότε και καταρχήν προσανατολίσθηκαν στην καθιέρωση ενός είδους ελεύθερης απόδειξης στις εργατικές και μισθωτικές διαφορές⁵⁸. Κατά την επεξεργασία του νομοσχεδίου «περί ενοποιήσεως ειδικών τινών διαδικασιών» από την Αναθεωρητική Επιτροπή, ακούσθηκαν ορισμένες φωνές, που ήθελαν το δικαστή από τη μια πλευρά να περιορίζεται στην εκτίμηση μόνο των προβλεπόμενων από τον ΚΠολΔ αποδεικτικών μέσων, από την άλλη όμως, να μην ακολουθεί τους περιορισμούς της μαρτυρικής απόδειξης⁵⁹. Ο ΚΠολΔ (α.ν. 44/1967) όρισε στο μεν άρθρο 363, ότι όπου ο νόμος αρκείται σε πιθανολόγηση, το δικαστήριο δεν υποχρεούται να τηρήσει τις διατάξεις περί αποδεικτικής διαδικασίας, δύναται όμως να λάβει υπ' όψιν και μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, στα άρθρα δε 486 § 2, 672 § 1 και 711 § 1 (για τις μικροδιαφορές, τις διαφορές παραδόσεως ή αποδόσεως του μισθίου και τις εργατικές διαφορές αντίστοιχα), ότι το δικαστήριο «δύναται να λάβει υπόψιν και μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα».⁶⁰ Υπό τον ΚΠολΔ, όπως τροποποιήθηκε μέσω του ν.δ. 958/1971 (β.δ. 657/1971), το άρθρο 347, κατά την τροποποίηση του άρθρου 363 ΚΠολΔ 1968 και κατά την φρασιολογία της μεταγλωτίσσεως που επακολούθησε, όριζε ότι όπου ο νόμος θεωρεί αρκετή την πιθανολόγηση⁶¹, δεν γεννάται η υποχρέωση στο δικαστήριο να εφαρμόσει τις διατάξεις που ισχύουν για την αποδεικτική διαδικασία, τα αποδεικτικά μέσα και τη δύναμή τους, αλλά λαμβάνει υπόψη

⁵⁴ Βλ. *Παϊσίδου Ν.*, ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σελ. 650. Όπως αναφέρει η συγγραφέας αργότερα τροποποιήθηκε με το Β.Δ. 1-8-1920 «Περί Κωδικοποίησης των διατάξεων ν. Γ'ΟΔ περί εκδικάσεως των μεταξύ των εργατών και των εργοδοτών διαφορών « και το Ν.Δ 9/16-11-1925 «Περί εκδικάσεως των μικροδιαφορών και της εκτελέσεως επ'αυτών εκδεδομένων αποφάσεων».

⁵⁵ Βλ. ΠρΑνΕπ σ.134-135.

⁵⁶⁵⁶ Βλ. Ν. Βερβεσό, Αναμν. Τομ . Ε.Μιχελάκη, σ.600·Κεραμέα, Η εκδίκαση των μικροδιαφορών κατά το ελληνικό δίκαιο, Αρμ 1979.7.

⁵⁷ Βλ., *Παϊσίδου Ν.*, ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 650 με περαιτέρω παραπομπές

⁵⁸ Βλ. ΣχΠολΔ IV, σ. 321 («...ελεύθερα παντός δικονομικού περιορισμού...»), 418· ΣχΠολΔ, V σ.445-446· πρβλ. ΣχΠολΔ, V, σ. 481. Περί των γενικότερων αρχών, που, για πρώτη φορά, καθιέρωσε ο ν. ΓΠ'ΟΔ/1911-1912.

⁵⁹ Βλ., *Παϊσίδου Ν.*, ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 650 με περαιτέρω παραπομπές

⁶⁰ Βλ. *Παϊσίδου Ν.*, ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 651. Όπως αναφέρει η συγγραφέας, τούτο υποδηλώνει κάποια σύγχυση ανάμεσα στην ελεύθερη απόδειξη του άρθρου 486 ΠολΔ/1968 που καθιερώθηκε στις μικροδιαφορές, όπου επικρατεί πλήρης δικονομική ελευθερία, και στην περιορισμένα ελεύθερη απόδειξη, που καθιερώθηκε στις ειδικές διαδικασίες, όπου τα αποδεικτικά μέσα πρέπει να είναι υποστατά. Η διατήρηση του όρου, συνεχίζει, υπό το καθεστώς της ελεύθερης απόδειξης αποτελεί πλεονασμό, με την έννοια ότι ο δικαστής έχει την ευχέρεια να κινηθεί και εκτός του καταλόγου των αποδεικτικών μέσων, ευχέρεια η οποία περιορίζεται στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη.

⁶¹ Βλ. *Παϊσίδου Ν.*, ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 651. Όπως αναφέρει η συγγραφέας «...Αξιομνημόνευτες είναι οι συζητήσεις για τη διατήρηση της προϋπόθεσης («εφ' όσον ταύτα δεν είναι κατά νόμων απαράδεκτα»), που συνόδευσε τη δυνατότητα εκτίμησης στην πιθανολόγηση και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων.»

οποιαδήποτε μέσα κρίνει κατάλληλα για να σχηματισθεί πιθανότητα σχετικά με την αλήθεια των πραγματικών περιστατικών. Κατά τα λοιπά, παρέμειναν ως προς τις μικροδιαφορές, τις διαφορές παραδόσεως ή αποδόσεως μισθίου και τις εργατικές διαφορές, τα παραπάνω άρθρα, λαμβάνοντας τους αριθμούς 469, 650 και 671.

Παρατηρούμε λοιπόν πως η τάση προς την εν μέρει ελεύθερη απόδειξη επεκτάθηκε με το επιτρεπτό της χρήσης των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων αρχικώς με το Ν. 703/1977 στα ειρηνοδικεία και, έπειτα, με το Ν. 1478/1984 και στα μονομελή πρωτοδικεία⁶². Μετά το Ν. 2915/2001, το σύστημα της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης επεκτάθηκε πλέον σε όλα τα πρωτοβάθμια δικαστήρια στην τακτική διαδικασία. Όπως προέκυψε από τις εισηγήσεις, στο νέο νομοθετικό περιβάλλον της αποδεικτικής διαδικασίας, που δημιούργησε ο ν. 2915/2001, η παραδοσιακή διάκριση των ειδών απόδειξης σε αυστηρή και εν μέρει ελεύθερη είχε πέραν πάσης αμφιβολίας, αποκτήσει νέα διάσταση. Ο νομοθέτης στην προσπάθεια του να προσδώσει ενιαία διαδικαστική μορφή στην τακτική διαδικασία ενώπιον όλων των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων, φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, πως χαμήλωσε τον πήχη της αυστηρής απόδειξης, που μέχρι τότε ίσχυε στο πολυμελές, αλλά τον ανέβασε αντίστοιχα στο μονομελές και στο ειρηνοδικείο⁶³. Μετά το Ν. 4335/2015, τα άρθρα 270, 650 και 671 ΚΠολΔ καταργήθηκαν και η παρ. 1 του άρθρου 340 ΚΠολΔ αντικαταστάθηκε με το άρθρο δεύτερο του ν. 4335/2015, ενιαίως για την τακτική και τις ειδικές διαδικασίες ως ακολούθως: «*Το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τα αποδεικτικά μέσα που πληρούν τους όρους του νόμου, σύμφωνα με την προβλεπόμενη αποδεικτική δύναμη του καθενός. Λαμβάνει επίσης υπόψη και εκτιμά ελεύθερα και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, με την επιφύλαξη των άρθρων 393 και 394.*». Από τη γραμματική ερμηνεία της νέας αυτής διάταξης παρατηρείται τόσο η απάλειψη του όρου «*συμπληρωματικά*», μετά την πλήρη επικράτηση της ερμηνευτικής εκδοχής περί της δυνατότητας αυτοτελούς θεμελίωσης του αποδεικτικού πορίσματος στα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα⁶⁴ όσο και ο περιορισμός του επιτρεπτού της εμμάρτυρης

⁶² Βλ. Πανταζόπουλος Στ., Ο νέος ν. 2915/2001 και ο τροποποιητικός αυτού ν. 3043/2002. De lege ferenda προτάσεις για την αποτελεσματική και ταχεία απονομή [sic] της πολιτικής δικαιοσύνης, ΕλλΔνη 44 (2003), σελ. 82-83, αλλά και στο Πολυμελές Πρωτοδικείο όταν αυτό δικάζε ως μονομελές πρωτοδικείο κατά το τότε ισχύον άρθρο 226 παρ. 2 εδ. α' ΚΠολΔ.

⁶³ Βλ. Παϊσίδου Ν., Παρέμβαση, Αφιέρωμα στην καθηγήτρια Π. Γέσιου – Φαλτσή, Σύγχρονα ζητήματα αποδείξεως στην πολιτική δίκη, Επιμέλεια Πάρις Αρβανιτάκις, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006, σ.289

⁶⁴ Βλ. Μαργαρίτης Μ., Μαργαρίτη Α., Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Ερμηνευτικό Συμπλήρωμα (μετά τον ν. 4335/2015), Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας., σ. 44 «...Σύμφωνα με την τούδε ισχύουσα διάταξη του άρθρου 270 παρ. 2 «Το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τα αποδεικτικά μέσα που πληρούν τους όρους του νόμου, σύμφωνα με την προβλεπόμενη αποδεικτική δύναμη του καθενός. Συμπληρωματικά μπορεί να λαμβάνει υπόψη και να εκτιμά ελεύθερα και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, με την επιφύλαξη των άρθρων 393 και 394». Η νόθευση αυτή είχε ως συνέπεια ότι η εφαρμογή του εδαφ. β. της ανωτ. Διάταξης στο σύστημα της αυστηρής απόδειξης που καθιερώνει το εδαφ. α, με την πρόβλεψη της συμπληρωματικότητας, ερμηνεύθηκε από τη θεωρία ποικιλοτρόπως. Κατά μία άποψη λαμβάνοντα υπόψη μόνο τα αποδεικτικά μέσα του άρθ. 339 και αν ο δικαστής δεν σχηματίζει δικανική πεποίθηση από αυτά, τότε και τα μη πληρούντα. Κατά μια άλλη άποψη,

απόδειξης⁶⁵ για τη χρήση ατελών αποδεικτικών μέσων, όπως και για τη χρήση των τεκμηρίων (άρθρο 395 ΚΠολΔ) καθώς αυτός εισάγεται αδιακρίτως τόσο για την τακτική όσο και για τις ειδικές διαδικασίες.

Αξίζει να επισημανθεί πως ενώ στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 4335/2015 φαίνεται να θεωρείται ως δεδομένη η πρώτη μειοψηφούσα άποψη, καθώς αναφέρεται κατά λέξη: «*Ι. Εκτός από τις ανωτέρω συνοπτικά αναφερόμενες καινοτομίες που περιλαμβάνει το προτεινόμενο σχέδιο ΚΠολΔ, η Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή προχώρησε σε βασικές αλλαγές και στα υπόλοιπα κεφάλαια του ΚΠολΔ σε βασικές αλλαγές και στα υπόλοιπα κεφάλαια του ΚΠολΔ, οι σημαντικότερες των οποίων είναι οι κάτωθι: • Σωρευτική και όχι επικουρική η λήψη υπόψη και αποδεικτικών μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου (άρθρο 340 παράγραφος 1, παλαιό άρθρο 270 παράγραφος 2)*⁶⁶», αντιθέτως, στην αιτιολογική έκθεση για το Σχέδιο ΚΠολΔ της Επιτροπής υπό την προεδρία του Αρεοπαγίτη Δ. Κράνη επισημαίνεται ορθώς ότι «για λόγους νομοτεχνικής αρτιότητας οι διατάξεις του άρθρου 270 § 2 εδ. α' και β' μεταφέρονται ως §1 στο άρθρο 340»⁶⁷.

3.2 Σημεία τομής και διάκρισης των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και των δικαστικών τεκμηρίων.

«Η νομολογία δεν έχει στατικό και στερεότυπο χαρακτήρα, ο χαρακτήρας της είναι εξελικτικός. Ο δικαστής δεν ικανοποιείται με μια γραμματική ερμηνεία και δεν περιορίζεται στο να διαδραματίσει το ρόλο της Σφίγγας που λύνει τα αινίγματα. Λαμβάνει υπόψη του τις μεταβολές των ηθών, των οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων». Με την εισήγηση αυτή του Γαλλικού Ακυρωτικού φαίνεται να επικυρώνεται η προσπάθεια για διεύρυνση του πεδίου ισχύος της αρχής της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων, διαφαίνεται όμως επιπλέον και η δικαιοπλαστική δυνατότητα της νομολογίας. Στα δύο αυτά χαρακτηριστικά στοιχεία της

κρατούσα και στη νομολογία λαμβάνονται υπόψη σωρευτικά και παράλληλα με τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα του άρθ. 339. Με τη νέα διάταξη ο νομοθέτης τάχθηκε υπέρ της δεύτερης από τις ανωτ. Θέσεις, η οποία δέχεται πληρούντα και μη πληρούντα αποδεικτικά μέσα σωρευτικά έναντι αλλήλων.

⁶⁵ Βλ. Πελαγία Γέσιου – Φαλτσή, Δίκαιο Αποδείξεως, 1986, σελ. 191. Ιστορικά, ο θεσμός των περιορισμών των μαρτύρων εμφανίσθηκε για πρώτη φορά σε ένα statutum της Βολωνίας (1454 μ.Χ.) και έφερε την υπογραφή του Νικαίας Βησσαρίωνος, καρδινάλιου της τότε Δυτικής Εκκλησίας. Επίσημα σε γραπτό κείμενο εισήχθη από τον 17^ο αιώνα στη Γαλλία και κατοχυρώθηκε στον ναπολεόντειο γαλλικό Αστικό Κώδικα. Με αυτόν τον τρόπο επιτεύχθηκε η διάδοσή του στις χώρες της λατινικής οικογένειας του δικαίου. Αντίθετα, στο γερμανικό δίκαιο ο θεσμός αυτός παραμένει άγνωστος ακόμη και σήμερα. Ο ελληνικός δικονομικός νομοθέτης ακολουθώντας το πρότυπο του ΓαλλΑΚ, εισήγαγε το σύστημα του περιορισμού της μαρτυρικής αποδείξεως λόγω ποσού στο τότε αρ. 300 του ΚΠολΔ υπό το καθεστώς του Maurer.

⁶⁶ Αιτιολογική έκθεση υπό Β.VIII., σελ. 9, διαθέσιμη ηλεκτρονική (στις 30.01.2016), <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/e-epeigon-eis-new.pdf>.

⁶⁷ Βλ., ΕΠολΔ 2015, σ. 388.

νομολογίας οφείλει τη γέννησή του το αποδεικτικό μέσο των δικαστικών τεκμηρίων, η ελαστικότερη αποδεικτική μορφή του ΚΠολΔ⁶⁸.

Παρατηρήθηκε λοιπόν πως το πρώτο ρήγμα, στην αυστηρή τυπολογία που είχε καθιερώσει η δικονομία του Mauget, προκλήθηκε από την ίδια τη νομολογία. Η δικαστική πρακτική στην προσπάθεια εμπλουτισμού των αποδεικτικών της πηγών επινόησε μια νέα κατηγορία αποδεικτικών μέσων, των δικαστικών τεκμηρίων. Σε αντίθεση με την παγιωμένη νομολογία και, παρά την αντίθετη πρόταση του Χ. Φραγκίστα, στην Επιτροπή του ΚΠολΔ υπερίσχυσε η άποψη του εισηγητή Εμμ. Μιχελάκη να παρατεθεί ένας περιοριστικός κατάλογος αποδεικτικών μέσων, χωρίς να περιληφθούν σε αυτόν τα δικαστικά τεκμήρια⁶⁹, μία θέση που συνδέεται με το αυστηρό σύστημα απόδειξης. Παρόλα αυτά, η νομολογία, ουσιαστικά αγνοώντας τη νομοθετική αυτή επιλογή, συνέχισε να κάνει δεκτή την εκτίμηση των ατελών αποδεικτικών μέσων χωρίς απόκλιση από την πάγια θέση της και χρησιμοποιώντας εκ νέου ως βάση το επιτρεπτό της έμμεσης απόδειξης. Υπό την πίεση της συνέχισης της ίδιας νομολογιακής πρακτικής υπό τον ΚΠολΔ, καθώς και της επιδοκιμασίας από μέρος της επιστημονικής θεωρίας, ο δικονομικός νομοθέτης με το **άρθρο 281 του Ν.Δ. 958/1971** προσέθεσε και τα δικαστικά τεκμήρια στα επώνυμα αποδεικτικά μέσα. Χαρακτηριστικά, στην αιτιολογική έκθεση αναφέρεται ότι: *«Η επαναφορά ως αποδεικτικού μέσου των δικαστικών τεκμηρίων, υπό την παραδεδομένη προ της εισαγωγής του κώδικος έννοια, είναι απολύτως επιβεβλημένη, ως διευκολύνουσα τα μέγιστα τον σχηματισμόν ορθής δικανικής κρίσεως»*⁷⁰.

Όπως ήδη αναφέρθηκε το αποδεικτικό μέσο των δικαστικών τεκμηρίων είναι νομολογιακό προϊόν, το οποίο ο έλληνας δικονομικός νομοθέτης κατέταξε στον κατάλογο του άρθρου 339 ΚΠολΔ⁷¹. Διατρέχοντας κανείς τον ΚΠολΔ στις ρυθμίσεις του, που αφορούν την «παραγωγή» των αποδεικτικών μέσων, παρατηρεί ότι ο νομοθέτης έχει για κάθε ένα από αυτά αφιερώσει μια σειρά διατάξεων. Η μη πρόβλεψη αντίστοιχου διαδικαστικού πλαισίου για τα δικαστικά τεκμήρια, τα οποία δεν διαθέτουν σχηματοποιημένη τυπολογική μορφή, αποτελεί και το θεμελιώδες χαρακτηριστικό τους, που τα διαφοροποιεί από τα λοιπά αποδεικτικά μέσα. Η μόνη διάταξη, η οποία αναφέρεται ρητά στα τεκμήρια, είναι εκείνη του άρθρου 395 ΚΠολΔ, η

⁶⁸ Βλ Παϊσίδου Ν. Τα δικαστικά τεκμήρια στην πολιτική δικονομία, Εκδόσεις Σάκκουλα/Θεσσαλονίκη 1991, σ.33.

⁶⁹ Αξίζει να αναφερθεί πως αν και ο νομοθέτης του ΚΠολΔ σε ένα πρώτο στάδιο απέφυγε να καθιερώσει τα δικαστικά τεκμήρια ως αποδεικτικά μέσα, εντούτοις από την αρχή καθιέρωσε τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, Βλ. Παϊσίδου όπ.π., ΕλλΔνη 43 (2002)σ.650, όπως αναφέρει η συγγραφέας «...Ο όρος μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα υιοθετήθηκε τόσο από τη Συντακτική όσο και από την Αναθεωρητική Επιτροπή του ΚΠολΔ.

⁷⁰ Βλ. Μπέης κ. Απόδειξη, Μαθήματα πολιτικής δικονομίας, Β' έκδοση, εκδ. οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1983, σ. 189 επ.

⁷¹ Βλ. Καλαβρός Κ., ΕλλΔνη 53(2012) σ.1 επ. 45 χρόνια εφαρμογής του ΚΠολΔ- Παρελθόν παρόν μέλλον – Γενικό Μέρος.

οποία διαγράφει τα όρια του επιτρεπτού τους και τα καθιστά δορυφόρους του εμμέτρου μέσου⁷².

Στην επιστημονική θεωρία διακρίνονται, αφενός τα ανώνυμα αποδεικτικά μέσα, τα οποία υπάγονται στην κατηγορία των δικαστικών τεκμηρίων και, αφετέρου, τα ελαττωματικά επώνυμα αποδεικτικά μέσα, τα οποία ανήκουν στην κατηγορία των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων⁷³. Οι έννοιες των δικαστικών τεκμηρίων και των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων είναι συνάλληλες, αλληλοκαλύπτονται, δηλαδή, εν μέρει⁷⁴. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν αποδεικτικές μορφές που συνιστούν δικαστικά τεκμήρια χωρίς να είναι μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα καθώς και το αντίστροφο. Για παράδειγμα, υπάρχουν ανώνυμα αποδεικτικά μέσα που στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη, όπου επιτρέπεται η χρήση μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, δεν θα μπορούσαν σύννομα να εκτιμηθούν, αν δεν στεγάζονταν υπό την έννοια των δικαστικών τεκμηρίων. Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, ως δικαστικά τεκμήρια μπορούν να χρησιμεύσουν ιδιωτικά ή διαδικαστικά έγγραφα άλλης δίκης, όπως ιδίως οι καταθέσεις μαρτύρων ή οι ένορκες βεβαιώσεις, καθώς και εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης ή αυτοψίας που λήφθηκαν στα πλαίσια άλλης πολιτικής ή ποινικής δίκη καθώς δεν εκτιμώνται σύννομα ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, επειδή, ακριβώς, δεν υπάγονται στην έννοια αυτή, δεν είναι δηλαδή αποδεικτικά μέσα που αναφέρονται στο άρθρο 339 ΚΠολΔ, τα οποία παρουσιάζουν παθογένεια ως προς τις προϋποθέσεις του κύρους τους. Επομένως ακόμη και εκεί που ισχύει η εν μέρει ελεύθερη απόδειξη, αυτά εισάγονται ως δικαστικά τεκμήρια. Εξάλλου, ως δικαστικά τεκμήρια μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ένορκες βεβαιώσεις που είχαν ληφθεί χωρίς κλήτευση του αντιδίκου εκείνου που τις προσκομίζει και είχαν προσκομισθεί σε δίκη ασφαλιστικών μέτρων. Στην κατηγορία των δικαστικών τεκμηρίων υπάγονται επίσης διαδικαστικά έγγραφα και δικαστικές αποφάσεις τρίτων προσώπων, όπως για παράδειγμα αποφάσεις που αφορούν γειτονικά του επιδίκου ακίνητα. Επιπλέον, επιστολές ή βεβαιώσεις των διαδίκων είναι δυνατόν να χρησιμεύσουν είτε ως δικαστικά τεκμήρια είτε ως εξώδικη ομολογία κατά τις περιστάσεις.

⁷² Βλ. Παϊσίδου Ν., *όπ.π.*, ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 655

⁷³ Αξίζει να σημειωθεί ότι όσον αφορά τα ατελή αποδεικτικά μέσα, είναι συχνά δυσδιάκριτη η οριοθέτηση μεταξύ, αφενός, των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, δηλαδή των επώνυμων εκείνων μέσων που παρουσιάζουν πλημμέλειες ως προς τον τρόπο παραγωγής τους και, αφετέρου, των δικαστικών τεκμηρίων, δηλαδή ανώνυμων αποδεικτικών μέσων, Βλ. όλως ενδεικτικά για τη διάκριση αυτή Νικολόπουλος Γ., *όπ.π.* παρ.19 σ 355-359, Ομοίως και Μητσόπουλος Γ., Παρέμβαση, Πρακτικά 27^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σ.149 για το εσφαλμένο της εννοιολογικής ταύτισης τεκμηρίων και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων με παραπομπή στα Πρακτικά της Αναθεωρητικής Επιτροπής σ.120-121

⁷⁴ Βλ. Παϊσίδου Ν. *όπ.π.*, σ.135

Ο όρος, λοιπόν, δικαστικά τεκμήρια, όπως διαπλάσθηκε από τη νομολογία, *μέχρι και την νομοθετική παρέμβαση του ν.2915/2001*, αναφέρεται σε δύο κατηγορίες αποδεικτικού υλικού: πρώτον, σε ορισμένα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, τα οποία δε θα μπορούσαν να επιβιώσουν υπό καθεστώς αυστηρής απόδειξης και δεύτερον, σε ανώνυμα αποδεικτικά μέσα, δηλαδή σε μορφώματα, που δεν μπορούν να υπαχθούν σε μια από τις κατηγορίες των επώνυμων αποδεικτικών μέσων, με την προϋπόθεση να μη καταστρατηγούν και το δικονομικό πλαίσιο «παραγωγής των τελευταίων»⁷⁵.

Υπό το καθεστώς του άρθρου 270 ΚΠολΔ που εισήχθη με το ν.2915/2001 και εκείνο της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης των ειδικών διαδικασιών, προβλέπονταν ρητά η ευχέρεια εκτίμησης και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων. Η ανωτέρω όμως πρόβλεψη, δεν κάλυπτε τα αποδεικτικά εκείνα μορφώματα, που δεν μπορούσαν να υπαχθούν σε καμία από τις επώνυμες κατηγορίες του άρθρου 339 ΚΠολΔ και τα οποία είχαν την πάγια νομολογιακή ταυτότητα των δικαστικών τεκμηρίων, ως ανώνυμων αποδεικτικών μέσων⁷⁶. Πρόκειται για μαρτυρικές καταθέσεις π.χ. από ποινική δίκη, οι οποίες ως μαρτυρίες άλλης δίκης δε μπορούν να υπαχθούν στο αποδεικτικό μέσο των μαρτύρων του άρθρου 339 ΚΠολΔ, αλλά και ως διαδικαστικά έγγραφα, ούτε και στην έννοια των αποδεικτικών εγγράφων των άρθρων 432 επ. μπορούν να υπαχθούν. Η συγκεκριμένη, λοιπόν, μορφή μαρτυρικής κατάθεσης δεν είναι επώνυμο αποδεικτικό μέσο που πάσχει ως προς μια από τις διαδικαστικές προϋποθέσεις του κύρους του, ώστε να μπορεί να χαρακτηριστεί ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο. Πρόκειται για ανώνυμο αποδεικτικό μέσο, που μόνο με την πρόβλεψη των δικαστικών τεκμηρίων, «νομιμοποιείται» στο μικτό είδος απόδειξης της τακτικής του πολυμελούς και στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη των ειδικών διαδικασιών, που εισήγαγε ο ν.2915/2001. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, που μόνον υπό τη συγκεκριμένη έννοια εξασφαλίζουν τη νομότυπη εκτίμησή τους στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη: μια μαρτυρική κατάθεση για απόδειξη σύμβασης ανεξάρτητα από το ποσό ανέκαθεν χαρακτηρίζονταν ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο και σε καμία περίπτωση ως δικαστικό τεκμήριο, αφού ένας τέτοιος χαρακτηρισμός θα απενεργοποιούσε το άρθρο 395 ΚΠολΔ⁷⁷.

Μετά και την μεταρρύθμιση του ν.2915/2001, διαπιστώνει κανείς ότι δεν είναι δυνατή η ταύτιση των εννοιών των δικαστικών τεκμηρίων και των μη πληρούντων τους όρους του νόμου

---

⁷⁵ Βλ. Παϊσίδου Ν. ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ.655 με περαιτέρω παραπομπές.

⁷⁶ Βλ. Παϊσίδου Ν. ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ.656.

⁷⁷ Βλ. Παϊσίδου Ν. ό.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 657.

αποδεικτικών μέσων⁷⁸, καθώς όπως αναφέρθηκε παραπάνω, υπάρχουν μορφώματα, που δεν μπορεί να καλύψει αποκλειστικά η μία από τις δύο έννοιες⁷⁹. Η εμμονή του νομοθέτη στους δύο αυτούς όρους, μαρτυρεί και την πρόθεση του αφενός να μη θίξει το καθεστώς που ισχύει για τα δικαστικά τεκμήρια και αφετέρου να αποδεχθεί τη χρήση και των δύο αυτών εννοιών. Σε κάθε περίπτωση, η τότε νομοθετική ρύθμιση, κατέστησε απόλυτα σαφή τα σύνορα των δύο εννοιών.

Με το ν. 4335/2015 διευρύνθηκε η χρήση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων. Έτσι λοιπόν, παράλληλα με τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339 ΚΠολΔ προβλέπεται και η δυνατότητα λήψης υπ' όψιν και «μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων»⁸⁰. Αντίθετα από τη διατύπωση του άρθρου 270 παρ.2 εδ. β' ΚΠολΔ, το οποίο καταργήθηκε, στη νέα ρύθμιση του άρθρου 340 παρ.1 ΚΠολΔ έχει απαλειφθεί η χρήση του όρου «συμπληρωματικά». Υπό το άρθρο 340 ΚΠολΔ τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα λαμβάνονται πλέον ισότιμα υπ' όψιν προς τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα και μόνοι περιορισμοί στη χρήση τους καταλείπονται οι προβλεπόμενοι από τα άρθρα 393, 394 ΚΠολΔ, οι οποίοι εξακολουθούν να ισχύουν και για τα αποδεικτικά μέσα των μαρτύρων και των δικαστικών τεκμηρίων ενώ καταλαμβάνουν πλέον ρητά και τις ένορκες βεβαιώσεις (423 ΚΠολΔ)⁸¹. Παράλληλα με τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, διατηρούνται ως διακριτό αποδεικτικό μέσο και τα «δικαστικά τεκμήρια». Καθίσταται πλέον αμφίβολο υπό την ισχύ του ΚΠολΔ μετά και τον ν. 4335/2015 κατά πόσον διατηρεί την

⁷⁸ Βλ. όμως, Μανιώτη Δ., Παρατηρήσεις στο δίκαιο Αποδείξεως μετά την τροποποίηση του ν.2915/2001, στο συλλογικό έργο Ο ΚΠολΔ μετά τον ν.2915/2001, σ.74

⁷⁹ Βλ. Καλαβρός Κ. Το δικαίωμα αποδείξεως στο νέο δίκαιο αποδείξεως του ΚΠολΔ- Σύγχρονα Ζητήματα Αποδείξεως στην Πολιτική Δίκη – Αφιέρωμα στην Καθηγήτρια Π. Γέσιου – Φαλτσή, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006, σ. 43. Σύμφωνα με το συγγραφέα « Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι τα δικαστικά τεκμήρια με την έννοια των ανώνυμων αποδεικτικών μέσων αποτελούν ισχυρή εκτροπή από το σύστημα της δικονομικής απόδειξης. Από την άλλη πλευρά όμως, τα δικαστικά τεκμήρια είχαν αξιοποιηθεί από την νομολογία για τον μετριασμό της αυστηρής απόδειξης, όπως δηλαδή ακριβώς και τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, Οι δύο αυτές τάξεις αποδεικτικών μέσων δεν είναι λογικά αμοιβαία αποκλειόμενες και έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό, ότι υπάγονται στις παράτυπες, κατά τις προϋποθέσεις της αυστηρής απόδειξης, πηγές γνώσης, ώστε η κατάφαση της μιας δεν αποτελεί άρνηση της άλλης. Υπό τα δεδομένα αυτά, η διατήρηση ή μη των δικαστικών τεκμηρίων, ως αυτοτελών αποδεικτικών μέσων, εντασσόμενων στο εύρος της έννοιας των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων είναι αποκλειστικώς ζήτημα στενότερου ή ευρύτερου αντίστοιχα προσδιορισμού της έννοιας των τελευταίων. Μάλιστα η εννοιολογική ένταξη των δικαστικών τεκμηρίων στην έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων θα έχει το πλεονέκτημα, ότι επί των αποδεικτικών αυτών μέσων θα εφαρμόζεται, πλέον και η διάταξη του άρθρου 270 παρ.2εδ.β και συνεπώς θα επιτρέπεται μόνο η συμπληρωματική τους χρήση με την αναλυθείσα ήδη έννοια.

⁸⁰ Βλ. Νίκας Ν., ΕΠολΔ 2014 (1) σ. 285, Πορίσματα Ημερίδας όπου αναφέρει κατά λέξει: «Στο δίκαιο αποδείξεως προβληματίζει η πλήρης εξίσωση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων με τα υγιή αποδεικτικά μέσα. Ο νομοθέτης θα πρέπει να εκδηλώνει κάπως την απάρασκειά του στα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα κι αυτό συνέβαινε μέχρι σήμερα. Η νομολογία μάλιστα είχε ορθώς τηρήσει τις αποστάσεις της και τα είχε θεωρήσει συμπληρωματικά.»

⁸¹ Βλ. Γιαννόπουλο Π. ΕΠολΔ 2014 (1) Οι τροποποιήσεις του Σχεδίου Νόμου για τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας που αφορούν στην απόδειξη, σ. 200

αξία της διχογνωμίας⁸² για το κατά πόσον θα πρέπει να ταυτισθεί η έννοια των δικαστικών τεκμηρίων προς εκείνη των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων. Κατά μία εκδοχή μετά τον ν. 2915/2001 η διάκριση δικαστικών τεκμηρίων και «μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων» στερείται πρακτικού αντικειμένου⁸³. Στο πλαίσιο του ισχύοντος δικαίου, δοθέντος ότι τα «μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα» λαμβάνονται υπ' όψιν συγχρόνως «συμπληρωματικά» και υπό την επιφύλαξη των περιορισμών των άρθρων 393, 394 ΚΠολΔ, η διάκριση δεν φαίνεται πλέον να προσλαμβάνει πρακτική σημασία, καθώς η λήψη αμφοτέρων τελεί υπό την επιφύλαξη των περιορισμών των άρθρων 393,394 ΚΠολΔ.

3.3. Εννοιολογικό εύρος

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή της παρούσας μελέτης, τα αποδεικτικά μέσα εξετάζονται είτε σε σχέση με το παραδεκτό είτε σε σχέση προς την εγκυρότητά τους. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις πρόκειται περί της συνδρομής ή μη των όρων, που διαγράφονται από το νόμο⁸⁴. Κατά συνέπεια, η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων στοιχειοθετείται αναφορικά με τις προϋποθέσεις του επιτρεπτού και τους διαδικαστικούς όρους της αποδεικτικής δύναμης των επώνυμων αποδεικτικών μέσων⁸⁵. Συγκεκριμένα κάθε ένα από τα απαριθμούμενα στο άρθρο 339 ΚΠολΔ αποδεικτικά μέσα περιβάλλεται συγκεκριμένο διαδικαστικό τύπο, η τήρηση του οποίου είναι απαραίτητη προκειμένου να του αποδοθεί η προβλεπόμενη στην αυστηρή απόδειξη – προκαθορισμένη ή όχι – αποδεικτική δύναμη. Οποιαδήποτε διαδικαστική ατασθαλία παρεισφρήσει κατά την «παραγωγή» συγκεκριμένου αποδεικτικού μέσου το καθιστά μη πληρούν τους όρους του νόμου⁸⁶ αποδεικτικό μέσο. Σε αυτή την τυπολογική μορφή η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων αποδίδει εναλλακτικά και το χαρακτηρισμό «άκυρο» αποδεικτικό μέσο. Ο νομοθέτης δεν έχει μεριμνήσει για τις

⁸² Οι Μανιώτης, στον τόμο Τμήμα Νομικής ΑΠΘ και Τμήμα Νομικής ΔΠΘ, Κύκλοι Συνεργασίας Ι, 2002, Ο ΚΠολΔ μετά τον ν.2915/2001, 73 επ. και Κολοτούρος, Θεωρητικά Ζητήματα της δικονομικής αποδείξεως και το πρόβλημα των άτυπων ή ατελών αποδεικτικών μέσων, ΧρΙΔ 2003,208 σημ.161, επισημαίνουν, ότι μετά την ισχύ του ν.2915/2001 δεν ενδείκνυται η εμμονή στην αντιδιαστολή των δικαστικών τεκμηρίων αφενός και των μη πληρούντων τους όρους του νόμου μέσων απόδειξης αφετέρου, αφού και οι δύο περιπτώσεις έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό, ότι υπάγονται στις παράτυπες, κατά τις προϋποθέσεις της αυστηρής απόδειξης, πηγές γνώσης, εξ ου και προτείνουν την απαλλαγή του αστικού δικονομικού δικαίου από εννοιολογικές διακρίσεις χωρίς ιδιαίτερο λόγο. Αντίθετα η Παϊσίδου, Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και η ένταξη τους στο νέο άρθρο 270 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2002,651 επ., 657 επ., εμμένει στη διατήρηση της υφιστάμενης ορολογίας, αφού τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τα δικαστικά τεκμήρια (με την έννοια πλέον μόνο των ανώνυμων αποδεικτικών μέσων) αναφέρονται σε διαφορετικές αποδεικτικές μορφές)

⁸³ Βλ. Μανιώτης, Παρατηρήσεις στο δίκαιο της απόδειξης μετά την τροποποίηση του Ν.2915/2001 σε τομ. «Ο ΚΠολΔ μετά τον Ν. 2915/2001», 2002, 65 επ 73-74

⁸⁴ Βλ., Παϊσίδου Ν, όπ.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 651 με περαιτέρω παραπομπές.

⁸⁵ Βλ., Παϊσίδου Ν., Τα δικαστικά τεκμήρια, σ.134.

⁸⁶ Βλ. Παϊσίδου Ν., όπ.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 652

συγχωρητέες τυχόν ατέλειες των κατ' ιδίαν αποδεικτικών μέσων, εκείνες δηλαδή, τις ατέλειες, που δεν αναιρούν την αποδεικτική τους δύναμη, έτσι ώστε να μπορούν να επιβιώσουν στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα⁸⁷. Οι μόνοι φραγμοί που ενδεχομένως θα μπορούσαν να τεθούν, ανάγονται στη σφαίρα επιρροής του περί δικονομικών ακυροτήτων άρθρου 159 του ΚΠολΔ. Κατά συνέπεια, μόνο περιπτώσιολογικά, ανάλογα με τη φύση και το σκοπό κάθε αποδεικτικού μέσου, διαπλάσσεται και η αντίστοιχη «παθολογική» του μορφή.

Οι δικαστές ήδη από τα πρώτα χρόνια της δικονομίας του Maurer, έχοντας ως στόχο να διευρύνουν τις πηγές πληροφόρησής τους και τη διόρθωση των κανόνων της αυστηρής απόδειξης, υπήγαγαν ορισμένα άκυρα ή μη, μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα στην κατηγορία των δικαστικών τεκμηρίων, προκειμένου και υπό τον όρο του επιτρεπτού του εμμάρτυρου μέσου, να μπορούν να τα εκτιμούν στην αυστηρή απόδειξη. Η μετονομασία αυτή ορισμένων μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων σε δικαστικά τεκμήρια, αποτέλεσε αποκλειστικά νομολογιακό εύρημα ούτως ώστε να αμβλυνθούν οι διαδικαστικοί τύποι της αυστηρής απόδειξης στην τακτική διαδικασία του πολυμελούς. Η ρύθμιση όμως που εισήγαγε ο ν. 2915/2001, στο άρθρο 270 ΚΠολΔ, αποδεχόμενη τη «συμπληρωματική» εκτίμηση και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, αποφόρτισε τη συγκεκριμένη διαδικασία από την απόλυτα αυστηρή απόδειξη, οπότε εκ των πραγμάτων εγκαταλείφθηκε και η ανωτέρω νομολογιακή πρακτική⁸⁸.

3.4 Η ένταξη των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων στο παλαιό άρθρο 270 ΚΠολΔ

Με βάση το **άρθρο 270 παρ. 2 ΚΠολΔ** ως ίσχυσε μετά το Ν. 2915/2001 και μέχρι το Ν. 4335/2015, «το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τα αποδεικτικά μέσα που πληρούν τους όρους του νόμου, σύμφωνα με την προβλεπόμενη αποδεικτική δύναμη του καθενός. Συμπληρωματικά μπορεί να λαμβάνει υπόψη και να εκτιμά ελεύθερα και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, με την επιφύλαξη των άρθρων 393 και 394». Από τη συγκεκριμένη διάταξη αναδείχθηκαν τρία βασικά θέματα: α) η επιφύλαξη του επιτρεπτού της εμμάρτυρης απόδειξης, β) η έννοια του όρου «συμπληρωματικά» και, γ) η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων⁸⁹.

⁸⁷ Βλ. Παϊσίδου Ν., όπ.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 652

⁸⁸ Βλ. Παϊσίδου Ν., όπ.π., ΕλλΔνη 43 (2002) σ. 654

⁸⁹ Για την έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου πρβλ παραπάνω 3.2.

Με το άρθρο 270 παρ. 2 ΚΠολΔ επιτρέπεται η χρήση των ατελών αποδεικτικών μέσων μόνο υπό την προϋπόθεση του επιτρεπτού της εξέτασης μαρτύρων⁹⁰. Υπό τη σκοπιά αυτή δε, η ρύθμιση του άρθρου 270 παρ. 2 ΚΠολΔ υπήρξε *αυστηρότερη* σε σχέση με το σύστημα της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης στα ειρηνοδικεία και τα μονομελή πρωτοδικεία κατά την ισχύ του Ν. 1478/1984, αλλά και σε σχέση με τις ειδικές διαδικασίες, στις οποίες ο νομοθέτης είχε διατυπώσει ρητά τον κανόνα ότι «*το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου*». Ο παραπάνω περιορισμός εκφράζει τη δυσπιστία του δικονομικού νομοθέτη ως προς τα αποδεικτικά αυτά μέσα⁹¹. Περαιτέρω ο περιορισμός των ατελών αποδεικτικών μέσων όπου επιτρέπονται οι μάρτυρες εξηγείται ιστορικά από τη νομολογιακή διάπλασή τους υπό το άρθρο 272 της ΠολΔ για την έμμεση απόδειξη. Ενώ τέλος με την καθιέρωση της ανωτέρω προϋπόθεσης, το άρθρο 270 παρ. 2 εναρμονίστηκε με τη διάταξη του άρθρου 395 ΚΠολΔ για τα δικαστικά τεκμήρια, ώστε η χρήση γενικά των ατελών αποδεικτικών μέσων να επιτρέπεται μόνο όταν επιτρέπεται η χρήση των μαρτύρων.

Πέρα από τον περιορισμό του επιτρεπτού της εμμάρτυρης απόδειξης, εκτεταμένο επιστημονικό διάλογο προκάλεσε και ο μάλλον νομοτεχνικά ατυχής όρος «*συμπληρωματικά*» ως προς τη χρήση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων. Η διατύπωση αυτή του νόμου είχε επιτρέψει δύο ερμηνευτικές λύσεις,⁹² αναφορικά με τα τεκμήρια, τα μέσα που δεν πληρούν τους νόμους, και τις ένορκες βεβαιώσεις. Μία πρώτη ερμηνεία προσέδιδε στην έννοια συμπληρωματικά τη σημασία της επικουρικότητας⁹³. Οι υποστηρικτές αυτής της

⁹⁰ Ζήτημα ανακύπτει στη θεωρία για τον λόγο ύπαρξης και την αποτελεσματικότητα του εν λόγω περιορισμού. Είχε προταθεί στη Συντακτική Επιτροπή του 1961 αλλά και μετέπειτα στο Σχέδιο ΚΠολΔ του 1983, να μην περιληφθεί ο περιορισμός αυτός στον ΚΠολΔ. Τα βασικά επιχειρήματα της άποψης αυτής είναι ότι η εξέλιξη των συναλλαγών, δηλαδή η ταχύτητα με την οποία αυτές πραγματοποιούνται, καθώς και η διευρυμένη δικαστική ελευθερία στον χώρο της αποδείξεως δεν δικαιολογούν την ύπαρξη αυτού του περιορισμού. Πράγματι, στην πράξη ο ποσοτικός αυτός περιορισμός παρακάμπτεται μέσω των εξαιρέσεων του αρ. 394 ΚΠολΔ.. Συνήθως ο δικαστής δέχεται για παράδειγμα ότι η φύση μιας σύμβασης ή ότι η ύπαρξη αρχής της έγγραφης απόδειξης δικαιολογεί την απόδειξη της με μάρτυρες ανεξαρτήτως του ποσού της. Επίσης, πολλές είναι και οι περιπτώσεις όπου οι πληρεξούσιοι δικηγόροι επιλέγουν την ιστορική βάση της αδικοπρακτικής ευθύνης έναντι της ενδοσυμβατικής με σκοπό να επιτραπεί το εμμάρτυρο αποδεικτικό μέσο.

⁹¹ Νικολόπουλος Γ. ό.π.π, σ.165.

⁹² Βλ. Ρήγας Β., Δικανική γνώση και ατελή αποδεικτικά μέσα, κατά το άρθρο 270 παρ.2 εδ. β ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 45 (2004) σ. 649 επ., για μια αναλυτική παράθεση των εκατέρωθεν απόψεων και των επιχειρημάτων υπέρ της άποψης ότι ο όρος συμπληρωματικά έχει την έννοια της παράλληλης εκτίμησης και όχι της επικουρικότητας .

⁹³ Βλ. Φαλτσή – Γέσιου Π., Σύγχρονα Ζητήματα Αποδείξεως στην Πολιτική Δίκη – Αφιέρωμα στην Καθηγήτρια, Εκδόσεις Σάκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006, σ.23 «*Όταν όμως κάνουμε λόγο για ενδεχόμενη επικουρικά μόνο χρήση των τεκμηρίων, των μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, και των ενόρκων βεβαιώσεων, χρήση που θα εξαρτάται από την επίκληση και προβολή των μέσων της αυστηρής ή τυπικής απόδειξης, πρέπει να δώσουμε συγχρόνως απάντηση και στο ερώτημα για το τι θα πρέπει να πράξει το δικαστήριο όταν απουσιάζουν εντελώς από τη δικογραφία, διότι δεν υπάρχουν, τα τελευταία αυτά μέσα. Θα απαγορεύσουμε τότε τη «συμπληρωματική» χρήση των τεκμηρίων, των ενόρκων βεβαιώσεων και των μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, στερώντας το διάδικο που φέρει το βάρος αποδείξεως από τα μόνα μέσα που διαθέτει? Ή θα τον υποχρεώσουμε να κατασκευάσει μέσα της αυστηρής αποδείξεως; Για να δώσω ένα πρακτικό παράδειγμα: Όταν ο διάδικος προσκομίζει ένα μη νομίμως χαρτοσημασμένο δανειστικό συμβόλαιο, ή ανεπικύρωτη φωτοτυπία εγγράφου, ή μη θεωρημένο από την Εφορία δικαιοπρακτικό έγγραφο, δηλαδή μέσα που χαρακτηρίζονται ως έγγραφα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, των οποίων δεν αμφισβητείται η γνησιότητα, θα πρέπει να αρνείται το δικαστήριο να τα εκτιμήσει, όταν ο διάδικος αυτός δεν προσκομίζει συγχρόνως και μάρτυρες? Προκειμένου να εκτιμήσουμε ίσως καλύτερα την κατάσταση αδιεξόδου που*

ερμηνείας⁹⁴ προέβαλαν ως επιχειρήματα: α) την ιστορική ερμηνεία της διάταξης όπως αυτή αποτυπώνονταν στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 2915/2001, στην οποία ρητά διευκρινίζεται ότι «[...] δεν καθιερώνεται γενικώς σύστημα ελεύθερης απόδειξης. Μόνο συμπληρωματικά μπορεί, και πέρα από τα προβλεπόμενα αποδεικτικά μέσα, π.χ. εφόσον δεν επαρκούν για το σχηματισμό τη δικανικής πεποιθήσης, να λαμβάνονται υπόψη και να εκτιμώνται ελεύθερα αποδεικτικά μέσα, όπως ένορκες βεβαιώσεις (σε περιορισμένο αριθμό κ.λπ.) που δεν πληρούν τους όρους του νόμου» Η βούληση του ιστορικού νομοθέτη εκφράστηκε και με την από 15.5.2001 εγκύκλιο του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης προς τους δικαστές όλης της χώρας⁹⁵, β) Τη γραμματική ερμηνεία του όρου «συμπληρωματικά», η οποία δεν μπορεί παρά να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η λήψη υπ' όψιν γίνεται μόνο μαζί με άλλα αποδεικτικά μέσα και γ) ότι τυχόν αντίθετη εκδοχή θα οδηγούσε σε όμοια μεταχείριση των πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων σε τακτική και ειδικές διαδικασίες, την οποία δεν φαίνεται να θέλησε ο νομοθέτης, διατηρώντας διαφορετική διατύπωση στις σχετικές διατάξεις. Κατά την άποψη αυτή, λοιπόν, ο δικονομικός νομοθέτης του Ν. 2915/2001, επέλεξε να υιοθετήσει ένα σύστημα στο οποίο επιτρέπεται η χρήση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων μόνο για τη συμπληρωματική στήριξη του αποδεικτικού πορίσματος.

δημιουργείται στον δικαστή αξίζει να θυμηθούμε ότι και στο προηγούμενο δίκαιο, όπου τα επικουρικά μέσα του όρκου και της εξετάσεως των διαδίκων είχαν αναδείξει ανάλογα ερωτήματα, τόσο η νομολογία όσο και η θεωρία είχαν καταλήξει στην πάγια θέση ότι η επικουρικότητα των μέσων αυτών έχει το νόημα ότι μπορούν αυτά να λαμβάνονται υπόψη, όχι μόνον όταν είναι ανεπαρκή τα κύρια μέσα, αλλά και όταν είναι ανύπαρκτα.

⁹⁴Βλ. Καλαβρό Κ., Το δικαίωμα αποδείξεως στο νέο δίκαιο αποδείξεως του ΚΠολΔ, Σύγχρονα Ζητήματα Αποδείξεως στην Πολιτική Δίκη – Αφιέρωμα στην Καθηγήτρια Π.Γέσιου – Φαλτσή, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006 σ.29 . Όπως αναφέρει ο συγγραφέας «..Καταρχάς, λοιπόν, καλώς διευκρινίζεται, αυτό που ευχερώς είχε επισημανθεί ήδη στο προϊσχύσαν δίκαιο, ότι δηλαδή η λήψη υπόψη των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων είναι επικουρική...Επομένως, σύμφωνα με το άρθρο 270 παρ.2 εδ'. β η χρήση των αποδεικτικών μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου δεν επιτρέπεται, αν δεν επικαλείται έστω και ένας διάδικος και αποδεικτικά μέσα, τα οποία έχουν παραχθεί και προσκομισθεί κατά τους κανόνες της αυστηρής απόδειξης... Καταβλήθηκε η προσπάθεια, η έννοια της συμπληρωματικότητας των μη πληρούντων τους όρους του νόμου, να ερμηνευθεί έτσι, ώστε στην ουσία να καταργηθεί. Υποστηρίχθηκε, ειδικότερα η άποψη, ότι ο όρος «συμπληρωματικά» έχει την έννοια του «επιπλέον» ή του «και», δηλαδή της πρόσθετης (αποδεικτικής) δυνατότητας, η οποία παρέχεται στους διαδίκους. Επομένως, σύμφωνα με την άποψη αυτή, η προσαγωγή και η χρήση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων επιτρέπεται ελεύθερα, ανεξάρτητα, λοιπόν, από την προσαγωγή και χρήση άλλων αποδεικτικών μέσων που πληρούν τους όρους του νόμου... Έχει δε η συμπληρωματική χρήση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων εύλογη εξήγηση: Προφανώς ο νομοθέτης εκτιμά, ότι οι πηγές της δικανικής γνώσης μπορούν να προέρχονται και από ατελή αποδεικτικά μέσα, αφού είναι γεγονός, ότι η σχετική μακροχρόνια, πλην εσφαλμένη δικαστική πρακτική, η οποία διαμορφώθηκε κυρίως ενόψει των λεγόμενων δικαστικών τεκμηρίων και ενισχύθηκε, μάλιστα, και από μέρος της θεωρίας, φαίνεται να επιβάλει μια νομοθετική εξέλιξη προς την κατεύθυνση αυτή. Εντούτοις ο ίδιος αυτός νομοθέτης δεν επιθυμούσε να εγκαταλείψει πλήρως και το γενικώς ισχύον σύστημα της αυστηρής απόδειξης. ...Υπό το πρίσμα αυτό, λοιπόν, ο ερμηνευτής του δικαίου πρέπει να στέκεται κριτικά απέναντι στην νομολογική και εν μέρει νομοθετική τάση χαλάρωσης όλο και περισσότερο των κανόνων απόδειξης, κυρίως με την αποδοχή των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και σε κάθε περίπτωση να μην διευρύνει των χρήση αυτών και πέραν των νομοθετικά ρυθμισμένων περιπτώσεων».

⁹⁵ Βλ. Πανταζόπουλο Στ, όπ.π σ.83

Μια δεύτερη ερμηνευτική άποψη⁹⁶ αντιλαμβάνονταν τον τεχνικό όρο «συμπληρωματικά» ως όρο που επιτρέπει στο δικαστήριο μια πρόσθετη δυνατότητα και, άρα τη συνολική εκτίμηση όλου του αποδεικτικού υλικού συγχρόνως. Κατά την αντίθετη λοιπόν και κρατήσασα στην επιστημονική θεωρία⁹⁷, αλλά και τη νομολογία⁹⁸ άποψη, ο όρος «συμπληρωματικά» δεν έχει τη σημασία ότι κατά το σχηματισμό της δικαστικής κρίσης τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα έχουν επικουρική αποστολή, αλλά ότι πρέπει να εκτιμώνται σωρευτικώς και

⁹⁷ Η άποψη αυτή υιοθετήθηκε μεταξύ άλλων από τους Μακρίδου, Νικολόπουλο, Παϊσίδου, Γεσίου- Φαλσή, Πανταζόπουλο και Ρήγα.

⁹⁸ Ενδεικτικά από τη Νομολογία ΑΠ 577/2013 ΕλλΔνη 3/2014(55) σ. 738 με σχόλιο Γιάννη Βαλμαντώνη « Εξάλλου, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 270 παρ.2 εδαφ. α' και β' ΚΠολΔ, όπως ήδη ισχύουν μετά την αντικατάστασή τους με εκείνη του άρθρου 12 του ν.2915/2001 από 1-1-2002 (άρθρο 15 του ν.2943/2001), ορίζεται ότι, υποθέσεις που εκδικάζονται κατά την τακτική διαδικασία ενώπιον των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων (ειρηνοδικείων, μονομελών και πολυμελών πρωτοδικείων), λαμβάνονται υπόψη τόσο αποδεικτικά μέσα που πληρούν τους όρους του νόμου, σύμφωνα με την προβλεπόμενη αποδεικτική αξία του καθενός, όσο και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, τα οποία, με την επιφύλαξη των άρθρων 393 και 394 ΚΠολΔ, δηλαδή μόνο εφόσον είναι επιτρεπτή η εμφάνισή τους, εκτιμώνται και αξιολογούνται ελεύθερα, **όχι απλώς επικουρικά, αλλά παράλληλα με τα πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, αφού αυτή είναι η πραγματική έννοια του όρου "συμπληρωματικά" στην παρ.2 εδ. β' του αμέσως πιο πάνω άρθρου 270 ΚΠολΔ.** Έτσι, στην πρωτοβάθμια τακτική διαδικασία λαμβάνονται υπόψη, αδιακρίτως πλέον, και έγγραφα αχρονολόγητα, ανεπικύρωτα, άκυρα και μη συντεταγμένα κατ' αποδεικτικό τύπο, καθώς και ιδιωτικό ανυπόγραφα ή υπέρ του εκδότη τους, αποφάσεις του Ποινικού Δικαστηρίου, βουλεύματα, έγγραφα της προδικασίας της ποινικής διαδικασίας και γενικά δε κάθε είδους έγγραφα και φωτογραφίες. Δεν λαμβάνονται υπόψη μόνο το πλαστά ή μη γνήσια έγγραφα, γιατί δεν συγχωρείται η χρησιμοποίηση ψευδών αποδεικτικών στοιχείων, καθώς και ένορκες βεβαιώσεις για τις οποίες δεν τηρήθηκε η προβλεπόμενη διαδικασία (άρθρο 270 παρ.2 εδαφ. γ' ΚΠολΔ). Σχόλιο Γιάννη Βαλμαντώνη «Με τη δημοσιευμένη απόφαση, ο Άρειος Πάγος τάχθηκε υπέρ της δεύτερης άποψης, ήτοι της παράλληλης (επιπρόσθετης) εκτίμησης των αποδεικτικών μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου. Η νομολογία στην προσπάθεια διεύρυνσης των πηγών γνώσεων του δικαστή και της ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας, απέρριψε την επικουρική χρήση τους. Η τάση αυτή διαφαινόταν ήδη στις παρεμβάσεις των δικαστικών λειτουργιών στο 27^ο Πανελλήνιο συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων με θέμα «Τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τα δικαστικά τεκμήρια». Εξάλλου η επικουρικότητα προέρχεται από τη μικρότερη αξιοπιστία που έχουν τα ελαττωματικά επώνυμα αποδεικτικά μέσα σε σχέση με τα νόμιμα αποδεικτικά μέσα, η οποία ωστόσο δεν είναι σίγουρη και πρέπει να διαπιστωθεί στην πράξη από τον δικαστή μέσω της συνετής αξιολόγησής τους. Στην ελληνική έννομη τάξη, όπου θεμελιώδης είναι η αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων και συνεπώς εκτός από τους περιορισμούς που θέτει η αρχή των νομικών αποδείξεων, κανένα αποδεικτικό μέσο δεν έχει έναντι των άλλων αυξημένη αποδεικτική δύναμη, δεν θεωρείται σκόπιμη η εκ των προτέρων μειωμένη αποδεικτική βαρύτητα των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, που πρέπει να επαφίεται στην, κατά περίπτωση, δικαστική αποτίμηση. Γιατί αν και έτσι μειώνεται ο κίνδυνος να υπερεκτιμηθεί η αποδεικτική τους αξία από το δικαστή, στην ουσία δημιουργείται ένας αρνητικός κανόνας νομικών αποδείξεων, που προσβάλλει την αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων. Μπορεί λοιπόν ένα ή περισσότερα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, ή ακόμη και ένα μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο να είναι ικανό να στηρίξει από μόνο του δικανική πεποίθηση. Το επιτρεπτό των αποδεικτικών αυτών μορφωμάτων, περιέχει και μια επανεξέταση του δικαίου απόδειξης. Στα αγγλοσαξωνικά συστήματα υποστηρίζεται ότι δεν είναι δυνατόν να περιορίσουμε το δίκαιο αποδείξεως, αποκλειστικά στο πλαίσιο των νομικών κανόνων και διατάξεων, καθόσον έρχεται σε επαφή με τη λογική, κοινωνιολογία, ψυχολογία και άλλες επιστήμες διαφορετικές από το κλάδο του δικαίου. Μια αποκλειστικά νομική ρύθμιση του δικαίου απόδειξης, μπορεί να βρει θέση σε ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται μόνο από την αρχή των νομικών αποδείξεων, καθόσον τότε κάθε κριτήριο που εφαρμόζεται είναι αποτέλεσμα μιας ρητής διάταξης νόμου. Κάθε νομικό κανόνας είναι πράγματι από μόνος του δύσκαμπτος, έτσι ώστε με το να θέτουμε περιορισμούς και κανόνες στο δίκαιο αποδείξεως, θα οδηγούμασταν σε μια οπισθοχώρηση, παραμερίζοντας την αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων από το δικαστή, στην οποία προσανατολίζονται τα σύγχρονα δίκαια. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να αποκλεισθεί κάθε νομική ρύθμιση της αποδείξεως, αλλά ότι η ρύθμιση αυτή δεν μπορεί παρά να είναι ενδεικτική και περιορισμένη, ώστε να υπάρχουν περιθώρια στήριξης της δικαστικής κρίσης και στην ελεύθερη εκτίμηση.»· ΑΠ 535/2016 Τμ. 1 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 934/2014 Α1 Τμ. με σχόλιο Μπεχλιβάνη ΕΕμπΔ, 1-2 (2015)· ΑΠ 1721/2014 Τμ. Α2 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 577, 578/2013 Τμ. Α1, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1842/2013 Τμ. Α2 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 787/2012 Τμ. Γ, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1/2011 Α2 Τμ., ΕλλΔνη, 3 (2011)· ΑΠ 1155/2011 Τμ. Γ, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1707/2009 Τμ. Γ., ΤΝΠ ΔΣΑ

παραλλήλως με τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα με σκοπό την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας.

Η άποψη αυτή στηρίχθηκε τόσο στη γραμματική ερμηνεία και την αμφισημία του όρου «συμπληρωματικά» με την έννοια του «επιπλέον» όσο και στην ιστορική, αλλά πρωτίστως τελεολογική και λογικο-συστηματική ερμηνεία της διάταξης ενταγμένης στο γενικότερο σύστημα απόδειξης στον ΚΠολΔ μετά τις μεταρρυθμίσεις του Ν. 2915/2001 και την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης. Με δεδομένο ότι η Εισηγητική Έκθεση του ν. 2915/2001 εξήγγειλε την εφαρμογή σε όλα τα πρωτοβάθμια δικαστήρια της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης, έγινε δεκτό ότι σε καμία περίπτωση δεν ήταν θέληση του νομοθέτη να περιέλθουν τα μέσα αυτά σε δεύτερη μοίρα, ούτε βέβαια αυτό σήμαινε ότι ο δικαστής θα μετατρέπονταν σε απλό θεατή του φακέλου δικογραφίας που περιέχει και (ή μόνο) μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα⁹⁹. Τα μέσα αυτά δεν εξισώνονταν με επικουρικά αποδεικτικά μέσα· η λέξη «συμπληρωματικά», δεν τέθηκε προκειμένου να δηλωθεί ότι κατά τη διαμόρφωση της δικαστικής κρίσεως τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα έχουν επικουρική μόνο αποστολή, μη δυνάμενα να θεμελιώσουν αυτοτελώς, σε περίπτωση ανυπαρξίας αποδεικτικών μέσων που πληρούν τους όρους του νόμου, δικαστική κρίση, αλλά τέθηκε προκειμένου να εμπλουτισθούν και με τα μέσα αυτά οι πηγές γνώσεως του δικαστή, προς τον σκοπό ανευρέσεως της ουσιαστικής αλήθειας¹⁰⁰.

Με το άρθρο δεύτερο του άρθρ. 1 του ν.4335/2015 καταργήθηκε το άρθρο 270 ΚΠολΔ, ενώ στοιχεία της διάταξης αυτής μεταφέρθηκαν στο άρθρο 340 ΚΠολΔ. Με τη νέα διάταξη ο νομοθέτης τάχθηκε ρητά υπέρ της δεύτερης ερμηνευτικής εκδοχής, η οποία δέχεται πληρούντα και μη πληρούντα αποδεικτικά μέσα σωρευτικά έναντι αλλήλων, με τις εξαιρέσεις που ισχύουν για το επιτρεπτό της εμμάρτυρης απόδειξης, τα οποία και εκτιμά ελεύθερα.

3.5 Μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα που έχουν γίνει δεκτά από τη νομολογία.

Ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα έχουν γίνει δεκτά από τη νομολογία τα ακόλουθα:

Α) Οι μαρτυρικές καταθέσεις¹⁰¹: ατελείς μαρτυρικές καταθέσεις, όπως ιδίως ημιτελείς καταθέσεις μαρτύρων¹⁰², καταθέσεις ανεπιτήδειων ή εξαιρετέων μαρτύρων¹⁰³ (άρθρα 399-400

⁹⁹ Βλ. Νικολόπουλος Γ., Το δίκαιο της αποδείξεως, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή, 2005, σ.127 - 128

¹⁰⁰ Βλ. Νικολόπουλος Γ, όπ.π, σ.128-129.

¹⁰¹ Βλ. Ρήγας Β., όπ.π.,σ.232 με πλούσια νομολογία.

¹⁰² Βλ. ΑΠ 81/2007, Χρ ΙΔ Ζ' (2007) σ.629.

ΚΠολΔ), καταθέσεις προσώπων που δικαιούνται σε άρνηση μαρτυρίας (άρθρο 401 ΚΠολΔ), καθώς επίσης και καταθέσεις μη ορκισθέντων¹⁰⁴ ή παράτυπα ορκισθέντων μαρτύρων (άρθρο 408 ΚΠολΔ). Υπό την ισχύ του ΚΠολΔ προ του Ν. 4335/2015, ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο συνεκτιμώντο και οι καταθέσεις εξαιρετέων¹⁰⁵ λόγω συμφέροντος μαρτύρων¹⁰⁶ κατά το ήδη καταργηθέν άρθρο 400 αριθ. 3 του ΚΠολΔ¹⁰⁷.

¹⁰³ Βλ. Πανταζόπουλος Σ., Οι νομοθετικές προτάσεις του Σχεδίου Νόμου της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής στις δίκες των ειδικών διαδικασιών, των ασφαλιστικών μέτρων και της εκουσίας δικαιοδοσίας ΕΠολΔ 2009 (1) σ. 165 επ., σ.172 «.Το ερώτημα που τίθεται είναι, εάν λαμβάνεται υπ' όψιν για το σχηματισμό δικανικής πεποίθησης στις δίκες των ειδικών διαδικασιών (π.χ. εργατικές – μισθωτικές διαφορές) ο εξαιρετέος μάρτυρας ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο, όπως ίσχυε ανέκαθεν από την ισχύ του ΚΠολΔ. Εφόσον παραμένει η ως άνω διάταξη, συνάγεται ότι υπάρχει η δυνατότητα αυτή του δικαστηρίου, διότι ο εξαιρετέος μάρτυρας ήταν η κατ'εξοχήν εμφανιζόμενη υπόθεση του μη πληρούντος τους όρους του νόμου αποδεικτικού μέσου. Αν είναι έτσι, τότε δεν μπορεί να ισχύει η υπόθεση της ανικανότητας και εξαίρεσης του ενόρκως βεβαιώσαντος, η οποία ορίζεται στο νέο άρθρο 421 αρ.3 και 4, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 591 ΚΠολΔ, εφόσον για το ίδιο πρόσωπο που εξετάζεται ως μάρτυς δεν θα ισχύουν οι λόγοι εξαίρεσης, ενώ όταν αυτό προβεί σε ένορκη βεβαίωση, οι λόγοι εξαίρεσης θα ισχύουν. Κάτι που βέβαια αντίκειται στο δικονομικό δόγμα και στη λογική. Εκτός και αν η γενικότητα της διάταξης, ότι το δικαστήριο λαμβάνει υπ' όψιν του μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα αναφέρεται και στις ένορκες βεβαιώσεις εξαιρετέων ενόρκως βεβαιωσάντων, οπότε δεν υπάρχει πρόβλημα, έτσι ώστε ένας εξαιρετέος μάρτυς να μπορεί να δώσει ένορκη βεβαίωση. Θα πρέπει να αποσαφηνιστεί η ως άνω ρύθμιση, εν όψει και του αναιρετικού ελέγχου ως προς τα αποδεικτικά μέσα που χρησιμοποίησε το δικαστήριο, αλλά και του ότι πάντα ένας εξαιρετέος μάρτυρας εξετάζονταν νόμιμα στις δίκες των ειδικών διαδικασιών. Πάντως, η διατήρηση του όρου των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων στις ειδικές διαδικασίες για λόγους και μόνο παράδοσης, δίχως δηλαδή να προσδίδεται σε αυτήν ουσιαστικό περιεχόμενο, περισσότερο δυσχεραίνει τον εφαρμοστή, ενώ εμφανίζει τον νομοθέτη αντιφάσκοντα, αφού καταργεί τον όρο αυτόν στην τακτική διαδικασία και στο άρθρο 270 ΚΠολΔ, υιοθετώντας το αποδεικτικό μέσο των δικαστικών τεκμηρίων, τον διακρατεί όμως σε ορισμένες δίκες των ειδικών διαδικασιών, έστω και εάν στην προηγούμενη νομοθετική ρύθμιση του 2001 η νομοθετική βούληση ήταν η επέκταση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων των ειδικών διαδικασιών στην τακτική δίκη. Στον ίδιο κύκλο προβληματισμού εντάσσεται και το αποδεικτικό μέσο της εξέτασης των διαδίκων»

¹⁰⁴ Βλ. ΑΠ 568/1999, ΕλλΔνη 1999.1079.

¹⁰⁵ Βλ. Εφ Θεσ. 435/2010 με σχόλιο Π. Αρβανιτάκη, ΕΠολΔ, 1 (2011), σ.116· ΣΤΕ 1853/1995 Α΄Τμ., Διοικητική Δίκη, 1 (1996)

¹⁰⁶ Βλ. ΑΠ 1867/2001 Γ΄ Τμ ΕλλΔνη 54 (2013) σ. 100 επ., με σχόλιο Βαλμαντώνη· ΕφΘεσ566/2009, ΕΠολΔ 2009 (2) σ. 680 με Σημείωμα Κατηφόρη Ν. «Η ρύθμιση για τους εξαιρετέους μάρτυρες (άρθρο 400 ΚΠολΔ) έχει καταστεί ουσιαστικός νεκρό γράμμα μετά τη γενίκευση της χρήσεως και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων σε όλα τα είδη δικαστηρίων και σε όλες τις διαδικασίες. Συνεπώς ορθώς δέχεται η δημοσιευμένη απόφαση, ότι, ακόμη και στην περίπτωση όπου ο μάρτυρας κρίνεται από το δικαστήριο ως εξαιρετέος, η κατάθεσή του αξιολογείται ως αποδεικτικό μέσο που δεν πληροί τους όρους του νόμου χωρίς να ιδρύεται ο αναιρετικός λόγος του άρθρου 559 αρ.11 ΚΠολΔ.»

¹⁰⁷ Βλ. ΑΠ 95/2008, Παϊσίδου Ν., Σκέψεις για τους εξαιρετέους μάρτυρες και τις ένορκες βεβαιώσεις που δεν πληρούν τους όρους του νόμου στην τακτική και τις ειδικές διαδικασίες (με αφορμή την ΑΠ 95/2008), ΕΠολΔ 2008 (Τόμος 2) σ. 461 «Η διαχρονική θεώρηση επιστήμης και νομολογίας υπό διάφορα νομοθετικά καθεστάτα ουδεμία αμφιβολία καταλείπει ότι οι εξαιρετέοι μάρτυρες ανέκαθεν χαρακτηρίζονταν ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, τα οποία νομότυπα λαμβάνονταν και λαμβάνονται υπόψη στις διαδικασίες που ισχύει η εν μέρει ελεύθερη απόδειξη. Ωστόσο στο πλαίσιο του ισχύοντος αποδεικτικού καθεστώτος της τακτικής διαδικασίας, έχει εκφρασθεί η άποψη ότι η μαρτυρική κατάσταση, που λήφθηκε υπόψη κατά παράβαση του άρθρου 400ΚΠολΔ και παρά τη νομότυπη προβολή της σχετικής ένστασης, πάσχει από την ακυρότητα του άρθρου 159αρ.1 ΚΠολΔ, ώστε να μη μπορεί να εκτιμηθεί ούτε ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο, επειδή αίρεται όχι μόνον η τυπική αλλά και η ουσιαστική αποδεικτική του αξία. Παραλλάσσουσα γνώμη (Π. Κολοτούρος, στον τόμο Τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τα δικαστικά τεκμήρια, σ.112) θεωρεί ότι η κατάθεση εξαιρετέου μάρτυρα, πάσχουσα ακυρότητα κατά το άρθρο 159αρ.3 ΚΠολΔ, μπορεί να ληφθεί συμπληρωματικά υπόψη ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο, εκτός αν είχε υποβληθεί και είχε γίνει δεκτή ένσταση εξαίρεσης, οπότε στερείται κάθε αποδεικτικής αξίας. Προς το παρόν, οι ανωτέρω συγγενείς απόψεις δεν έχουν τύχει περαιτέρω θεωρητικής υποστήριξης, αλλά ούτε και νομολογιακής αποδοχής.....Όπου, όμως, ο νόμος αποδέχεται την εκτίμηση και των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, ο συγκεκριμένος λόγος αναιρέσεως απενεργοποιείται(Βλ. Κεραμέα/Κονδύλη/Νίκα (-Μαργαρίτη), ΚΠολΔ Ι (2000), άρθ.559 αρ.106), αφού, όπως ήδη υπογραμμίσθηκε, υπό

Β) Έγγραφα: Τα έγγραφα¹⁰⁸ πέραν της επίσημης αποδεικτικής δύναμης τους, αποτελούν μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα¹⁰⁹ και ιδίως: ανυπόγραφα (συμπεριλαμβανομένων των μηχανικών απεικονίσεων¹¹⁰) δημόσια ή ιδιωτικά έγγραφα¹¹¹, δημόσια έγγραφα που έχουν συνταχθεί καθ' υπέρβαση αρμοδιότητας¹¹², ανεπικύρωτες φωτοτυπίες¹¹³, χειρόγραφες ανυπόγραφες σημειώσεις αντιδίκου¹¹⁴, ιδιωτικά έγγραφα υπέρ του εκδότη τους¹¹⁵, αχαρτοσήμαντα¹¹⁶ έγγραφα πριν την κατάργηση της υποχρέωσης

καθεστώς εν μέρει ελεύθερης απόδειξης, οι καταθέσεις εξαιρετέων μαρτύρων λαμβάνονται νομότυπα υπόψη σε πρώτο και σε δεύτερο βαθμό, τόσο στην τακτική όσο και στις ειδικές διαδικασίες»

¹⁰⁸ Βλ. ΕΠολΔ 2016 (1) Μανιώτης Δ., Η αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης στον πρώτο βαθμό υπό το πρίσμα των τροποποιήσεων του ν.4335/2015,σ.9, όπου ο συγγραφέας αναφέρει «*Η μορφή της διαδικασίας που διαμόρφωσε ο ν. 4335/2015 στηρίζει την αποτελεσματικότητα της απονομής της δικαιοσύνης στα έγγραφα. Η πρακτική χρήσεως μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων για την παράκαμψη της απαγορεύσεως χρήσεως των μαρτύρων, κατά το άρθρο 393παρ.1 αλλοιώνει ουσιαστικά τη στοχοθεσία του νομοθέτη του ν.4335/2015 περί αποτελεσματικότητας της απονομής της δικαιοσύνης. Κατά τη συζήτηση της υποθέσεως το δικαστήριο αποφαίνεται για το παραδεκτό και τη νομική βασιμότητα των αιτημάτων στηριγμένο στο αξιόπιστο αποδεικτικό μέσο των εγγράφων, γεγονός το οποίο επιτρέπει την ταχεία απονομή της δικαιοσύνης»*

¹⁰⁹ Βλ. ΑΠ 585/2013 Τμ. Α1, ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹¹⁰ Βλ. ΑΠ 405/2008 Τμ. Β1 ΕΠολΔ 2008 (2) σ. 657 επ. με παρατηρήσεις Κόντη Γεωργίου «*Στη διαδικασία των άρθρων 664 επ ΚΠολΔ, το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, δηλαδή και ανεπικύρωτα, αχρονολόγητα, ανυπόγραφα ή άκυρα έγγραφα, αλλά και μηχανικές απεικονίσεις, στις οποίες περιλαμβάνονται τα ηλεκτρονικά έγγραφα και οι ηλεκτρονικές επιστολές (email) και τα αντίγραφα αυτών που εκτυπώνονται από τον ηλεκτρονικό υπολογιστή του αποστολέα – εκδότη ή του παραλήπτη αυτών (Αντίθετη άποψη θεωρεί ότι η εκτύπωση του ηλεκτρονικού εγγράφου αποτελεί πρωτότυπο έγγραφο και όχι αντίγραφο).*»

¹¹¹ Βλ. ΑΠ 886/2000, ΕλλΔνη 2001.390, ΑΠ 186/2001 ΕλλΔνη 2001. 1547 επ., ΟΛΑΠ 15/2003 ΝοΒ 2004.1169, σημείωση Δωρή, ΑΠ 227/2010 Γ' Τμ., ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1479/2011 Α2Τμ. με σχόλιο Δεληκωστόπουλου Ι. ΕΠολΔ, 2 (2012), ΑΠ 228/2012 Α1 Τμ. με σχόλιο Δεληκωστόπουλου Ι., ΤΝΠ ΔΣΑ

¹¹² Βλ. ΑΠ 773/2008 Τμ. Γ ΕΠολΔ 2008 (2) με Σημείωμα Π. Γιαννόπουλου «*Σύμφωνα με την κρατούσα ερμηνευτική εκδοχή, τα λίαν συνήθη στη δικαστηριακή πρακτική πιστοποιητικά Προέδρου κοινότητας ή Δημάρχου με τα οποία βεβαιώνεται η νομή ή κατοχή ακινήτου, αξιολογούνται ως ιδιωτικά έγγραφα μαρτυρίας, καθώς το αντικείμενο της βεβαίωσης εκφεύγει της υλικής, τοπικής και λειτουργικής αρμοδιότητας για την έκδοση του εγγράφου (ΑΠ430/2001 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ1368/2000 ΕλλΔνη 2002.460). Κατά συνέπεια, προϋπόθεση του κύρους τους αποτελεί η σύνταξή τους να μην έχει λάβει χώρα με σκοπό να χρησιμοποιηθούν στη συγκεκριμένη δίκη, οπότε λαμβάνονται υπόψη ως δικαστικά τεκμήρια. Σε αντίθετη περίπτωση αποτελούν απαράδεκτο αποδεικτικό μέσο και δεν μπορούν να ληφθούν υπ' όψιν ούτε ως δικαστικά τεκμήρια. Εφόσον όμως το δικαστήριο της ουσίας αποκρούσει το προσκομιζόμενο μέσο ως απαράδεκτο, πρέπει περαιτέρω να μην ομολογήσει ότι το έγγραφο συντάχθηκε προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στη συγκεκριμένη δίκη, άλλως στοιχειοθετείται η πλημμέλεια του άρθρου 559 αρ.11 γ ΚΠολΔ (ΑΠ635/2008, ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1056/2005 ΝΟΜΟΣ), θέση που επιβεβαιώνεται και στη σχολιαζόμενη απόφαση»*

¹¹³ Βλ. Τσαντίνης Σπ., Ελαττωματικά μέσα αποδείξεως στην τακτική διαδικασία του ΚΠολΔ στο παράδειγμα της ανεπικύρωτης φωτοτυπίας), ΧρΙΔ Ε' (2005),σ.697.

¹¹⁴ Βλ. ΟΛΑΠ 15/2003, ΕλλΔνη 44(2003),σ.937

¹¹⁵ Βλ. ΑΠ 1479/2011 Τμ. Α2, ΕΠολΔ 2012 (1) με παρατηρήσεις Στ. Δεληκωστόπουλου, σ.184, «*Εν προκειμένω το Εφετείο έκρινε, ότι το εν λόγω ημερολόγιο δεν αποτελούσε εμπορικό βιβλίο με αυξημένη αποδεικτική δύναμη, αλλά απλό ιδιωτικό έγγραφο. Τούτο, διότι δεν είχε συνταχθεί σύμφωνα με τους νόμιμους τύπους. Κατά λογική ακολουθία, εφόσον προσκομίστηκε από τον εκδότη του, μεταπίπτει σε απλό ιδιωτικό έγγραφο και εκτιμάται από το δικαστήριο ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο. Με άλλα λόγια, το συγκεκριμένο αποδεικτικό μέσο εκρίθη ότι δεν αποτελούσε εμπορικό βιβλίο μεταξύ εμπόρων έτσι ώστε να παράγει πλήρη απόδειξη για όσα αναφέρονται σε αυτό. Γενικότερα, ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα χαρακτηρίζονται τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339 ΚΠολΔ “που υστερούν σε μια από τις διαδικαστικές προϋποθέσεις του κύρους τους”. Με άλλες λέξεις, τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα “είναι οι παθολογικές μορφές εκείνων που αναφέρονται στο άρθρο 339 ΚΠολΔ”.*

χαρτοσήμανσης, αθεώρητα έγγραφα¹¹⁷ (ιδίως μισθωτήρια¹¹⁸), ανεπικύρωτα αντίγραφα¹¹⁹. Επιπλέον, έγγραφα συντεταγμένα σε ξένη γλώσσα¹²⁰ που προσκομίζονται χωρίς την επικυρωμένη μετάφραση που απαιτείται κατ' άρθρο 454 ΚΠολΔ λαμβάνονται υπ' όψιν ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα¹²¹

Γ) Ένορκες βεβαιώσεις: Οι ένορκες βεβαιώσεις¹²² αποτελούν έγγραφες μαρτυρίες τρίτων προσώπων που περιβάλλονται τον τύπο του δημοσίου εγγράφου κατά τα οριζόμενα από το δικονομικό νομοθέτη. Η χρήση των ενόρκων βεβαιώσεων στην τακτική διαδικασία ενώπιον όλων των πρωτοβαθμίων δικαστηρίων επιτρέπεται με το Ν. 2915/2001¹²³. Εν συνεχεία, ο δικονομικός νομοθέτης με το άρθρο 36 του Ν. 3994/2011¹²⁴ ενέταξε τις ένορκες βεβαιώσεις στα επώνυμα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339 ΚΠολΔ, ενώ τέλος με τον πρόσφατο ν. **4335/2015** προστίθενται στο δωδέκατο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου του ΚΠολΔ τα άρθρα 421 έως 424. Με τις διατάξεις αυτές για πρώτη φορά οι ένορκες βεβαιώσεις περιλαμβάνονται σε ξεχωριστό τίτλο του ΚΠολΔ (πρόκειται για τον 7ο τίτλο του 12ου κεφαλαίου) της Απόδειξης. Επιπλέον, με

¹¹⁶ Βλ. ΑΠ 418/2010 Τμ. Α2, ΤΝΠ ΔΣΑ

¹¹⁷ Βλ. ΑΠ 1745/2001 Δ' Τμ., ΤΝΠ, ΔΣΑ.

¹¹⁸ Βλ. ΟΛΑΠ 13/1998, ΕλλΔνη 1998.81.

¹¹⁹ ΒΛΑΠ 89/2011, ΝοΒ 2011.1302· ΠΠρΑθ 4370/2011 ΤΝΠ ΔΣΑ

¹²⁰ Βλ. Κατράς Ι., Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, 1^η έκδοση, 2016, άρθ. 454.

¹²¹ Βλ. ΕφΠειρ 884/2005 ΕλλΔνη 2006.1100 επ.· ΑΠ 1511/2009 Τμ. Β2, ΕΠολΔ 2010 (2) σ. 740 με σημείωμα Παναγιώτη Γιαννόπουλου· ΑΠ 1627/2010 Α1Τμ. ΕλλΔνη 52(2011) σ. 431· Κατράς Ι., Αγωγές, Αιτήσεις και Ενστάσεις Γενικών Αρχών Αστικού Κώδικα, 1^η έκδοση, 2015, κεφ.Ζ.

¹²² Βλ. ΑΠ1103/2011 Α1 Τμ. με σχόλιο Βαλμαντώνη Γ., ΕλλΔνη, 5 (2012)

¹²³ Βλ. Ελλ Δνη 48(2007) Οι ένορκες βεβαιώσεις στην πολιτική δίκη, Ιωάννη Πετρόπουλου. σ.41, όπου σύμφωνα με τον συγγραφέα «Η παγιωμένη αντίληψη σε Νομολογία και Θεωρία ότι οι ένορκες βεβαιώσεις αποτελούν ιδιαίτερο και όχι μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο, αρχίζει να κλονίζεται. Αφορμή αποτέλεσε η πρόσφατη τροποποίηση του άρθρου 270 ΚΠολΔ με το άρθρο 12 του ν.2915/2001. Πιο συγκεκριμένα στην ΕισΕκθ του εν λόγω νόμου αναφέρεται κατά λέξη “..λαμβάνονται υπόψη και εκτιμώνται ελεύθερα και αποδεικτικά μέσα, όπως ένορκες βεβαιώσεις κλπ. που δεν πληρούν τους όρους του νόμου.”. Από τη διατύπωση αυτή, όμως γίνεται σαφής διάκριση των πρώτων από τις δεύτερες και προκύπτει ότι λαμβάνονται υπ' όψιν μαζί με τα άλλα νόμιμα αποδεικτικά μέσα κύρια και όχι συμπληρωματικά εφόσον επιτρέπονται μάρτυρες. Επιπλέον, η νομοθετική καθιέρωση των ενόρκων βεβαιώσεων και η σαφής ορολογική διάκρισή τους στο κείμενο του νόμου από τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, αβίαστα συνηγορούν ότι πρόκειται για ιδιαίτερο – αυτοτελές αποδεικτικό μέσο.

¹²⁴ Βλ. ΑΠ 554/2012 Τμ. Γ ΕΠολΔ 2012(2) σ. 597 επ. με παρατηρήσεις Πανταζόπουλου Σ. «Με το άρθρο 36 ν. 3994/2011 οι ένορκες βεβαιώσεις καθιερώθηκαν από τον νομοθέτη ως ένα αυτοτελές αποδεικτικό μέσο που λαμβάνει υπ' όψιν του ο δικαστής για το σχηματισμό της δικανικής του πεποίθησης ως προς την αλήθεια ή αναλήθεια ενός πραγματικού ισχυρισμού, επικυρώνοντας πανηγυρικά προηγούμενη θέση της νομολογίας του ΑΠ. Στη σχετική αιτιολογική έκθεση αναφέρεται ότι “ μετά από μια μακρόχρονη αποδοχή τους από τους διαδίκους, τους δικηγόρους και τα δικαστήρια, η επιτροπή έκρινε ότι η δικονομική νομοθεσία δεν μπορεί να εθελουφλεί και θα πρέπει να αναβαθμίσει τις ένορκες βεβαιώσεις ως επώνυμο αποδεικτικό μέσο. Πρόκειται για μία πολύ σημαντική δικονομική μεταρρύθμιση”.. Έτσι αποσαφηνίστηκε και η νομική τους φύση, εν όψει της διχογνωμίας στη θεωρία για το εάν αυτές αποτελούν ιδιώνυμο αποδεικτικό μέσο διακρινόμενο από τους μάρτυρες και τα έγγραφα, ή εντάσσονται στα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα.»

το ν. 4335/2015 καταργούνται τα άρθρα 270, 650 παρ. 1 και 671 παρ. 1, τα οποία ρύθμιζαν τις ένορκες βεβαιώσεις με τρόπο διαφορετικό στην τακτική και τις ειδικές διαδικασίες. Πλέον, με τα άρθρα 421 – 424 εισάγονται ενιαίες ρυθμίσεις για τις ένορκες βεβαιώσεις, ανεξαρτήτως του είδους της διαδικασίας (δηλαδή χωρίς διάκριση μεταξύ τακτικής και ειδικών διαδικασιών).

Η προηγούμενη νόμιμη κλήτευση¹²⁵ αποτελεί, τόσο κατά τις παλαιές¹²⁶ όσο και κατά τις νέες διατάξεις του Κώδικα, **προϋπόθεση του παραδεκτού και του υποστατού** της ένορκης βεβαίωσης, προϋπόθεση που **εξετάζεται και αυτεπαγγέλτως**¹²⁷ από το δικαστήριο, διότι αναφέρεται στη νομιμότητα του αποδεικτικού μέσου και **δεν εξαρτάται από τη συνδρομή δικονομικής βλάβης του αντιδίκου**¹²⁸. Οι κανόνες που διέπουν τη νόμιμη κλήτευση του αντιδίκου ερμηνεύονται στο πλαίσιο της διάταξης του άρθρου 116 ΚΠολΔ, που επιβάλλει την τήρηση των κανόνων της καλής πίστης κατά την επιχείρηση των διαδικαστικών πράξεων¹²⁹. Ως προς την έλλειψη νόμιμης κλήτευσης, η νομολογία προβαίνει στη **διάκριση** ανάμεσα στην **πλήρη** απουσία κλήτευσης και στην ύπαρξη **ελαττωμάτων** ως προς την κλήτευση. Γίνεται

¹²⁵ Βλ. ΑΠ187/2008 Τμ.Β1 ΕΠολΔ 2008 (2) σ. 580-581 με σχόλιο Π. Γιαννόπουλου «Κατά την κρατούσα γνώμη, η παράλειψη κλήτευσης του αντιδίκου ή η εκπρόθεσμη κλήτευση αυτού, έχουν ως αποτέλεσμα το απαράδεκτο της ένορκης βεβαίωσης, το οποίο λαμβάνεται υπόψη και αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο, ανεξάρτητα από την προβολή ένστασης εκ μέρους του αντιδίκου ή συνδρομής βλάβης αυτού. Η κρατούσα γνώμη παρουσιάζεται συνεπής με τη διατύπωση των άρθρων 270 παρ.2εδ.γ' και 650 παρ.1- 671 παρ.1 ΚΠολΔ»

¹²⁶ Βλ. ΑΠ 248/1999 Γ. Τμ., ΕλλΔνη, 6 (1999), ΑΠ 881/2013 Α1 Τμ., ΕλλΔνη, 2 (2014), οι οποίες αναφέρουν κατά λέξη «...νομίμως λαμβάνονται υπόψη και ένορκες βεβαιώσεις που λήφθηκαν στη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων χωρίς κλήτευση του αντιδίκου»

¹²⁷ Βλ. ΕφΑθ 7405/2004, ΕλλΔνη, 1(2006)· ΑΠ 187/2008 Τμ. Β1 με σχόλιο Γιαννόπουλου Π., ΕΠολΔ, 4(2008).

¹²⁸ Βλ. Π. Γιαννόπουλο, παρατηρήσεις στην απόφαση ΑΠ 275/2013, ΕΠολΔ 2014.713 · ΑΠ 948/2011, ΕΠολΔ 2011.519 με παρατηρήσεις Δ. Μπαμπινιώτη · ΟΛΑΠ 20/2004, ΝΟΜΟΣ.

¹²⁹ Βλ. όμως Τσικρικά Δ., Διαδικαστικές πράξεις, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2017, σ.92, όπου σύμφωνα με τον συγγραφέα «Η νομολογία κάνει δεκτό ότι η ένορκη βεβαίωση, η οποία διενεργείται χωρίς την επιβεβλημένη νομότητα και εμπρόθεσμη κλήτευση του αντιδίκου, είναι ανυπόστατη. Παρατηρείται ωστόσο ότι, ανυπόστατη καθίσταται η διαδικαστική πράξη, όταν δεν πληρούνται τα στοιχεία του πραγματικού της. Για να πληρωθεί το πραγματικό της ένορκης βεβαίωσης απαιτείται και ταυτόχρονα αρκεί η κατάθεση περί πραγματικών περιστατικών τρίτου προσώπου (μη διαδίκου) ενώπιον ειρηνοδίκη ή συμβολαιογράφου. Εάν λείπουν τα στοιχεία αυτά, τότε η ένορκη βεβαίωση αποτελεί ανυπόστατο αποδεικτικό μέσο. Αντίθετα, η κλήτευση του αντιδίκου δεν αποτελεί στοιχείο του πραγματικού της ένορκης βεβαίωσης, αλλά προϋπόθεση της νομότητας διενέργειάς της, αποσκοπεί δε στην κατοχύρωση του δικαιώματος της δικαστικής ακροάσεως του αντιδίκου. Επομένως, επί μη νόμιμης ή εμπρόθεσμης κλητεύσεως του τελευταίου, η ένορκη βεβαίωση είναι υποστατή, ωστόσο δεν είναι σε θέση να αναπτύξει την αποδεικτική της ισχύ. Από την άλλη πλευρά είναι δυνατόν να ληφθεί υπόψη από το δικαστήριο ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο, όπου βεβαίως θα πρέπει να συνεκτιμηθεί το γεγονός ότι ο διάδικος, κατά του οποίου προσκομίζεται η ένορκη βεβαίωση, δεν κλήθηκε νομίμως και εμπροθέσμως να παραστεί κατά τη διενέργεια της..... Περαιτέρω η νέα ρύθμιση που εισάγεται με το άρθρο 424 ΚΠολΔ ορίζει ότι η ένορκη βεβαίωση, που δίδεται κατά παράβαση των διατάξεων των άρθρων 421 έως 423, οι οποίες διέπουν τη διαδικασία της, δεν λαμβάνεται υπόψη στην δίκη, για την οποία δόθηκε, μάλιστα ούτε για την συναγωγή δικαστικών τεκμηρίων. Σύμφωνα λοιπόν με την παραπάνω διατύπωση του νόμου, συνάγεται ότι κάθε είδους παρατυπία που αφορά στη χορήγηση της ένορκης βεβαίωσης στερεί την τελευταία από κάθε αποδεικτική ισχύ και την εξομοιώνει με ανυπόστατο αποδεικτικό μέσο. Μια τέτοιου είδους ρύθμιση σκοπό έχει την τήρηση των διαδικαστικών τύπων που διέπουν τη χορήγηση των ενόρκων βεβαίωσεων, δεδομένης της σαφούς ενισχύσεως της σημασίας τους ως αποδεικτικού μέσου κατά την τακτική διαδικασία, αφού εκ του συνδυασμού των διατάξεων των άρθρων 237 παρ.1, 4,5, 421 και 422 παρ.3 ΚΠολΔ, συνάγεται ότι οι ένορκες βεβαιώσεις πλέον είναι σε θέση να υποκαταστήσουν σε μεγάλο βαθμό την εμμέτρη απόδειξη. Ωστόσο, σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες παρά την παράβαση διαδικαστικών κανόνων πληρούται το πραγματικό της ένορκης βεβαίωσης, έχουμε ένα υποστατό αποδεικτικό μέσο¹²⁹, το οποίο δύναται να ληφθεί υπόψη από το Δικαστήριο κατά τους όρους του άρθρου 340 παρ.1 του ΚΠολΔ, ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο.»

δεκτό δε ότι μόνο στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για απαράδεκτο αποδεικτικό μέσο, το οποίο λαμβάνεται αυτεπαγγέλτως υπ' όψιν, χωρίς να απαιτείται η συνδρομή δικονομικής βλάβης. Αντίθετα, όταν η κλήτευση είναι **ελαττωματική αλλά πάντως εμπρόθεσμη**, η ακυρότητα δεν λαμβάνεται υπ' όψιν αυτεπαγγέλτως, αλλά μόνο με την επίκληση της κατ' άρθρο 159 αρ. 3 .

Ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα θα ληφθούν υπόψη οι ένορκες βεβαιώσεις, όταν συντρέχει στο πρόσωπο του ενόρκως βεβαιούντος κάποια από τις περιπτώσεις των ατελών μαρτυρικών καταθέσεων, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω¹³⁰. Περαιτέρω, ως μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα θα ληφθούν υπόψη και στην περίπτωση που συντρέξει μια ήσσονος σημασίας παρατυπία όσον αφορά τον τρόπο παραγωγής τους, όχι όμως όταν ελλείπουν τα απαιτούμενα στοιχεία του υποστατού τους.

Δ) Η πραγματογνωμοσύνη: Η πραγματογνωμοσύνη που διεξήχθη εκπροθέσμως ή άνευ κλήσεως των διαδίκων κατά την όρκιση του πραγματογνώμονα ή κατά τη διεξαγωγή της ή άνευ ορκίσεως του πραγματογνώμονα, ακόμη και η έκθεση πραγματογνωμοσύνης που εγχειρίστηκε εκπροθέσμως, καθώς επίσης και η ανυπόγραφη έκθεση πραγματογνωμοσύνης¹³¹, εντάσσονται στα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα¹³².

Ε) Η αυτοψία: Η πλημμελής κατά το διαδικαστικό της τύπο αυτοψία, η οποία διεξήχθη χωρίς κλήτευση κάποιου διαδίκου ή με πλημμελή ορισμό τόπου και χρόνου διεξαγωγής ή στην οποία παρέλειψαν να υπογράψουν οι διάδικοι εντάσσεται στα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα¹³³.

ΣΤ) Συμβατικώς αποκλεισθέντα αποδεικτικά μέσα: Πάγια υπήρξε η θέση της νομολογίας περί υπαγωγής στα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και των συμβατικώς αποκλεισθέντων αποδεικτικών μέσων. Πλούσια νομολογία αναπτύχθηκε¹³⁴ ειδικά στα πλαίσια του ήδη καταργηθέντος άρθρου 650 ΚΠολΔ για την εν μέρει ελεύθερη απόδειξη στη διαδικασία των μισθωτικών διαφορών¹³⁵. Κατά πάγια διατύπωση, «από το συνδυασμό των διατάξεων των

¹³⁰ Βλ. ΑΠ 227/2008 Τμ. Γ ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹³¹ Βλ. ΑΠ 2034/2009, ΝοΒ 58 (2010), σ.984.

¹³² Βλ. Εφ.Αθ 4212/90 ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹³³ Βλ. ΑΠ 416/1977, ΝοΒ 26, 22, 1277/1986, ΕΕΝ 54,511.

¹³⁴ Τα επιχειρήματα της Νομολογίας είναι αφενός η χρήση των μη πληρούντων ους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων στις ειδικές διαδικασίες χωρίς τους περιορισμούς των άρθρων 393, 394 ΚΠολΔ μέχρι και τον Ν.4335/2015 και αφετέρου από τις ισχύουσες στο αστικό δίκαιο διατάξεις περί άτυπης τροποποίησης της σύμβασης σε περίπτωση που ο τύπος είναι εκούσιος και όχι νόμιμος.

¹³⁵ Βλ. ΑΠ 2162/2013 Δ' Τμ. με σχόλιο Δεληκωστόπουλου Ι., ΕλλΔνη, 55 (2014) σ. 762 με παρατηρήσεις Δεληκωστόπουλου Ι· ΑΠ 1143/2013 Τμ. Δ, ΕΠολΔ 2013 (2) σ. 668 Επ. με παρατηρήσεις Γεώργιου Ορφανίδη· ΕφΘεσ783/2009, ΕΠολΔ 2010, σ.90 με παρατηρήσεις Ορφανίδη Γ. «Έχει παγιωθεί πλέον στη νομολογία η

άρθρων 159 παρ. 2, 164 και 361 ΑΚ συνάγεται, ότι, αν η σύμβαση μίσθωσης κατοικίας, η οποία, σύμφωνα με το νόμο, δεν υπόκειται σε έγγραφο τύπο, καταρτιστεί εγγράφως και συμφωνηθεί, ότι κάθε τροποποίησή της θα γίνει εγγράφως, μπορεί, παρά τη συμφωνία αυτή, να τροποποιηθεί με νεότερη προφορική, ακόμη και σιωπηρή, συμφωνία, διότι η νεότερη αυτή συμφωνία καταργεί την αρχική συμφωνία για έγγραφη τροποποίηση. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 650 παρ.1 ΚΠολΔ, το δικαστήριο, κατά την ειδική διαδικασία των μισθωτικών διαφορών, λαμβάνει υπόψη του και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου [...)]. Κατά τον ίδιο τρόπο και μερίδα της επιστημονικής θεωρίας, υποστηρίζει σθεναρά ότι στις περιπτώσεις που ισχύει η εν μέρει ελεύθερη απόδειξη, πολλώ δε μάλλον η ελεύθερη απόδειξη, οι διάδικοι δεν έχουν εξουσία να δεσμεύσουν το δικαστή ως προς τα αποδεικτικά μέσα¹³⁶.

Ωστόσο η παραπάνω πάγια αντίληψη αμφισβητήθηκε και έτσι κατά την αντίθετη άποψη, με την επιλογή της ελεύθερης ή εν μέρει ελεύθερης απόδειξης, ο δικονομικός νομοθέτης δεν αποσκοπεί στον περιορισμό της εξουσίας διαθέσεως των διαδίκων, αλλά μόνον την αποδέσμευση του δικαστή από την αυστηρή απόδειξη. Έτσι, ακόμη και στην εν μέρει ελεύθερη ή την ελεύθερη απόδειξη, οι διάδικοι δεν παύουν να έχουν την εξουσία να διαθέσουν το επίδικο δικαίωμα είτε άμεσα είτε έμμεσα, με αποδοχή της αγωγής ή παραίτηση από το δικαίωμα ή δικαστικό συμβιβασμό ή απλώς με το να μην προσκομίσουν αποδείξεις¹³⁷. Με το βασικό αυτό

θέση ότι ο συμβατικός αποκλεισμός των αποδεικτικών μέσων δεν ισχύει στις ειδικές διαδικασίες των μισθωτικών διαφορών. Το Εφετείο Θεσσαλονίκης συντάσσεται με τη θέση αυτήν. Δέχθηκε το επιτρεπτό της εμμετρώου αποδείξεως για ισχυρισμό περί καταρτίσεως τροποποιητικών της μισθώσεως συμφωνιών καίτοι η σύμβαση προέβλεπε όρο σύμφωνα με τον οποίο η τροποποίηση οποιουδήποτε όρου θα αποδεικνύεται εγγράφως. Η θέση αυτή αιτιολογήθηκε με την υπόδειξη ότι κατά την ειδική διαδικασία των μισθωτικών διαφορών οι διάδικοι έως το τέλος της συζήτησης στο ακροατήριο προσκομίζουν όλα τα αποδεικτικά τους μέσα. Ακόμη κατά τη διάταξη του άρθρου 650 ΚΠολΔ παρ 1 το δικαστήριο, όταν δικάζει κατά την άνω ειδική διαδικασία, λαμβάνει υπ' όψιν του και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου. Από τις διατάξεις αυτές συνάγεται ότι κατά την ειδική διαδικασία δεν ισχύει ο συμβατικός αποκλεισμός των αποδεικτικών μέσων. Η αντίληψη ότι οι σχετικές συμφωνίες δεν αναπτύσσουν ισχύ στο χώρο των ειδικών διαδικασιών, όπου επιτρέπονται απεριόριστα τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, δεν είναι ορθή. Η εξουσία διαθέσεως των αποδεικτικών μέσων, που αποτελεί το βάθρο της νομιμότητας των αποδεικτικών συμβάσεων, ισχύει με απaráλλακτο τρόπο τόσο στην τακτική όσο και στις ειδικές διαδικασίες, ενώ θα ήταν παράδοξο να υποστηριχθεί ότι στις ειδικές διαδικασίες το ενδιαφέρον της έννομης τάξης για την αναζήτηση της αλήθειας είναι εντονότερο από ότι στην τακτική διαδικασία. Το ζήτημα αντιμετωπίζεται και στο σχέδιο νόμου που κατήρτισε η ειδική Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τη σχετική πρόταση «Κατά την ειδική διαδικασία των περιουσιακών διαφορών το δικαστήριο με επιφύλαξη των άρθρων 393 έως 395, λαμβάνει υπ' όψιν και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου». Η πρόταση αυτή αιτιολογείται με την επίκληση λόγων ασφαλείας δικαίου που επιβάλλουν τον αποκλεισμό της λήψης υπ' όψιν των ατελών αποδεικτικών μέσων, οσάκις αποκλείεται η δια μαρτύρων απόδειξη. ΑΠ 674/1986, Δ 19 (1998) σ.746.

¹³⁶ Βλ. Δεληκωστόπουλος Ι., Η αναζήτηση της αλήθειας στην πολιτική δίκη, δικονομικοί μηχανισμοί και νέες διατάξεις του ΚΠολΔ, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2016, σ.273-281.

¹³⁷ Βλ. ΑΠ 1143/2013 Δ' Τμήμα, ΕλλΔνη 54 (2013) σ.1621, με Παρατηρήσεις Πανταζόπουλου/ Βαλμαντώνη - Σχόλιο Πανταζόπουλου «Η απόφαση υιοθετεί πλήρως το σκεπτικό της ΟλΑΠ 27/1993 ΕλλΔνη 1994.348 ως προς το επιτρεπτό των αποδεικτικών συμβάσεων. Κυρίως έχουν ως περιεχόμενο τη συμφωνία μη προσαγωγής και επίκλησης ενός αποδεικτικού μέσου στις μεταξύ των συμβαλλομένων δίκες ή συμφωνείται η χρήση ενός μόνο αποδεικτικού μέσου με αποκλεισμό των λοιπών. ..Οι λόγοι που οδηγούν στους διαδίκους στην κατάρτιση των αποδεικτικών συμβάσεων ανάγονται κυρίως στην εξυπηρέτηση της οικονομίας της δίκης και την αποφυγή μακρόχρονης και πολυδάπανης αποδεικτικής διαδικασίας ή στον περιορισμό των κινδύνων από την αβεβαιότητα της απόδειξης». Σχόλιο Βαλμαντώνη «Αμφισβητούμενο θέμα, αποτελεί η ισχύς των αποδεικτικών συμβάσεων στις ειδικές διαδικασίες. Σύμφωνα με την κρατούσα στη νομολογία άποψη, στις ειδικές διαδικασίες που λαμβάνονται υπόψη και αποδεικτικά

επιχείρημα, υποστηρίζεται η άποψη ότι, υπό τις προϋποθέσεις που ισχύει ο συμβατικός αποκλεισμός ή περιορισμός των αποδεικτικών μέσων στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη στην τακτική διαδικασία, θα πρέπει να ισχύσει και στις ειδικές διαδικασίες.

Με τη νέα ρύθμιση του άρθρου 340 παρ. 1 ΚΠολΔ και την υπαγωγή της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης τόσο στην τακτική όσο και στις ειδικές διαδικασίες στους περιορισμούς των άρθρων 393-394 ΚΠολΔ, εκ πρώτου όψεως φαίνεται ότι ο δικονομικός νομοθέτης επιχείρησε να κρατήσει απόσταση από την προηγούμενη πάγια νομολογία, ώστε τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα να επιτρέπονται μόνο εφόσον επιτρέπονται και οι μάρτυρες. Αυτή η νομοθετική παρέμβαση, στόχο έχει να εφαρμοστεί η αρχή της διαθέσεως κατά τον ίδιο τρόπο στην τακτική και τις ειδικές διαδικασίες.. Ωστόσο, δεν παύει να αποτελεί μία ακόμη έκφραση νομοθετικής δυσπιστίας προς το δικαστή.

Σε κάθε περίπτωση, κατά απολύτως κρατούσα θέση στην επιστημονική θεωρία και τη νομολογία, ο γενικός κανόνας της χρήσης άτυπων και ατελών αποδεικτικών μέσων στην αποδεικτική διαδικασία, δεν λειτουργεί απεριορίστα. Στις περιπτώσεις που εξετάζονται παρακάτω τόσο η χρήση των δικαστικών τεκμηρίων όσο και των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, δεν γίνεται δεκτή σε καμία περίπτωση.

Έτσι δεν λαμβάνονται υπ' όψιν αποδεικτικά μέσα τα οποία:

i) είναι ανυπόστατα

Το ανυπόστατο, ως μορφή δικονομικού ανισχύρου, υποδηλώνει την κρίση για την ανυπαρξία των ουσιωδών εκείνων όρων, οι οποίοι συνιστούν την νομοτυπική μορφή συγκεκριμένου αποδεικτικού μέσου, ή κατ' άλλη διατύπωση, των όρων εκείνων που αποτελούν στοιχεία του ειδικού πραγματικού αυτού¹³⁸. Αν συνεπώς απουσιάζει κάποια προϋπόθεση του ειδικού πραγματικού ορισμένου αποδεικτικού μέσου, ως δικανικής εν ευρεία εννοία πράξεως, το εν λόγω αποδεικτικό μέσο κατ' ουσία δεν υφίσταται. Κι επειδή ελαττωματικότητα επί ανυπάρκτου αποδεικτικού μέσου δεν νοείται¹³⁹, δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη, ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο, το πόρισμα λ.χ. της αυτοψίας, που διενεργήθηκε χωρίς να προηγηθεί

μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου δεν ισχύει ο συμβατικός αποκλεισμός των αποδεικτικών μέσων. Επικριτική υπήρξε η θεωρία στο ζήτημα αυτό. Επισημαίνει κυρίως ότι εισάγεται ανεπίτρεπτη διάκριση ανάμεσα στην τακτική και τις ειδικές διαδικασίες, στις οποίες ισχύει ομοίως η εξουσία διαθέσεως των αποδεικτικών μέσων και ότι με την εισαγωγή των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων δεν μπορεί να βρει πλέον έρεισμα η ως άνω θέση της νομολογίας».

¹³⁸ Για τη διάκριση μεταξύ γενικού και ειδικού πραγματικού βλ. *Κουσουλή*, Σύγχρονες μορφές έγγραφης συναλλαγής (TELEX- TELEFAX- ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ)1992,σ. 84, 104· βλ. *Κολοτούρος*, Θεωρητικά ζητήματα της δικονομικής αποδείξεως και το πρόβλημα των ατύπων ή ατελών αποδεικτικών μέσων, στον τόμο: Τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τα δικαστικά τεκμήρια (2003), ΧρΙΔ 2003 Ι, σ 104. Για το ότι εξάλλου η διάκριση σε όρους του υποστατού και του κύρους βάσει της γενικής περί των ανισχύρων δικανικών πράξεων θεωρίας αφορά και στα (ατελή) αποδεικτικά μέσα, ως εν ευρεία εννοία δικανικές πράξεις βλ. *Κολοτούρου* *ibid.*, σελ. 104 επ.

¹³⁹ Βλ. *Καλαβρός*, Το σύστημα και τα μέσα απόδειξης στην τακτική διαδικασία του Πολυμελούς Πρωτοδικείου, ΧρΙΔ Ε/2005 σ. 11.

προφορική ανακοίνωση του δικαστηρίου, η οποία καταχωρίστηκε στα πρακτικά. Επίσης, δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη ως μη πληρούντα του όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, μαρτυρικές καταθέσεις¹⁴⁰ ή ένορκες βεβαιώσεις των διαδίκων ή των εκπροσώπων αυτών, αν π.χ. ο διάδικος είναι νομικό πρόσωπο¹⁴¹ διότι για να υφίσταται το εμμάρτυρο αποδεικτικό μέσο απαιτείται ο μάρτυρας να είναι τρίτος ως προς την εκκρεμή δίκη, να μην ταυτίζεται δηλαδή με τα πρόσωπα των διαδίκων¹⁴².

ii) Θίγουν γενικότερες συνταγματικές αρχές¹⁴³

Αν το αποδεικτικό μέσο είναι ελαττωματικό, διότι η αποκτήθηκε κατά τρόπο παράνομο ή αντίθετο προς το Σύνταγμα, αν πρόκειται λ.χ. για καταγραφή συνομιλίας χωρίς τη συναίνεση του ηχογραφούμενου ή βιντεοσκόπηση στον προσωπικό χώρο του εικονιζόμενου κλπ, τότε λόγω ακριβώς της αυξημένης απαξίας, την οποία τούτο εμφανίζει, δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί και να εκτιμηθεί ούτε βέβαια μπορεί να χρησιμεύσει για τη συναγωγή δικαστικών τεκμηρίων. Έτσι δεν γίνονται δεκτά ούτε έγγραφα τα οποία προσβλήθηκαν ως πλαστά ή των οποίων η γνησιότητα αμφισβητήθηκε, διότι δεν συγχωρείται η χρησιμοποίηση ψευδών αποδεικτικών στοιχείων¹⁴⁴.

iii) Καταστρατηγούν, άμεσα ή έμμεσα, ρυθμίσεις των κατ' ιδίαν αποδεικτικών μέσων (in fraudem legis αποδεικτικά μέσα):

Η προϋπόθεση αυτή πηγάζει εκ της ισχύος των αποδεικτικών αρχών στην πολιτική δίκη και συνοπτικά λαμβάνει το εξής περιεχόμενο: ο νόμος ορίζει ότι η διεξαγωγή των αποδείξεων πρέπει να γίνεται καταρχήν σύμφωνα με ορισμένο τύπο προς επίτευξη του σκοπού, τον οποίο ο δικονομικός αυτός τύπος επιδιώκει. Γι' αυτό κι αν ελλείπει ο επιβαλλόμενος για το κύρος ή την αποδεικτική δύναμη τύπος ορισμένου αποδεικτικού μέσου, δεν πρέπει να λαμβάνεται καταρχήν υπόψη όχι μόνο αυτό, αλλά και κάθε άλλο το οποίο τείνει ή άγει προς το ίδιο πρακτικό αποτέλεσμα. Στο δίκαιο της απόδειξης πολύ συχνά οι διάδικοι προσπαθούν να παρακάμψουν την μαρτυρική κατάθεση ή την ένορκη βεβαίωση, με τη χρησιμοποίηση εκ μέρους τους, υπεύθυνων δηλώσεων του ν. 1599/1986. Κατά πάγια νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων,

¹⁴⁰ Βλ. Μανιώτη, Τυπική αποδεικτική διαδικασία και αρχή της ισότητας στην πολιτική δίκη, Δ 27 (1996) σ. 782 επ. (788)· βλ. επίσης ΕφΑθ 1148/1986 ΝοΒ 35 (1987) σ. 1250

¹⁴¹ Βλ. ΑΠ 1312/2002 ΧρΙΔ (2002), σ. 1011.

¹⁴² Ότι η ιδιότητα του τρίτου αποτελεί όρο, που συγκροτεί τον εννοιολογικό πυρήνα του εμμάρτυρου μέσου βλ. Ράμμου, Εγχειρίδιον ΑΔΔ ΙΙ (1980), σ.827, Νικολόπουλου, Το δίκαιο της αποδείξεως (2005), σελ. 191 επ., αλλά και ΑΠ 1312/2002, ΝοΒ 2003.

¹⁴³ Βλ. αναλυτικά παρακάτω § 4 .

¹⁴⁴ Βλ. ΑΠ 277/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ

τέτοιου είδους υπεύθυνες δηλώσεις λαμβάνονται υπ' όψιν μόνο για τη συναγωγή τεκμηρίων¹⁴⁵ και υπό την προϋπόθεση ότι δεν έχουν δοθεί προκειμένου να χρησιμεύσουν στη συγκεκριμένη δίκη ως αποδεικτικό μέσο. Η καταστρατήγηση¹⁴⁶ και η κατάλυση γενικότερων νομοθετικών στόχων φαίνεται εναργέστερα στο ακόλουθο παράδειγμα: σε γαμική διαφορά, όπου σύμφωνα με την 597 ΚΠολΔ δεν επιτρέπεται να εξεταστούν ως μάρτυρες τα τέκνα κλπ των αντιδίκων, επιτρέπεται να ληφθεί υπόψη ένορκη βεβαίωση αυτών στο πλαίσιο της δίκης αυτής ή έστω άλλης προηγηθείσης (λ.χ. ασφαλιστικών μέτρων) ως μη πληρούν τους όρους του νόμου αποδεικτικό μέσο; Η απάντηση πρέπει να είναι αρνητική, διότι σε διαφορετική περίπτωση διά της πλαγίας οδού θα επέλθει ένα αποτέλεσμα το οποίο ο νομοθέτης θεσπίζοντας την 597 ΚΠολΔ θέλησε να αποφύγει.

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά την ελεύθερη απόδειξη¹⁴⁷, αυτή είναι απαλλαγμένη από κάθε κανόνα αποδείξεως τόσο ως προς το επιτρεπτό των αποδεικτικών μέσων και την αποδεικτική τους δύναμη όσο και ως προς τους τηρητέους κανόνες της αποδεικτικής διαδικασίας. Ο δικαστής χρησιμοποιεί οποιοδήποτε αποδεικτικό μέσο θεωρεί πρόσφορο για τον σχηματισμό της δικανικής του πεποίθησης. Ωστόσο και εδώ γίνεται δεκτό ότι εξακολουθούν να ισχύουν κάποιες βασικές αρχές της έννομης τάξεως, όπως κυρίως η απαγόρευση χρήσης της ιδιωτικής γνώσεως του δικαστή.

4. ΠΑΡΑΝΟΜΩΣ ΑΠΟΚΤΗΘΕΝΤΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Ηθικά απαξιωμένη συμπεριφορά κατά τη διαδικασία καταγραφής γεγονότων, οδήγησε τη νομοθεσία με επιταγές υπέρτατου κύρους όπως αυτές του Συντάγματος να αποδοκιμάσει τα παράνομα αποδεικτικά μέσα. Συνεπώς τα παράνομα αποδεικτικά μέσα αντιδιαστέλλονται από τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 19 § 3 του Συντάγματος «Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση των άρθρων 9 και 9 Α». Η νομολογία ωστόσο, έκρινε ότι πρέπει να προστατεύσει αξίες, τις οποίες έκρινε ως υπέρτερες σε σχέση προς τη σαφή, αυστηρή και γενική απαγόρευση του παραπάνω άρθρου, έτσι η προστασία της ζωής θεωρήθηκε ως αποχρών λόγος για την κάμψη

¹⁴⁵ Βλ. ΟΛΑΠ 8/1987, ΕλλΔνη 28 (1988) σ. 628.

¹⁴⁶ Επισημαίνεται ότι η καταστρατήγηση του νόμου κρίνεται με αντικειμενικά κριτήρια, χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν η πρόθεση των μερών.

¹⁴⁷ Η ελεύθερη απόδειξη εξακολουθεί να επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως: κατά τον προσδιορισμό της αξίας του αντικειμένου της διαφοράς (**άρθρο 8 ΚΠολΔ**), στην εγγυοδοσία για τα έξοδα της διαδικασίας (**άρθρο 169 ΚΠολΔ**) την απόδειξη του αλλοδαπού δικαίου (**άρθρο 337 ΚΠολΔ**), στις ειδικές διατάξεις των μικροδιαφορών (**άρθρο 469 παρ. 2 ΚΠολΔ**), στην εκουσία δικαιοδοσία όπου ισχύει και το ανακριτικό σύστημα (**άρθρα 744 και 759 ΚΠολΔ**), καθώς και στις περιπτώσεις που αρκεί η πιθανολόγηση (**άρθρο 347 ΚΠολΔ**), με κύριο παράδειγμα αυτό των ασφαλιστικών μέτρων.

της αυστηρής ρυθμίσεως του ως άνω άρθρου. Συγκεκριμένα κατά τη διατύπωση του Αρείου Πάγου «*Η μαγνητοταινία αποτελεί अपαράδεκτο αποδεικτικό μέσο σε πολιτική δίκη, διότι η μαγνητοφώνηση ιδιωτικής συνομιλίας χωρίς τη συναίνεση ενός των συνομιλητών αποτελεί ανεπίτρεπτο περιορισμό της συνταγματικά προστατευόμενης ελεύθερης άσκησης της Επικοινωνίας [άρθρα 2 §1, 9 §1 εδ. β' και 19 Σ και άρθρο 8 ΕΣΔΑ (ν.δ. 53/1974), σε συνδ. προς το άρθρο 28 §7 Σ] εξαίρεση από την προστασία αυτή μόνο χάριν της προστασίας συνταγματικά υπέρτερων αγαθών, όπως είναι η ανθρώπινη ζωή. Κατά το άρθρο 443 αριθ. 3 του ΚΠολΔ ιδιωτικά έγγραφα θεωρούνται και οι φωτογραφικές ή κινηματογραφικές αναπαραστάσεις, φωνοληψίες και κάθε άλλη μηχανική απεικόνιση, συνεπώς και οι μαγνητοταινίες, αφού αποτελούν την κύρια μορφή της φωνοληψίας. Κατά τη θεμελιώδη, όμως, διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντάγματος «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Στην προστατευόμενη από το Σύνταγμα και μάλιστα «πρωταρχικά», αξία του ανθρώπου περιλαμβάνεται και η ελευθερία της επικοινωνίας, αφού μέσω και αυτής εκφράζεται και πραγματώνεται η αξία του ανθρώπου. Η συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας αυτής προκύπτει και από το άρθρο 9 παρ. 1 εδαφ. β' του Συντάγματος, που ορίζει ότι «η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη», καθώς και από το άρθρο 19 του Συντάγματος, που ορίζει ότι «το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων». Το τελευταίο αυτό άρθρο αναφέρεται μεν στο απόρρητο της ελεύθερης ανταποκρίσεως ή επικοινωνίας, είναι, όμως, πρόδηλο ότι προϋποθέτει την ελευθερία της ανταποκρίσεως ή επικοινωνίας ως συνταγματικά προστατευόμενο έννομο αγαθό. Ανάλογα προκύπτουν και από την αντίστοιχη ρύθμιση του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία κυρώθηκε με το ΝΔ 53/1974 και έχει υπερνομοθετική ισχύ, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος. Η εν αγνοία, όμως, και χωρίς τη συναίνεση ενός των συνομιλητών μαγνητοφώνηση ιδιωτικής συνομιλίας ενέχει παγίδευσή του και συνεπώς, αποτελεί δέσμευση και περιορισμό στην ελεύθερη άσκηση της επικοινωνίας. Για αυτό, ασχέτως του χώρου όπου έγινε η συνομιλία, η μαγνητοταινία, στην οποία αυτή χωρίς τη συναίνεση του ετέρου των συνομιλητών αποτυπώθηκε, είναι συνταγματικά απαγορευμένο αποδεικτικό μέσο και δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί εναντίον του σε πολιτική δίκη, ανεξαρτήτως του προσώπου που επιχείρησε τη μαγνητοφώνηση, δηλ. έστω κι αν πρόκειται για πρόσωπο που μετέσχε στη μαγνητοφωνηθείσα συζήτηση. Πράγματι, η απονομή της δικαιοσύνης δεν πρέπει να γίνεται έναντι οιοδήποτε τιμήματος. Η αντίθετη άποψη θα μπορούσε να οδηγήσει υπό την επίκληση της ανάγκης αποκτήσεως αποδεικτικού μέσου για ενδεχόμενα δικαιώματα- στη γενίκευση της χρήσεως μαγνητοφώνων από τους συνομιλητές προσώπων, η φωνή των οποίων θα καταγραφόταν χωρίς τη*

συναίνεσή τους. Κατά αυτόν, όμως, τον τρόπο η ελευθερία της επικοινωνίας θα περιοριζόταν, διότι τότε ο καθένας θα ζούσε με το καταθλιπτικό συναίσθημα ότι κάθε αστόχαστη ή υπερβολική, έστω, έκφρασή του, στα πλαίσια μιας προφορικής ιδιωτικής συζητήσεως, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια υπό άλλες περιστάσεις ως αποδεικτικό μέσο εναντίον του, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν τα σύγχρονα τεχνικά μέσα παρέχουν ευρείες δυνατότητες αλλοιώσεως του περιεχομένου των αποτυπώσεων, οι οποίες (αλλοιώσεις) είναι πολύ δύσκολο ή και αδύνατο να διαγνωσθούν. Εξ άλλου, χωρίς την ανωτέρω κύρωση (απαράδεκτο του αποδεικτικού μέσου) η προπαρατεθείσα, συνταγματικής ισχύος, ρύθμιση θα είχε περιορισμένη αποτελεσματικότητα, παρά την απειλή κατά του παραβάτη της ποινικής κυρώσεως (ποινής φυλακίσεως), που προβλέπεται στο άρθρο 370 Α' παρ. ιδίως 2 εδαφ. β' και γ' του ΠΚ. Εξαιρέση από τον, συνταγματικής ισχύος, κανόνα της απαγορεύσεως των εν λόγω αποδεικτικών μέσων ισχύει μόνο χάριν της προστασίας συνταγματικά υπέρτερων έννομων αγαθών, όπως είναι λ.χ. η ανθρώπινη ζωή. Κάθε άλλη εξαιρέση από την ως άνω απαγόρευση, εισαγόμενη τυχόν με διάταξη κοινού νόμου, όπως είναι και ο Ποινικός Κώδικας, είναι ανίσχυρη κατά το μέτρο που υπερβαίνει το κριτήριο της προστασίας συνταγματικά υπέρτερου έννομου αγαθού. (Ολομ. ΑΠ 1/2001 Πολιτική. ΝοΒ. 49.1803). σχετικές και οι ΑΠ. 622/2003 Ποιν. Λόγος Γ.640. ΑΠ. 2383/2003. Ποιν. Λόγος Γ. 2555 και 42/2004 (Ποιν. Χρον. ΝΔ.300), σύμφωνα με την οποία κατ' εξαιρέση επιτρέπεται η χρήση μαγνητοταινίας, όταν αυτή είναι το μόνο αποδεικτικό μέσο για την απόδειξη της αθωότητας του κατηγορουμένου και πάντοτε υπό τον περιορισμό της αρχής της αναλογικότητας»¹⁴⁸.

Ως ανεπίτρεπτο αποδεικτικό μέσο λογίζεται και αυτό που αποκτήθηκε παράνομα, οπότε στην περίπτωση κατά την οποία ληφθεί υπόψη από το Δικαστήριο ένα τέτοιο ανεπίτρεπτο αποδεικτικό μέσο, ιδρύεται όπως αναλυτικά παρατίθεται και παρακάτω, ο αναιρετικός λόγος του άρθρου 559 περ.11 ΚΠολΔ.

5. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΝΑΙΡΕΤΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Το δίκαιο απόδειξης διέπεται από την αρχή της ελεύθερης και άρα νομικά αδέσμευτης και αναιρετικά ανέλεγκτης εκτίμησης των αποδείξεων¹⁴⁹. Εξάλλου, όπως είναι γνωστό, ο Άρειος Πάγος δεν αποτελεί τρίτο βαθμό δικαιοδοσίας και επομένως, ο έλεγχος που ασκεί το Ακυρωτικό δεν μπορεί να οδηγεί στην επανεκτίμηση του αποδεικτικού πορίσματος της απόφασης του δικαστηρίου της ουσίας (561 ΚΠολΔ)¹⁵⁰. Αντίθετη λύση θα αλλοίωνε τη φύση και τη λειτουργία της αναίρεσης ως έκτακτου ενδίκου μέσου και θα μετέβαλλε τη μορφή της αναίρεσης από

¹⁴⁸ Ολ ΑΠ 1/2001, ΕλλΔνη 2001, σ. 374.

¹⁴⁹ Βλ. Κεραμεύς Κ., Ένδικα Μέσα, 2007, σ. 123.

¹⁵⁰ Βλ. Σινανιώτης Λ., Η Αναίρεση κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, 2006, σ. 134.

ακυρωτική σε αναθεωρητική¹⁵¹. Σε καμία περίπτωση λοιπόν, ο Άρειος Πάγος δεν ελέγχει την ορθότητα ή μη της εκτίμησης των αποδείξεων της ουσίας. Αυτό που ελέγχει το Ανώτατο Δικαστήριο, είναι αν το δικαστήριο της ουσίας ερμήνευσε και εφάρμοσε σωστά τις αποδεικτικές επιταγές του νόμου¹⁵².

Είναι προφανές δε από τα παραπάνω καθώς και από το γεγονός ότι στο δίκαιο της απόδειξης ισχύει η αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων σε συνδυασμό με την καθιέρωση της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης στην τακτική και τις ειδικές διαδικασίες και την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης¹⁵³, ότι το προσδόκιμο του αναιρετικού ελέγχου για παραβάσεις σχετικά με το δίκαιο απόδειξης είναι οπωσδήποτε περιορισμένο¹⁵⁴. Συγκεκριμένα και μόνο ουσιαστικά αποδεικτικά σφάλματα των δικαστηρίων της ουσίας ανυψώθηκαν σε αναιρετικούς λόγους. Η πρόβλεψη από τον νόμο των αναιρετικών λόγων ενεργεί σαν ασφαλιστική δικλείδα. Εν προκειμένω χρήσιμο είναι να επισημανθούν ορισμένα νομολογιακά δεδομένα εκ του λόγου 559 αριθ. 11, τα οποία άπτονται της παρούσας μελέτης¹⁵⁵.

Κατά τον αριθμό 11 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, αναίρεση επιτρέπεται, αν το δικαστήριο: α) έλαβε υπόψη αποδεικτικά μέσα που ο νόμος δεν επιτρέπει ή, β) παρά το νόμο έλαβε υπόψη αποδείξεις που δεν προσκομίστηκαν ή, γ) δεν έλαβε υπόψη αποδεικτικά μέσα που οι διάδικοι επικαλέστηκαν και προσκόμισαν. Ο συγκεκριμένος λόγος αναίρεσης¹⁵⁶, απορρέει από τη θεμελιώδη δικονομική αρχή, κατά την οποία ο δικαστής οφείλει να αποφαινεται για τα κατά τη διάρκεια της δίκης αποδειχθέντα, αλλά και από την αρχή της συζήτησης που καθιερώνεται στο

¹⁵¹ Βλ. Ράμμος Γ., Εκτίμησης αποδείξεων και ακυρωτικός έλεγχος αποφάσεων των πολιτικών αποφάσεων σε Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Τσάτσο, 1980, σ. 713 επ.

¹⁵² Βλ. Δεληκωστόπουλος Ι., Οι δικονομικοί λόγοι αναίρεσης κατά το άρθρο 559 ΚΠολΔ και σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2009, σ. 277 επ.

¹⁵³ Βλ. Δεληκωστόπουλος Ι, όπ.π., σ.271-272.

¹⁵⁴ Νίκας Ν., Πολιτική Δικονομία, ΙΙΙ, 2007, σ. 480.

¹⁵⁵ Βλ. ΑΠ1431/2008 Τμ. Α1, ΕΠολΔ 2009 (1) σ.183 με Παρατηρήσεις Καλαβρού Κ. «Δεν ιδρύεται αναιρετικός λόγος από το άρθρο 559 αρ.12 όταν η απόφαση του δικαστηρίου της ουσίας δεν αναφέρει χωριστά εκείνα τα μέσα που έχουν αποδεικτική δύναμη και δεν προσδιορίζει ότι την προσέδωσε σε αυτά. Δεν είναι ορθή επίσης η πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου ότι, όπου επιτρέπεται η λήψη υπ' όψιν και μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, δεν έχει πεδίο εφαρμογής ο εδώ συζητούμενος λόγος αναίρεσης. Κατ' αρχήν θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η νομολογιακή αυτή θέση εκκινεί από την άποψη, ότι επί των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων επέρχεται και μια χαλάρωση των λοιπών κανόνων ως προς την αποδεικτική δύναμη των αποδεικτικών μέσων. Εντούτοις η άποψη αυτή δεν είναι ορθή. Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων περιλαμβάνει τα ατελή κατά την παραγωγή ή την προσαγωγή τους αποδεικτικά μέσα και δεν σημαίνει επ' ουδενί λόγο και κατάργηση των λοιπών κανόνων του δικαίου της απόδειξης και πολύ περισσότερο εκείνων σχετικά με την αποδεικτική δύναμη ορισμένων αποδεικτικών μέσων. Η σταθερή αυτή νομολογία του Αρείου Πάγου οδηγεί στο αποτέλεσμα, να συρρικνώνεται σημαντικά η τυπική αποδεικτική δύναμη της δικαστικής ομολογίας και κυρίως των εγγράφων, τα οποία δια της οδού των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων μετατάσσονται στα ελευθέρως εκτιμώμενα αποδεικτικά μέσα, ως προς τα οποία περιορίζεται σημαντικά, αν δεν αποκλείεται κιόλας ο αναιρετικός έλεγχος

¹⁵⁶ Για να στοιχειοθετηθεί ο λόγος αυτός αναίρεσης, πρέπει το δικαστήριο να έχει εισέλθει στην έρευνα της ουσίας της αγωγής, ανταγωγής, ένστασης και όχι να την απέρριψε ως απαράδεκτη ή νόμω αβάσιμη, αφού στις περιπτώσεις αυτές το δικαστήριο δεν προβαίνει σε έρευνα των πραγματικών ισχυρισμών (ΟΛΑΠ 3/97 ΝοΒ 1998.23· ΑΠ 1809/07 Δ 2008.209· 446/04 ΧρΙΔ 2005.61

άρθρο 106 ΚΠολΔ¹⁵⁷. Στόχος λοιπόν είναι η διασφάλιση της συμμόρφωσης προς τα άρθρα 335, 338, 339, 340, και 346 ΚΠολΔ ώστε να λαμβάνονται υπόψη όλα τα αποδεικτικά μέσα που νόμιμα προσκόμισαν και επικαλέστηκαν οι διάδικοι και αποκλειστικά αυτά¹⁵⁸. Δικαιολογητική βάση ύπαρξης του αναιρετικού λόγου του αριθμού 11 είναι η αναγκαιότητα ρύθμισης των περιπτώσεων που υπάρχει νομικό σφάλμα στην κατάστρωση του νομικού συλλογισμού της προσβαλλόμενης απόφασης, δηλαδή παράβαση δικονομικών κανόνων ως προς τις πηγές που χρησιμοποίησε ο δικαστής για την κατάστρωση της ελάσσονος πρότασης. Με άλλα λόγια, το νομικό σφάλμα συνίσταται στο ότι η προσβαλλόμενη απόφαση στηρίχτηκε σε παράνομες πηγές γνώσης ή αγνόησε νόμιμες πηγές¹⁵⁹. Για την ίδρυση του παραπάνω αναιρετικού λόγου απαιτείται αυτός να αφορά τη μη λήψη υπόψη αποδεικτικών μέσων κατά την έννοια του άρθρου 339 ΚΠολΔ και όχι τη μη λήψη υπόψη άλλων στοιχείων. Για το συγκεκριμένο ζήτημα, υπήρχε ήδη προβληματισμός κατά τις συζητήσεις της Συντακτικής Επιτροπής του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Όπως προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες, η αρχική εισήγηση του Γεωργίου Ράμμου, με την οποία συμφώνησε και η Συντακτική Επιτροπή, ήταν να περιορισθεί η εφαρμογή του λόγου αναίρεσης αυτού μόνο στις περιπτώσεις που το ληφθέν ή μη υπόψη αποδεικτικό μέσο οδηγούσε σε άμεση απόδειξη και να αποκλεισθούν από το πεδίο εφαρμογής της διατάξεως οι περιπτώσεις λήψης ή μη λήψης υπόψη εγγράφων ή άλλων στοιχείων για τη συναγωγή δικαστικών τεκμηρίων¹⁶⁰. Ακολούθησε μεταστροφή της άποψης της Συντακτικής Επιτροπής καταργώντας το σχετικό φραστικό περιορισμό ώστε ο λόγος αναίρεσης να ισχύει και στην περίπτωση λήψης ή μη λήψης υπόψη αποδείξεων που κατατείνουν και σε έμμεση απόδειξη¹⁶¹. Επομένως, αν από κάποιο αποδεικτικό στοιχείο, όπως π.χ. απόφαση άλλου δικαστηρίου, συνάγεται δικαστικό τεκμήριο το οποίο δε ληφθεί υπόψη από το δικαστήριο της ουσίας, τότε ιδρύεται ο λόγος αναίρεσης του άρθρου 559 αρ. 11 ΚΠολΔ¹⁶².

Η εμβέλεια του αναιρετικού αυτού λόγου είναι περιορισμένη, εφόσον καλύπτει μόνο την αυστηρή απόδειξη, με την έννοια ότι δεν μπορεί να ισχύσει στις περιπτώσεις όπου ο νόμος επιτρέπει τη χρήση αποδεικτικών μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου. Εξάλλου, ο λόγος εκ του άρθρου 559 αριθ. 11 περ. α' ΚΠολΔ, ιδρύεται όταν το δικαστήριο έλαβε υπ' όψιν ανεπίτρεπτα αποδεικτικά μέσα. Ο λόγος αυτός, μετά τη **γενικευμένη καθιέρωση της εν μέρει ελεύθερης απόδειξης** περιορίζεται, καθώς επιτρεπτά λαμβάνονται μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα υπό την προϋπόθεση τήρησης των περιορισμών της εμμάρτυρης

¹⁵⁷ Κατά το άρθρο 106 ΚΠολΔ «Το δικαστήριο ενεργεί μόνο ύστερα από αίτηση διαδίκου και αποφασίζει με βάση τους πραγματικούς ισχυρισμούς που προτείνουν και αποδεικνύουν οι διάδικοι και τις αιτήσεις που υποβάλλουν, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά».

¹⁵⁸ Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ, άρθρο 559 αριθμ. 11, σ. 1022.

¹⁵⁹ Μπέης Κ., Πολιτική Δικονομία, άρθρο 559 αριθμ. 11, σ. 2197, Καλαβρός Κ., ό.π., , 2009, σ. 230.

¹⁶⁰ Βλ. Καλαβρός, Η αναίρεση κατά τον ΚΠολΔ, 2009, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή, σ. 231.

¹⁶¹ Καλαβρός Κ., ό.π., , σ. 232

¹⁶² Σινανιώτης Λ., ό.π., σ. 127 επ..

απόδειξης¹⁶³. Το πεδίο εφαρμογής του λόγου αυτού στην εν μέρει ελεύθερη απόδειξη καταλαμβάνει την περίπτωση των ανεπίτρεπτων ή ανυπόστατων αποδεικτικών μέσων.

Μη επιτρεπόμενο αποδεικτικό μέσο είναι καταρχήν εκείνο που δεν προβλέπεται στη διάταξη του άρθρου 339 ΚΠολΔ. Μη επιτρεπόμενο αποδεικτικό μέσο είναι ακόμη εκείνο το οποίο δεν προβλέπεται για τη συγκεκριμένη περίπτωση (άρθρα 393 & 597 ΚΠολΔ). Μη επιτρεπόμενο μπορεί να είναι επίσης και το αποδεικτικό μέσο, το οποίο προβλέπεται μεν από κάποια διάταξη αλλά δεν τηρήθηκαν στη συγκεκριμένη περίπτωση οι νόμιμες προϋποθέσεις για τη λήψη υπόψη αυτού από το δικαστήριο¹⁶⁴. Ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας θέτει ορισμένους ειδικούς περιορισμούς στη χρήση των γενικώς αναγνωριζόμενων αποδεικτικών μέσων, οπότε και κάθε ένα από αυτά μπορεί σε συγκεκριμένη περίπτωση να απαγορεύεται να χρησιμοποιηθεί ή η χρήση του να εξαρτάται από την αξία ή την φύση του αντικειμένου της δίκης ή από την κατά το νόμο διαμόρφωση του μέσου αυτού ως επικουρικού ή μη. Έτσι, ενώ η χρήση της αυτοψίας, της πραγματογνωμοσύνης και των εγγράφων μπορεί να χαρακτηριστεί ως απεριόριστη, δε συμβαίνει το ίδιο και για τα άλλα αποδεικτικά μέσα. Συγκεκριμένα, η χρήση μαρτύρων περιορίζεται από την αξία του επίδικου αντικειμένου (393 ΚΠολΔ)¹⁶⁵. Το ίδιο ισχύει εμμέσως και για τα δικαστικά τεκμήρια¹⁶⁶. Επίσης, απαγορεύεται ο όρκος, λόγω της φύσης του αντικειμένου της διαφοράς στις γαμικές διαφορές καθώς και στις διαφορές μεταξύ γονέων και τέκνων (άρθρο 597 ΚΠολΔ). Άλλη περίπτωση είναι αυτή των χαρακτηριζόμενων από το νόμο ως επικουρικών αποδεικτικών μέσων. Κλασικό παράδειγμα μέχρι και το έτος 2011 (άρθρο 39 ν.3994/2011) ήταν η περίπτωση του άρθρου 415 ΚΠολΔ, κατά το οποίο η εξέταση των διαδίκων ήταν επιτρεπτή, εφόσον τα πραγματικά γεγονότα δεν απεδείχθησαν καθόλου ή απεδείχθησαν ατελώς με τα υπόλοιπα αποδεικτικά μέσα¹⁶⁷. Με την αλλαγή του άρθρου 415 ΚΠολΔ, η δυνατότητα εξέτασης των διαδίκων υφίσταται πλέον χωρίς περιορισμούς. Άλλη περίπτωση είναι όταν ο νόμος χαρακτηρίζει ορισμένο αποδεικτικό μέσο ως επιβοηθητικό, με την έννοια ότι δεν

¹⁶³ Η σημασία του λόγου αναίρεσης του άρθρου 559 αριθμ. 11 περ. α ΚΠολΔ είχε περιορισθεί σημαντικά λόγω της καθιέρωσης του κανόνα του άρθρου 270§2 ΚΠολΔ (το άρθρο 270§2 άλλαξε σύμφωνα με το άρθρο 12 του ν. 2915/2001) κατά τον οποίο στην τακτική διαδικασία υπήρχε η δυνατότητα λήψης υπόψη συμπληρωματικά των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, ήτοι “παθολογικών” μορφών των επώνυμων αποδεικτικών υπό τους όρους του 395 ΚΠολΔ.

¹⁶⁴ Βλ. ΑΠ 374/2011 Τμ. Α1, με σχόλιο Πανταζόπουλου Σ, ΕΠολΔ, 5 (2011)

¹⁶⁵ ΑΠ 394/2011, ΝΟΜΟΣ.

¹⁶⁶ Βλ. Σιναϊώτη Α. όπ.π σ. 127.

¹⁶⁷ Η κατά τα άρθρα 245, 254 και 524 §1 του ΚΠολΔ. διατασσόμενη από το δικαστήριο της ουσίας αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδίκων για την υποβολή σε αυτούς ερωτήσεων και την παροχή διευκρινίσεων, αποβλέπουμε στη διευκρίνιση των ισχυρισμών των διαδίκων και όχι στην απόδειξη της αλήθειας αυτών, διαφέρει της κατά τα άρθρα 415 επ. του ΚΠολΔ ένορκης ή ανώμοτης εξέτασης των διαδίκων (Βλ. ΑΠ 374/2011, ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1608/2010, ΝΟΜΟΣ) και, συνεπώς, δεν περιλαμβάνεται στα από το άρθρο 339 του ίδιου Κώδικα προβλεπόμενα και επιτρεπόμενα αποδεικτικά μέσα αλλά χρησιμεύει μόνο για την πληρότητα της εξέτασης των πραγματικών ισχυρισμών των διαδίκων και όχι για την απόδειξη αυτών. Επομένως, αν το δικαστήριο συνεκτιμήσει στην απόφασή του την αυτοπρόσωπη εμφάνιση του διαδίκου για την απόδειξη ουσιαστών πραγματικών γεγονότων δημιουργείται λόγος αναίρεσης κατ’ άρθρο 559 αρ. 11 περ. α ΚΠολΔ. ΑΠ 107/1997, ΝοΒ 1998, σ. 951, ΑΠ 487/2000, ΕΕργΔ 2001, σ. 717, ΑΠ 396/2011, ΝΟΜΟΣ.

αρκεί η αποκλειστική χρησιμοποίηση του αποδεικτικού αυτού μέσου, αλλά απαιτείται η χρήση και άλλων μέσων, όπως ισχύει για παράδειγμα στις γαμικές διαφορές, οπότε και η ομολογία δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποδεικτικό μέσο, αλλά λαμβάνεται υπόψη σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες αποδείξεις (597§1 ΚΠολΔ). Σε όλες τις παραπάνω προεκτεθείσες περιπτώσεις, η παρά τους τιθέμενους περιορισμούς χρήση των αποδεικτικών μέσων συνιστά παράβαση της πρώτης αναιρετικής περίπτωσης του άρθρου 559 αριθμ. 11 ΚΠολΔ, οπότε και η απόφαση είναι αναιρετέα για χρήση αποδεικτικών μέσων μη επιτρεπόμενων από τον νόμο.¹⁶⁸

Ανεπίτρεπτο αποδεικτικό μέσο είναι επίσης και αυτό που αποκτήθηκε παράνομα¹⁶⁹. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι κατά την έννοια του εδώ εξεταζόμενου αναιρετικού λόγου, μη επιτρεπόμενο είναι το αποδεικτικό μέσο από το οποίο λείπει κάποια προϋπόθεση του υποστατού ή του παραδεκτού της χρήσης τους¹⁷⁰. Έτσι, θεμελιώνεται ως άνω λόγος αναίρεσης σε περίπτωση λήψης υπόψη από το δικαστήριο ένορκης βεβαίωσης¹⁷¹ ενώ δεν είχε κλητευθεί ο αντίδικος¹⁷², αν συνεκτιμήθηκε έγγραφο που κηρύχθηκε πλαστό, αν αξιολόγησε ανυπόστατα αποδεικτικά μέσα, π.χ. ένορκη βεβαίωση διαδίκου. Ανεπίτρεπτο αποδεικτικό μέσο είναι και εκείνο που αποκλείστηκε με δικονομική σύμβαση των διαδίκων¹⁷³. Κατά την έκφραση της αμερικανικής νομικής επιστήμης, το παρανόμως κτηθέν αποδεικτικό μέσο αποτελεί «καρπό δηλητηριώδους δέντρου» («a fruit of poisonous tree») και συνεπώς δεν είναι επιτρεπτή η χρήση παρανόμως αποκτηθέντων αποδείξεων¹⁷⁴.

Ο παρών εξεταζόμενος αναιρετικός λόγος δεν ιδρύεται στις υποθέσεις εκούσιας δικαιοδοσίας¹⁷⁵, όπου ισχύει η ελεύθερη απόδειξη και στο πλαίσιο αυτής ο δικαστής για το σχηματισμό της δικανικής του πεποίθησης, λαμβάνει υπόψη κάθε πρόσφορο αποδεικτικό στοιχείο, ακόμη και άκυρα ή ανυπόστατα αποδεικτικά μέσα¹⁷⁶, μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα ή αποδεικτικά μέσα εκτός του καταλόγου του άρθρου 399 και αποδεσμεύεται από τους αποδεικτικούς τύπους της αυστηρής απόδειξης¹⁷⁷. Κατά τη διατύπωση

¹⁶⁸ Σινανιώτης Λ., ό.π., σ. 125.

¹⁶⁹ ΟΛΑΠ 1/2001, ΕλλΔνη 2001, σ. 374. Βλ. και σε Νίκα Ν., Πολιτική Δικονομία ΙΙ, σ. 415 επ.

¹⁷⁰ Νίκας Ν., Πολιτική Δικονομία ΙΙΙ, σ. 484.

¹⁷¹ Βλ. ΑΠ 1851/2007 Τμ. Γ – με σχόλιο Π. Γιαννόπουλου, ΕΠολΔ, 3 (2008)

¹⁷² ΑΠ 1312/2002, ΕλλΔνη 2003, σ. 429.

¹⁷³ ΑΠ 31/99 ΕλλΔνη 1999.572.

¹⁷⁴ ΑΠ 1323/96 ΕλλΔνη 1997.1055· Βλ. Μαργαρίτης Μ. Μαργαρίτη Α., Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ΤΟΜΟΣ Ι, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, σ.1108 με περαιτέρω παραπομπές.

¹⁷⁵ Βλ. ΑΠ 11/2010 Δ' Τμ, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1448/2009 Δ' Τμ. ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹⁷⁶ Όχι όμως παράνομα μέσα (π.χ. εξέταση διαδίκων ως μαρτύρων, μη λήψη υπόψη υπεύθυνης δήλωσης άρθρου 8ν.1599/1986 που συντάχθηκε παράτυπα, παράνομης ηχογράφησης ή βιντεοσκόπησης· Βλ. σχετ. ΟΛΑΠ 1328/77 ΤΝΠ ΔΣΑ, ΑΠ 582/10 ΝοΒ 2010.2063, 370/04 ΤΝΠ ΔΣΑ, ΑΠ 1452/99 ΕλλΔνη 2000.698, βλ και ΕφΑθ 187/00 ΕλλΔνη 2000.1385, ΑΠ 1452/99 ΕλλΔνη 2000.698

¹⁷⁷ Βλ. Χατζηγιάννου Β, Η δίκη της πτώχευσης και των προληπτικών μέτρων της, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σ.165, όπου ο συγγραφέας αναφέρει «Ως προς την αποδεικτική διαδικασία ο ΠτΚ δεν εισάγει ειδικές διατάξεις και επομένως εφαρμόζεται η ανακριτική αρχή κατ' άρθρο 744 και 759 ΚΠολΔ. Συνεπώς ισχύει η διαδικασία απόδειξης που ισχύει σε όλες τις υποθέσεις εκούσιας δικαιοδοσίας χωρίς εξαίρεση. Λόγω ακριβώς της επιδιωκόμενης ελαστικότητας της διαδικασίας, το ανακριτικό σύστημα, το οποίο επιβάλλει στο δικαστήριο το έργο

του Αρείου Πάγου: «Από τις διατάξεις των άρθρων 744 και 759 παρ. 3 ΚΠολΔ προκύπτει, ότι το δικαστήριο μπορεί και αυτεπαγγέλτως να διατάζει κάθε μέτρο πρόσφορο για την εξακρίβωση πραγματικών γεγονότων, ακόμη και εκείνων που δεν έχουν προταθεί και ιδιαίτερα γεγονότων που συντελούν στην προστασία των ενδιαφερομένων ή της έννομης σχέσης ή του γενικότερου κοινωνικού συμφέροντος. Με τη διάταξη αυτή εισάγεται απόκλιση από τη ρύθμιση του άρθρου 106 ΚΠολΔ και καθιερώνεται για τις υποθέσεις της εκουσίας δικαιοδοσίας το ανακριτικό σύστημα, το οποίο παρέχει στο δικαστήριο ελευθερία αυτεπάγγελτης ενέργειας και συλλογής του αποδεικτικού υλικού και εξακρίβωσης πραγματικών γεγονότων, ακόμη και μη προταθέντων, που ασκούν ουσιώδη επίδραση στην έκβαση της δίκης. Πιο συγκεκριμένα, στην εκουσία δικαιοδοσία ισχύει η ελεύθερη απόδειξη και στο πλαίσιο αυτής ο δικαστής για τη δικαστική του πεποίθηση λαμβάνει υπόψη κάθε πρόσφορο αποδεικτικό στοιχείο, ακόμη και άκυρα ή ανυπόστατα αποδεικτικά μέσα, μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα ή αποδεικτικά μέσα εκτός του καταλόγου του άρθρου 33ΚΠολΔ, και αποδεσμεύεται από τους αποδεικτικούς τύπους της αυστηρής απόδειξης. Συνεπώς, κατά την ανωτέρω διαδικασία δεν ιδρύεται ο λόγος αναιρέσεως από το εδάφιο 11 του άρθρου 559 ΚΠολΔ»¹⁷⁸.

Αντιστρόφως, το δικαστήριο υποπίπτει στην προβλεπόμενη από το άρθρο 559 αριθ. 11 περ. γ' του ΚΠολΔ πλημμέλεια, αν δεν συνεκτιμήσει ορισμένο αποδεικτικό μέσο ως μη πληρούν τους όρους του νόμου ή ως μη οδηγούν στο σχηματισμό πλήρους απόδειξης, όπου ο νόμος αρκείται σε πιθανολόγηση των ισχυρισμών και άρα ισχύει ελεύθερη απόδειξη

6. ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αποδεικτική διαδικασία αποτελεί κομβικό σημείο της πολιτικής δίκης και ως τέτοιο αντιμετωπίστηκε από τους συντάκτες του ΚΠολΔ¹⁷⁹. Για αυτό στις διατάξεις των άρθρων 335 – 465 ΚΠολΔ ο δικονομικός νομοθέτης αφιέρωσε σειρά ρυθμίσεων, οι οποίες καθιέρωναν ένα σύστημα απόδειξης, αντάξιο της σοβαρότητας της πολιτικής δίκης και των διακυβευόμενων σε αυτή εννόμων αγαθών και συμφερόντων. Σκοπός του δικαίου της αποδείξεως είναι η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Η αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας αποτελεί ταυτόχρονα καθήκον του δικαστή και θεμελιώδη δικονομική αρχή του δικαίου αποδείξεως¹⁸⁰

της αυτεπάγγελτης συλλογής των αποδείξεων, εφόσον δεν προσκομίστηκαν προαποδεικτικώς με πρωτοβουλία των διαδίκων (759 § 4 Πτκ), ισχύει σε όλες τις υποθέσεις της εκουσίας δικαιοδοσίας, γνήσιες και μη γνήσιες (ΑΠ 2270/2014 ΕφΑΔ 2015.354)

¹⁷⁸ ΑΠ 11/10 ΝοΒ 58 (2010) σ.1477· 131/09, 2228/07, 336/93, 1260/02, 289/99 ΤΝΠ ΔΣΑ · 174/87 ΕλλΔνη 1988.130

¹⁷⁹ Βλ. Κ. Μακρίδου/Χ. Απαλαγάκη/ Γ. Διαμαντόπουλος, Πολιτική Δικονομία, Θεωρία, Νομολογία, Υποδείγματα, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2016, σ. 20

¹⁸⁰ Βλ. Απαλαγάκη Χ., Εφαρμογές Πολιτικής Δικονομίας, 2^Α, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σ.479.

Στο πλαίσιο ισχύος του ν. 4335/2015¹⁸¹, με το άρθρο 340 παρ.1 εδ. β' ΚΠολΔ αναμορφώθηκε το νομικό πλαίσιο για τη χρήση των αποδεικτικών μέσων που δεν πληρούν τους όρους του νόμου. Η νέα ρύθμιση εμφανίζεται εν μέρει ελαστικότερη έναντι του προϊσχύσαντος δικαίου στο μέτρο που έχει απαληφθεί πλέον η αναφορά του άρθρου 270 παρ.2 ΚΠολΔ στη συμπληρωματική λήψη υπόψιν των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων¹⁸². Παράλληλα οι προϋποθέσεις χρήσης των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων ορίζονται αυστηρότερες, καθώς υπό τη διατύπωση του άρθρου 340παρ.1.εδ.β' ΚΠολΔ είναι πλέον σαφές ότι δεν νοείται προσφυγή του δικαστηρίου σε μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, παρά μόνον υπό τους περιορισμούς των άρθρων 393,394 ΚΠολΔ¹⁸³. Από την Αιτ.Εκθ. του ν.4335/2015 είναι σαφές ότι ο νομοθέτης προσέβλεψε στην ήδη διαμορφωμένη στη θεωρία¹⁸⁴ έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων¹⁸⁵ ως αποδεικτικών μέσων υποστατών μεν, πλην ελαττωματικών σε

¹⁸¹ Βλ. Γιαννόπουλος Π., Τριανταφυλλίδης Χ, Οι τροποποιήσεις του ν.4335/2015 στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας στο πεδίο του δικαίου της αποδείξεως, ΕλλΔνη 3/2016(57) σ.665, όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται «..Οι μεταρρυθμίσεις του ν.4335/2015 στην ύλη της απόδειξης μπορούν να ανακεφαλαιωθούν συνοπτικά στα ακόλουθα σημεία...ενοποίηση του νομοθετικού πλαισίου της χρήσης των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων με σύγχρονη μεταβολή επί τω αυστηρότερω των όρων χρήσης τους».

¹⁸² Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση ν.4335/2015 (σε www.hellenic.parliament.gr), σ.14 «Η νόθευση αυτή που πραγματοποιείται στο δεύτερο εδάφιο της παραπάνω διάταξης στο σύστημα της αυστηρής απόδειξης που καθιερώνει το πρώτο εδάφιο, με την πρόβλεψη της «συμπληρωματικότητας», ερμηνεύθηκε από τη θεωρία ποικιλοτρόπως. Κατά μία άποψη λαμβάνονται υπόψη μόνο τα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339 και αν ο δικαστής δε σχηματίσει πλήρη δικανική πεποίθηση από αυτά, τότε και τα μη πληρούντα. Κατά μια άλλη άποψη κρατούσα και στη νομολογία λαμβάνονται υπόψη σωρευτικά και παράλληλα με τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339. Η Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή τάχθηκε υπέρ της δεύτερης από τις ανωτέρω θέσεις, η οποία δέχεται πληρούντα και μη πληρούντα αποδεικτικά μέσα σωρευτικά. Έτσι στο άρθρο 340 προστίθεται η παράγραφος 1 στην οποία επαναδιατυπώνεται η παράγραφος 2 του παλαιού άρθρου 270, ώστε να μην δημιουργούνται προβλήματα κατά την ερμηνεία και εφαρμογή της. Το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τα αποδεικτικά μέσα που πληρούν τους όρους του νόμου και αξιολογεί αυτά κατά την αποδεικτική δύναμη που έχει το καθένα σύμφωνα με το νόμο. Λαμβάνει όμως υπόψη του σωρευτικά και παράλληλα και αποδεικτικά μέσα που δεν πληρούν τους όρους του νόμου, με τις εξαιρέσεις που ισχύουν για το μη επιτρεπτό της εμμάρτυρης απόδειξης, τα οποία εκτιμά ελεύθερα». Στη θεωρία πάντως η εννοιολογική οριοθέτηση της «συμπληρωματικότητας» παρουσιάζεται στασιάζομενη.

¹⁸³ Κατ' αποτέλεσμα η εξάρτηση της λήψης υπόψιν των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων από τους περιορισμούς των άρθρων 393,394 ΚΠολΔ γινόταν δεκτή και υπό το προϊσχύσαν δικαίο, στο πλαίσιο της τακτικής διαδικασίας τουλάχιστον ΑΠ 277/2010 ΝοΒ 2010.1747, ΑΠ 2034/2009 ΝοΒ 2010.984, ΕφΠειρ 884/2005 ΕλλΔνη 2006.1102, χωρίς πάντως να απαντώνται ιδιαίτερες νομολογιακές εφαρμογές στις οποίες να κηρύχθηκε αποδεικτικό μέσο απαράδεκτο επειδή δεν επιτρεπόταν εμμάρτυρη απόδειξη κατά το άρθρο 393 ΚΠολΔ). Καθώς καταργούνται τα άρθρα 650 και 671 ΚΠολΔ, η εμβέλεια του άρθρου 340 παρ.1 ΚΠολΔ αναδεικνύεται ευρύτερη καθώς καταλαμβάνει πλέον και τις ειδικές διαδικασίες.

¹⁸⁴ Βλ. Ενδεικτικά. Παϊσίδου Ν., Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και η ένταξή τους στο νέο άρθρο 270 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2002,647, Νίκας, Πολιτική Δικονομία ΙΙ, 2005, παρ.88 αριθ.1, Νικολόπουλος, Δίκαιο Αποδείξεως, 2^η, 2011,σ.369-370, Μαργαρίτης, ΚΠολΔΙ,2012, άρθ.270 αριθ.9) και νομολογία (ΑΠ 1402/2015 ΤΝΠ- ΝΟΜΟΣ, ΕφΠειρ 884/2015 ΕλλΔνη 2006 1102 ΠΠρΚεφ 82/2010 ΝΟΜΟΣ)

¹⁸⁵ Βλ. Νίκας Ν., Μελέτες Πορίσματα Ημερίδας, ΕΠολΔ 2014 (1) σ. 285 επ «Στο δίκαιο της απόδειξης προβληματίζει η πλήρης εξίσωση των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων με τα υγιή αποδεικτικά μέσα. Ο νομοθέτης θα πρέπει να εκδηλώσει κάπως την απάρασκεία του στα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα κι αυτό συνέβαινε μέχρι σήμερα. Η νομολογία μάλιστα είχε ορθώς τηρήσει τις αποστάσεις της και τα είχε θεωρήσει συμπληρωματικά.»

ό, τι αφορά τη διαδικασία παραγωγής τους ή τις διατυπώσεις κύρους και αποδεικτικής ισχύος τους. Παράλληλα με τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, ο νομοθέτης διατήρησε και τα «δικαστικά τεκμήρια» ως διακριτό αποδεικτικό μέσο, τα οποία υφίστανται παράλληλα με τη μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα. Δοθέντος ότι υπό το ισχύον δίκαιο, αμφότερες οι κατηγορίες αποδεικτικών μέσων λαμβάνονται υπόψη υπό τους περιορισμούς των άρθρων 393,394 ΚΠολΔ, η πρακτική σημασία της διάκρισης που είχε προκαλέσει διχογνωμία μετά το ν.2915/2011 πρέπει να θεωρηθεί αμφίβολη¹⁸⁶. Ιδιαίτερα προβλήματα αναμένεται να δημιουργήσει στη δικαστηριακή πρακτική η επέκταση της εφαρμογής του άρθρου 340 παρ.1-2 ΚΠολΔ και κατ' ακολουθίαν των περιορισμών των άρθρων 393 - 394 ΚΠολΔ και στις ειδικές διαδικασίες, όπου υπό το προϊσχύσαν δίκαιο, η κρατούσα γνώμη δεχόταν το επιτρεπτό της εμάρτυρης απόδειξης και για την απόδειξη της κατάρτισης συμβάσεων ανεξάρτητα από το οικονομικό τους αντικείμενο. Στην περίπτωση αυτή η αδιάκριτη εφαρμογή των αποδεικτικών περιορισμών του νέου νόμου μπορεί να ανατρέψει ήδη διαμορφωμένες έννομες σχέσεις εγείροντας περαιτέρω ζητήματα προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Υπό την έννοια αυτή πρέπει να θεωρηθεί προτιμότερη η επίλυση των σχετικών ερμηνευτικών ζητημάτων υπό το πρίσμα της γενικότερης αρχής του διαχρονικού δικαίου που εκφράζουν τα άρθρα 5παρ.2στ.δ και 20 ΕισΝΚΠολΔ, σύμφωνα με την οποία το παραδεκτό και η δύναμη των αποδεικτικών μέσων κρίνονται κατά το νομοθετικό καθεστώς που ίσχυε κατά το χρόνο γένεσης της αποδεικτέας έννομης σχέσης, ώστε να μην αποστερηθούν οι ενδιαφερόμενοι κάποιου αποδεικτικού μέσου που ήταν παραδεκτό κατά το χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας. Υπέρ της ερμηνευτικής εκδοχής αυτής συνηγορεί και το γεγονός ότι το άρθρο 9^ο παρ.4 ν.4335/2015 καθορίζει μεν το χρόνο έναρξης της ισχύος των νέων διατάξεων, χωρίς να εισάγει ειδικό διαχρονικού δικαίου κανόνα αναφορικά με τα επιτρεπτά αποδεικτικά μέσα για την απόδειξη εννόμων σχέσεων που συνήφθησαν πριν το ν.4335/2015.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα: Η χρήση παθολογικών αποδεικτικών μορφών μπορεί να είναι ανεκτή μόνο εντός σαφώς προκαθορισμένων ερμηνευτικών ορίων. Κορυφαία επιδίωξη της αποδεικτικής διαδικασίας αποτελεί η τήρηση βασικών αρχών και κανόνων, μέσω των οποίων παρέχονται οι απαραίτητες εγγυήσεις, μεταξύ άλλων, για την ορθότητα του αποδεικτικού πορίσματος και τη διασφάλιση

¹⁸⁶ Βλ. Καλαβρό., όπ.π., παρ.35 αριθ.114, σύμφωνα με τον οποίο η διάκριση έχει πλέον κατά βάση δογματική αξία, Βλ. Καλαβρός Κ.,ΕΠολΔ 2014 (1) Μελέτες, Εισαγωγή – Η φυσιογνωμία των νέων ρυθμίσεων –σ.174, «Η διάταξη του άρθρου 340 παρ.1 καταργεί όλους τους κανόνες του δικαίου της απόδειξης, αφού λαμβάνονται υπ' όψιν (ισοτίμως πλέον) και τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα. Ο νέος ΚΠολΔ θα έχει άλλη μια διεθνή πρωτοτυπία...καθιερώνει σε περίπου 130 άρθρα τις προϋποθέσεις και τον τύπο των αποδεικτικών μέσων, τα οποία καταργεί δια μιας με τη διάταξη του άρθρου 340παρ.1»

του δικαιώματος ακροάσεως και ανταποδείξεως των διαδίκων· η αποδεικτική διαδικασία δεν μπορεί να θιγεί ακόμα κι όταν ο ίδιος ο νόμος επιτρέπει τη χρήση άτυπων ή ατελών μέσων αποδείξεως. Προς το σκοπό αυτό, ελαττωματικά, επώνυμα ή ανώνυμα, αποδεικτικά μέσα δεν λαμβάνονται υπόψη, αν: α) είναι ανυπόστατα β) είναι, είτε με βάση τα άρθρα 159 επ. ΚΠολΔ είτε κατά τα πρότυπα του ουσιαστικού δικαίου, άκυρα γ) θίγουν γενικότερες συνταγματικές αρχές και δ) καταστρατηγούν, άμεσα ή έμμεσα, τις ρυθμίσεις των κατ' ιδίαν αποδεικτικών μέσων. Σε κάθε άλλη περίπτωση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη δίκη, προς ενίσχυση του διαφαινομένου αποδεικτικού αποτελέσματος, μιας κι η ατέλεια, την οποία εμφανίζουν, δεν είναι τόσο σοβαρή, ώστε να ανατρέπεται εξ ορισμού -η μειωμένη κατά τα άλλα- αποδεικτική τους αξία. Καθώς λοιπόν η αναγνώριση ατελών αποδεικτικών μέσων είναι μια παγιωμένη πραγματικότητα του δικαίου αποδείξεως, που δύσκολα μπορεί να αγνοηθεί, αυτό που εκ των πραγμάτων πρέπει να αναζητηθεί είναι η χρυσή τομή για τη λειτουργία ενός αποδεικτικού συστήματος, το οποίο να αναγνωρίζει την ανάγκη συνυπάρξεως αυστηρών αποδεικτικών κανόνων, οι οποίοι, ερειδόμενοι επί βασικών αρχών της πολιτικής δίκης, ρυθμίζουν το παραδεκτό και τις προϋποθέσεις της αποδεικτικής δυνάμεως των κατ' ιδίαν αποδεικτικών μέσων, με ελαττωματικά άλλα πρόσφορα αποδεικτικά μέσα, χωρίς ταυτόχρονα το σύστημα αυτό να αυτοκαταργείται¹⁸⁷. διότι μόνο υπό την εκδοχή ότι, η εντός σαφών προδιαγεγραμμένων κανόνων δυνατότητα προσκομίσεως ελαττωματικών μέσων, αποτελεί το έσχατο όριο παραχωρήσεως του νομοθέτη σε σχέση με την αποδεικτική διαδικασία, προσεγγίζει κανείς ορθότερα την όλη προβληματική.

---

¹⁸⁷ Βλ. Μπέης Κ., Τα άτυπα και ατελή μέσα αποδείξεως στα πρωτοβάθμια δικαστήρια- με αφορμή τις ΑΠ 1602/2003 και ΟΛΑΠ 15/2003 Σταύρος Αν. Κουταλιανός, διαθέσιμη (στις 10.11.2017) στον ιστότοπο <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=3&mid=1096&mnu=1&id=23791>.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Απαλαγάκη Χ., Εφαρμογές Πολιτικής Δικονομίας, 2^Α, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008.
- Βεζυρτζή Α., Η αρχή της ισότητας των όπλων και τα διαδικαστικά προνόμια του Δημοσίου στην πολιτική δίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2017
- Γιαννόπουλος Π./ Τριανταφυλλίδης Χ., Οι τροποποιήσεις του ν. 4335/2015 στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας στο πεδίο του δικαίου αποδείξεως, ΕλλΔνη, 3 (2016)
- Γιαννόπουλο Π. ΕΠολΔ 2014 (1) Οι τροποποιήσεις του Σχεδίου Νόμου για τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας που αφορούν στην απόδειξη, σ. 200
- Γέσιου – Φαλτσή Π., Σύγχρονα Ζητήματα Αποδείξεως στην Πολιτική Δίκη – Αφιέρωμα στην Καθηγήτρια, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006
- Γέσιου – Φαλτσή Π., Δίκαιο αποδείξεως, θεμελιωμένο από τον Χ. Φραγκίστα, γ' έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1986
- Γκόφας Δ., Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου IV, β'/'γ' έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1998
- Δεληκωστόπουλος Ι., Η αναζήτηση της αλήθειας στην πολιτική δίκη, δικονομικοί μηχανισμοί και νέες διατάξεις του ΚΠολΔ, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016
- Δεληκωστόπουλος Ι., Οι δικονομικοί λόγοι αναίρεσης: κατά το άρθρο 559 ΚΠολΔ και σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2009
- Δεληκωστόπουλος Ι., Από την προβληματική της αλήθειας στην πολιτική δίκη, ΕΠολΔ 2012, σελ. 415
- Καλαβρός Κ., Το σύστημα και τα μέσα απόδειξης στην τακτική διαδικασία του πολυμελούς πρωτοδικείου, ΧρΙΔ Ε' (2005), σ. 5
- Καλαβρός Κ., Η Πολιτική Δικονομία ενόψει βασικών μεταρρυθμιστικών αναγκών του 21^{ου} αιώνα, στον τόμο Η πολιτική δίκη σε κρίσιμη καμπή. Επιστημονικό συμπόσιο προς τιμήν του καθηγητή Νικολάου Νίκα (2016) σ.191 επ.(203)
- Καλαβρός Κ., ΕλλΔνη 53(2012) σ.1 επ. 45 χρόνια εφαρμογής του ΚΠολΔ- Παρελθόν παρόν μέλλον – Γενικό Μέρος.
- Καλαβρός Κ., Η αναίρεση κατά τον ΚΠολΔ, 2009, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή
- Κατράς Ι., Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, 1^η έκδοση, 2016
- Κατράς Ι., Αγωγές, Αιτήσεις και Ενστάσεις Γενικών Αρχών Αστικού Κώδικα, 1^η έκδοση 2015,
- Κεραμεύς Κ., Ένδικα Μέσα, εκδόσεις Σάκκουλα, 2007
- Κεραμεύς, Η εκδίκαση των μικροδιαφορών κατά το ελληνικό δίκαιο, Αρμ 1979.7.
- Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ I, εκδ. Σάκκουλα 2000

- Κολοτούρος Π., Θεωρητικά ζητήματα της δικονομικής αποδείξεως και το πρόβλημα των ατύπων ή ατελών αποδεικτικών μέσων, Πρακτικά 27ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 61= ΧρΙΔ Γ' (2003), σελ. 193
- Κουσουύλης, Σύγχρονες μορφές έγγραφης συναλλαγής (TELEX- TELEFAX- ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ)1992,
- Μακρίδου Κ./Απαλαγάκη Χ./Διαμαντόπουλος Γ., Πολιτική Δικονομία, Θεωρία, Νομολογία, Υποδείγματα, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2016,
- Μανιώτης Δ., Αρχές του δικαίου αποδείξεως στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013
- Μανιώτης Δ. , Τυπική αποδεικτική διαδικασία και αρχή της ισότητας στην πολιτική δίκη, Δ 27 (1996)
- Μανιώτης Δ., στον τόμο Τμήμα Νομικής ΑΠΘ και Τμήμα Νομικής ΔΠΘ, Κύκλοι Συνεργασίας Ι, 2002, Ο ΚΠολΔ μετά τον ν.2915/2001
- Μανιώτης Δ., Η αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης στον πρώτο βαθμό υπό το πρίσμα των τροποποιήσεων του ν.4335/2015, ΕΠολΔ 2016 (1)
- Μανιώτης Δ., Τυπική αποδεικτική διαδικασία και αρχή της ισότητας στην πολιτική δίκη, Δ 27 (1996)
- Μαργαρίτης Μ. και Μαργαρίτη Αντ., Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Θεωρία-Νομολογία, Τόμος Ι, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο & Οικονομία, Αθήνα 2012
- Μαργαρίτης Μ., Μαργαρίτη Α., Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Ερμηνευτικό Συμπλήρωμα (μετά τον ν. 4335/2015), Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας
- Μητσόπουλος Γ., Η πιθανολόγησις εν τω αστικώ δικονομικώ δικαίω, 1952, Κλασική Νομική Βιβλιοθήκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2004
- Μπέης Κ., Πολιτική Δικονομία, Απόδειξη και Ειδικές Διατάξεις (ΠολΔ 335-494), διαθέσιμη (στις 20.10.2017) <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=3&mid=1096&mnu=1&id=19402>.
- Μπέης Κ., Τα άτυπα και ατελή μέσα αποδείξεως στα πρωτοβάθμια δικαστήρια- με αφορμή τις ΑΠ 1602/2003 και ΟΛΑΠ 15/2003, διαθέσιμη (στις 10.11.2017) στον ιστότοπο <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=3&mid=1096&mnu=1&id=23791>.
- Μπέης Κ., Απόδειξη, Μαθήματα πολιτικής δικονομίας, β' έκδοση, εκδ. οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1983
- Νίκας Ν., Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012
- Νίκας Ν., ΕΠολΔ 2014 (1) σ. 285, Πορίσματα Ημερίδας σ. 623

- Νικολόπουλος Γ., Το Δίκαιο της αποδείξεως, β' έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011.
- Νικολόπουλος Γ., Το Δίκαιο της αποδείξεως, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή, 2005.
- Παϊσίδου Ν., Τα δικαστικά τεκμήρια στην πολιτική δικονομία, εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη 1991.
- Παϊσίδου Ν., Έννοια και λειτουργία των τεκμηρίων στην πολιτική δίκη, Πρακτικά 27ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σ. 153.
- Παϊσίδου Ν., Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και η ένταξή τους στο νέο άρθρο 270 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 43 (2002), σ. 647.
- Παϊσίδου Ν., Παρέμβαση, Αφιέρωμα στην καθηγήτρια Π. Γέσιου – Φαλτσή, Σύγχρονα ζητήματα αποδείξεως στην πολιτική δίκη, Επιμέλεια Πάρις Αρβανιτάκης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- Πανταζόπουλος Στ., Ο νέος ν. 2915/2001 και ο τροποποιητικός αυτού ν. 3043/2002. De lege ferenda προτάσεις για την αποτελεσματική και ταχεία απονομής [sic] της πολιτικής δικαιοσύνης ΕλλΔνη 44 (2003), σ. 73.
- Πανταζόπουλος Σ., Οι νομοθετικές προτάσεις του Σχεδίου Νόμου της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής στις δίκες των ειδικών διαδικασιών, των ασφαλιστικών μέτρων και της εκουσίας δικαιοδοσίας ΕΠολΔ 2009 (1) σ. 165 επ., σ.172.
- Πετρόπουλος Ιωάννης, Οι ένορκες βεβαιώσεις στην πολιτική δίκη, Ελλ Δνη 48(2007) σ.41.
- Ποδηματά Ευ., Ορισμένα ιστορικά και δικαιοπολιτικά στοιχεία σχετικά με τα δύο θεμελιώδη συστήματα εκτίμησης των αποδείξεων, Παρέμβαση, Πρακτικά 27ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σ. 195.
- Ράμμος Γ., Εγχειρίδιον Αστικού Δικονομικού Δικαίου, Τόμος Δεύτερος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα 1980
- Ράμμος Γ., Εκτίμησης αποδείξεων και ακυρωτικός έλεγχος αποφάσεων των πολιτικών αποφάσεων σε Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Τσάτσο, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1980, σ. 45 επ.
- Ρήγας Β., Περί της Δικανικής πεποιθήσεως, Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νικόλαο Κ. Κλαμαρή, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016.
- Ρήγας Β., Η θέση της Ελληνικής νομολογίας ως προς τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τεκμήρια, Πρακτικά 27ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Μ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σ. 212.

Ρήγας Β. , Περί της Δικανικής πεποιθήσεως, Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νικόλαο Κ. Κλαμαρή, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016.

Σινανιώτη, Ειδικαί διαδικασίαι, έκδοση Β΄.

Σινανιώτης Λ., Η Αναίρεση κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν.Σάκκουλας, 2006.

Τσαντίνης Σπ., Ελαττωματικά μέσα αποδείξεως στην τακτική διαδικασία του ΚΠολΔ (στο παράδειγμα της ανεπικύρωτης φωτοτυπίας), ΧρΙΔ Ε΄ (2005), σ. 697.

Τσικρικάς Δ., Διαδικαστικές πράξεις, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2017.

Τσόγιας Π., Νομική Σχολή ΑΠΘ/ΔΣΘ, Η πολιτική δίκη σε κρίσιμη καμπή, 1η έκδ., 2016 / Γ΄ Συνεδρία / Εισηγήσεις / Π. Τσόγιας, Οι Ειδικές Διαδικασίες μετά το ν. 4335/2015.

Φραγκίστας Χ./Γέσιου-Φαλτσή Π., Δίκαιον Αποδείξεως, β΄ έκδοση, εκδ. Αφοί Σάκκουλα Θεσσαλονίκη-Αθήναι 1975.

Χατζηγιάννου Β, Η δίκη της πτώχευσης και των προληπτικών μέτρων της, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2016.

Stürner R., Εκτίμηση αποδείξεων, αποδεικτικοί κανόνες και μέτρο απόδειξης στο Ευρωπαϊκό Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, ΕΠολΔ 2009, σ. 421.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Άρειος Πάγος

ΟΛΑΠ 1328/1977 ΝοΒ 1978.26 σ.1048

ΟΛΑΠ 8/1987 ΕλλΔνη 28 (1988) σ. 628

ΟΛΑΠ 27/1993 ΕλλΔνη 35 (1994) σ. 348

ΟΛΑΠ 3/1997 ΝοΒ 1998.23

ΟΛΑΠ 13/1998 ΕλλΔνη 1998.81

ΟΛΑΠ 1/2001 ΕλλΔνη (2001) σ.374

ΟΛΑΠ 15/2003 ΝοΒ 2004. 1169

Ολ ΑΠ 20/2004 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 416/1977 ΝοΒ 26, 23

ΑΠ 674/1986 Δ 19 (1988) σ. 746

ΑΠ 174/1987 ΕλλΔνη 1988.130

ΑΠ 336/1993 ΝοΒ 42 σ.900

ΑΠ 1323/1996 ΕλλΔνη 1997.1055
ΑΠ 107/1997 ΝοΒ 1998 σ. 951
ΑΠ 406/1998 ΕλλΔνη 1999.84
ΑΠ 31/1999 ΕλλΔνη 1999.572
ΑΠ 248/1999 Γ. Τμ. ΕλλΔνη 6 (1999)
ΑΠ 289/1999 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 568/1999 ΕλλΔνη 1999.1079
ΑΠ 1452/1999 ΕλλΔνη 2000.698
ΑΠ 418/2000 Α2' Τμ. ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 487/2000 ΕΕργΔ 2001 σ.717
ΑΠ 886/2000 ΕλλΔνη 2001.390
ΑΠ 1368/2000 ΕλλΔνη 2001.460
ΑΠ 186/2001 ΕλλΔνη 2001. 1547 επ.
ΑΠ 430/2001 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1745/2001 Δ. Τμ. ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 1867/2001 Γ' Τμ. ΕλλΔνη 54 (2013) σ.100
ΑΠ 1260/2002 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 1312/2002 ΝοΒ 2003 σ. 1031/ΧρΙΔ (2002) σ.1011/ΕλλΔνη 2003 σ.429
ΑΠ 370/2004 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 446/2004 ΧρΙΔ 2005.61
ΑΠ 1056/2005 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 81/2007 ΧρΙΔ Ζ' (2007) σ. 629
ΑΠ 1809/2007 Δ 2008. 209
ΑΠ 1851/2007 Γ' Τμ. ΕΠολΔ (2008)
ΑΠ 2228/2007 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 95/2008 ΕΠολΔ 2008 (2) σ.461
ΑΠ 187/2008 Β1Τμ. ΕΠολΔ 2008 σ.580-581
ΑΠ 227/2008 Γ' Τμ. ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 405/2008 Β1' Τμ. ΕΠολΔ 2008 (2) σ.657
ΑΠ 635/2008 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 773/2008 Γ'Τμ. ΕΠολΔ 2008 (2)
ΑΠ 1431/2008 Α1 Τμ. ΕΠολΔ 2009 (1) σ.183
ΑΠ 131/2009 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 1448/2009 Δ' Τμ. ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 1511/2009 ΕΠολΔ 2010 (2) σ. 740

ΑΠ 2034/2009 ΝοΒ 58 (2010) σ.983
 ΑΠ 11/2010 Δ' ΤΜ. ΝοΒ 58 (2010) σ. 1477
 ΑΠ 227/2010 Γ' Τμ. ΤΝΠ ΔΣΑ
 ΑΠ 277/2010 ΤΝΠ ΔΣΑ
 ΑΠ 582/2010 ΝοΒ 2010.2063
 ΑΠ 1627/2010 Α1Τμ. ΕλλΔνη 52 (2011) σ.431
 ΑΠ 89/2011 ΝοΒ 2011. 1302
 ΑΠ 374/2011 Α1 Τμ., ΕΠολΔ 5 (2011)
 ΑΠ 394/2011 ΝΟΜΟΣ
 ΑΠ 396/2011 ΝΟΜΟΣ
 ΑΠ 948/2011 ΕΠολΔ 2011.519
 ΑΠ 1103/2011 Α1Τμ. ΕλλΔνη 5 (2012)
 ΑΠ 1479/2011 Α2' Τμ. ΕΠολΔ 2012)1) σ.184
 ΑΠ 228/2012 Α1' Τμ. ΤΝΠ ΔΣΑ
 ΑΠ 554/2012 Γ.' Τμ. ΕΠολΔ 2012 (2) σ.597
 ΑΠ 275/2013 ΕΠολΔ 2014.713
 ΑΠ 585/2013 ΤΝΠ ΔΣΑ
 ΑΠ 881/2013 Α1Τμ. ΕλλΔνη 2 (2014)
 ΑΠ 1143/2013 Δ' Τμ. ΕΠολΔ 2013 (2) σ.668
 ΑΠ 2162/2013 Δ' Τμ., ΕλλΔνη 55 (2014) σ.762
 ΑΠ 2270/2014 ΕφΑΔ 2015.354
 ΑΠ 1402/2015 ΤΝΠ ΔΣΑ

Δικαστήρια της ουσίας

ΕφΑθ 1148/1986 ΝοΒ 35 (1987) σ.1250
 ΕφΑθ 4212/1990 ΕΕμπΔ 43.48
 ΕφΑθ 187/2000 ΕλλΔνη 2000.1385
 ΕφΑθ 7405/2004 ΕλλΔνη 1 (2006)
 ΕφΠειρ. 884/2005 ΕλλΔνη 2006 1100 επ.
 ΕφΘεσ. 566/2009 ΕΠολΔ 2009 (2) σ.680
 ΕφΘεσ. 783/2009 ΕΠολΔ 2010 σ.90
 ΕφΘεσ.435/2010 ΕΠολΔ (2011) 1 σ.116
 ΕφΠειρ. 884/2015 ΕλλΔνη 2006.1102
 ΠΠρΚεφ 82/2010 ΝΟΜΟΣ
 ΠΠρΑθ 4370/2011 ΤΝΠ ΔΣΑ

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁸⁸

Nachona κλπ. κατά Βουλγαρίας, nos 43577/98 και 43579/98, §147, ΕΔΔΑ 6 Ιουλίου 2005 .

---

¹⁸⁸ Η απόφαση του ΕΔΔΑ είναι διαθέσιμη ηλεκτρονικά (στις 20.11.2017) στον ιστότοπο http://www.echr.coe.int/Documents/Note_citation_ENG.pdf.